Редакційна колегія:
БАКАЄВ Л.О.,
доктор економічних наук, професор,
заступник директора Інституту світової економіки
і міжнародних відносин НАН України;
БІЛОУСОВ М.М.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії
України при Міністерстві закордонних справ України;
ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу
всесвітньої історії та міжнародних відносин
Інституту історії НАН України;
ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С.,
доктор економічних наук, професор;
ГОРІН О.О.,
кандидат історичних наук,
заступник Міністра закордонних справ України;
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України,
ректор Київського національного університету
імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, ректор Дипломатичної
академії України при Міністерстві закордонних справ України;
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної
академії України при Міністерстві закордонних справ України;
КОПЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Інституту міжнародних
відносин Київського національного університету
імені Тараса Шевченка;
КОПИЛЕНКО О.Л.,
доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових
наук України,член-кореспондент НАН України, директор
Інституту законодавства Верховної Ради України;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, зав. відділом
Інституту історії України НАН України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри
міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту
міжнародних відносин Київського національного університету
імені Тараса Шевченка;
МОТИЛЬ О.Дж.,
професор політології, заступник директора Університету
Рутгерс (Нью-Джерсі, США);
ПАЗЕНОК В.С.,
доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН
України, академік Української академії політичних наук;
ПОТАШНИК С.І.,
професор, Герой України, голова Правління
ВАТ "Укргідроенерго"
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ЦІВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор
Дипломатичної академії України при Міністерстві
закордонних справ України;
ШКЛЯР Л.Є.,
доктор політичних наук, професор, заступник голови ВАК.

Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної
академії України при Міністерстві закордонних справ України
протокол № 02 від 23.12.2010 р.

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:
Ольга Таукач, Володимир Семенов, Леся Савчин,
Лариса Аврамчук, Валерій Гришаков, Ірина Роговенко.

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції.
Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання
на "Зовнішні справи" не дозволяється. Редакція не несе
відповідальності за зміст рекламних оголошень.

"Зовнішні справи", науковий журнал
2011, № 1. Виходить щомісяця.
Засновники – Міністерство закордонних справ України,
Дипломатична академія України при Міністерстві
закордонних справ України, Державне підприємство "Журнал
Міністерства закордонних справ України "Політика і час".
Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.
Телефон/факс: 38 044 279 39 18
Електронна пошта: o.taukach@mfa.gov.ua
www.uaforeignaffairs.com
Видавець: ДП "Політика і час"
Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР
від 29 грудня 2008 р.
Друк: ТОВ "Вістка".
Тираж 1000 примірників.
Відпускна ціна редакції – 10 гривень.
Передплатний індекс: 74402.
"Зовнішні справи", 2010.

На наших обкладинках:
1 стор. – малюнок Михайла Шлафера.
2 стор. – плакат Ольги Селищевої (Україна)

КОЛОНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Господи, яке щастя опинитися в потрібний момент у потрібному місці! Просто підставити долоні та спостерігати, як у них сиплеться, сиплеться і сиплеться манна небесна. І радіти...

Ну чому зі мною це завжди не так? Чому щоразу, щороку, щодня доводиться безрезультатно переконувати чергового засновника чергового засобу масової інформації, в яке я прагну вдихнути життя, в очевидних речах – необхідності бодай мінімального фінансування власного ЗМІ?

Те, що Ви, наш Вельмишановний Передплатнику, і Ви, наш Високоповажний Авторе, практично вчасно тримаєте в руках перше число «Зовнішніх справ» – подарунок долі, випадковості, себто – дивного збігу обставин.

Це я знову про потрібний момент і потрібне місце.

У рік новий я дивлюся з оптимізмом. Хоча підстав для такого погляду немає. Є виключно безпідставні сподівання на те, що бодай одного разу Отой, що сидить на Горі, – не цей, а саме Отой – почує мої благання.

Давня хасидська притча оповідає про одну людину на ім'я Баал Шема. Кажуть, якось запитали його про те, що є більш важливим і цінним – багатство чи мудрість?

Кажуть, у відповідь Баал Шема розсміявся і промовив:

– Безумовно, більш значущою та ціннішою є мудрість.

Тоді його учні, друзі й сусіди заперечили, мовляв, чому Ви, мудра людина, так часто приходите до осель багатих людей, але жодного разу ми не бачили, аби бодай один із багатіїв відвідав Вашу домівку?

Баал Шема усміхнувся і відповів:

– Мудрі люди ходять до багатіїв, оскільки вони мудрі й знають ціну багатству. А багаті – це просто багаті, і більше нічого. Вони не можуть збагнути ціну мудрості.

Читаймося!

Наш передплатний індекс 74402

Передплатити „Зовнішні справи" ви можете у наших партнерів:

- **ДП „Преса" Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;**
- **ТОВ „НВП „Ідея", вул. Артема, 84, м. Донецьк. Тел. +38 (062) 304-20-22;**
- **ООО Фірма „Періодика" Тел.+ 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі "24 nonstop" та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com;**
- **АТЗТ „Саміт" (Київ, 044), 521-40-50 (багатокан.), 521-23-75;**
  ТОВ „Саміт-Кременчук" (Кременчук, 0536(6)), 5-69-27, 777-971, 779-755;
  філія ТОВ «Саміт-Кременчук" (Полтава, 0532), 63-68-40;
  ДП „Саміт-Дніпропетровськ" (Дніпропетровськ, 056), 370-44-23, 370-45-12;
  АТЗТ „Саміт-Харків" (Харків, 0577), 142-260, 142-261;
  ДП „Саміт-Крим", (Сімферополь, 0652), 516-355, 516-356;
  філія ДП „Саміт-Крим" (Ялта, 0654), 32-41-35,

або придбати вроздріб у редакції журналу „Зовнішні справи" за адресою: 01025, м. Київ-25, вул. Велика Житомирська, 2. Тел./факс: +38 (044) 279-39-18. Відпускна ціна видання – 10 гривень.

ЗМІСТ

5 У рамках політичного діалогу Україна–ЄС

ПОЛІТИКА

6 Україна і Японія: глобальне партнерство і ефективна двостороння взаємодія

ЕКОНОМІКА

11 Україна і країни Магрібу: перспективи розвитку співробітництва

ДИПЛОМАТІЯ

16 Співробітництво на всіх рівнях

БЕЗПЕКА

18 Через безпеку для себе – до безпеки для всіх

22 ОДКБ: у пошуках євразійської безпеки

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА

26 Хто стане локомотивом Чорноморсько-Каспійського регіону: місце вакантне

30 Індія і монархії Перської затоки: взаємодоповнюваність інтересів

36 Україна – Сирія: рух назустріч

40 Туркменистан на шляху соціально-економічної модернізації: концепції та реальність

ТЕХНОЛОГІЇ

44 Розвиток інформаційної сфери в координатах проблем модернізації суспільства

СУСПІЛЬСТВО

48 Проблеми утвердження толерантності в українському суспільстві

ДОСЛІДЖЕННЯ

52 Міжнародний досвід розробки комплексу маркетингу для спеціалізованих видавництв

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

56 Україна–Росія. До Європи разом чи нарізно?

57 «Відносини Україна–ЄС: у вимірі року»

58 Перші кроки української дипломатії: неупередженість і достовірність

АРХІВАРІУС

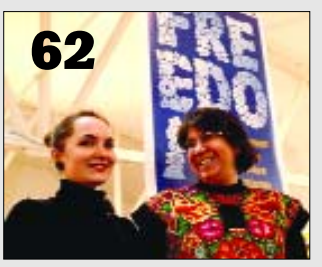
60 УНР – історичні документи

КУЛЬТУРА

62 Voces en libertad / Голоси свободи

У рамках політичного діалогу Україна – ЄС

11 січня Міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко провів зустріч із членом Європейської Комісії з питань розширення та європейської політики сусідства Штефаном Фюле в рамках його робочого візиту до України. Візит став першим заходом високого рівня в рамках політичного діалогу Україна – ЄС у 2011 році. У ході зустрічі сторони відзначили високу динаміку розвитку двосторонніх відносин упродовж 2010 року та висловили взаємну зацікавленість у подальшому поглибленні взаємодії у 2011 році, наріжним каменем якої є реалізація рішень чотирнадцятого саміту Україна – ЄС.

Міністр закордонних справ України зазначив, що забезпечення належного прогресу у переговорному процесі щодо Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, включаючи створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, залишається ключовим пріоритетом відносин України з Європейським Союзом. У зв'язку з цим було наголошено, що досягнення відчутного успіху вже найближчим часом є спільною метою України та ЄС. За словами Штефана Фюле, Євросоюз висловлює прагнення завершити підготовку Угоди про асоціацію з Україною вже цього року.

Костянтин Грищенко та Штефан Фюле також обговорили шляхи взаємодії сторін у контексті виконання Плану дій щодо лібералізації візового режиму для України. Зокрема, наголошувалося на рішучій налаштованості української сторони виконати своє «домашнє завдання». Міністр закордонних справ України поінформував співрозмовника про хід підготовки до імплементації Плану дій, зокрема, створення Координаційної комісії на чолі з Прем'єр-міністром України, яка до кінця січня подасть Президенту України на затвердження Національний план на 2011 рік з виконання Плану дій. У цьому контексті член Європейської Комісії підтвердив готовність ЄС надавати українській стороні необхідну підтримку. «Ми готуємо відповідний звіт щодо роботи, яку буде проведено в ЄС у рамках плану дій з лібералізації візового режиму з Україною», – зазначив Фюле. За його словами, це складний процес, який триватиме у два етапи: ухвалення відповідного законодавства та його запровадження. Фюле запевнив, що ЄС робить все необхідне, щоб у рамках чинного Візового кодексу та угоди про спрощення візового режиму покращити ситуацію з видачами українським громадянам віз. «У нас дуже інтенсивний діалог, ми говоримо про те, які ми можемо внести зміни в угоду про спрощення візового режиму для усунення перешкод, які стоять перед українськими громадянами при отриманні віз», – додав він.

Фюле сказав, що питання наближення України до ЄС залежить від прогресу в самій країні, відданості спільним цінностям, «посилення демократії та забезпечення прав людини». У свою чергу, глава МЗС запевнив, що Україна повністю розділяє ці цінності, а влада сподівається на співпрацю з усіма опозиційними силами. «Я хотів би також підкреслити, що найкращий спосіб уникнути будь-яких проблем з правоохоронними органами – це не порушувати закони як тоді, коли ти знаходишся в уряді, так і тоді, коли ти знаходишся не в уряді», – підкреслив Костянтин Грищенко.

Сторони обговорили тематику взаємодії між Україною та ЄС в енергетичній сфері, зокрема, у контексті набуття у лютому Україною повноправного членства в Договорі про заснування Енергетичного співтовариства. «З 1 лютого Україна стане повноправним учасником енергетичного співтовариства», – зазначив К. Грищенко. За його словами, це вагомий внесок у зміцнення енергетичної безпеки як України, так і ЄС.

Окрему увагу було приділено тематиці реформи державного управління, яка наразі триває в Україні. У зв'язку з цим Штефан Фюле зазначив той факт, що заплановані українською стороною заходи спрямовані на посилення інституційних спроможностей та прискорення реформ в усіх сферах суспільного життя.

Важливе місце в дискусії було відведено питанням подальшого зміцнення в Україні поваги до основних прав і свобод, забезпечення верховенства права, покращення інвестиційного клімату.

Україна і Японія: глобальне партнерство і ефективна двостороння взаємодія

До підсумків офіційного візиту Президента України В.Януковича до Японії (18–21 січня 2011 р.)

Микола КУЛІНІЧ,
Надзвичайний і Повноважний Посол України в Японії

Напередодні самітів і візитів на вищому державному рівні завжди плекаються надії щодо майбутніх проривів, суттєвих зрушень чи нової динаміки у розбудові подальших двосторонніх відносин. І небезпідставно, оскільки якраз події такого рівня та значущості виступають тією рушійної силою, своєрідним «дороговказом», який спрямовує подальші зусилля обох сторін на реалізацію чергових взаємовигідних і перспективних ініціатив і спільних проектів. Саме завдяки цим заходам на найвищому політичному рівні в стратегічному плані вибудовується подальша ланка спільних дій, закладається нове підґрунтя для співпраці та відносини сягають нового рівня взаємодії.

Якраз у цьому сенсі я розглядав би результати цьогорічного січневого візиту Президента України В.Януковича до Країни Вранішнього Сонця. За останні 15 років цей візит став уже третім візитом лідера нашої держави до Японії та, з урахуванням нинішнього стану розвитку двосторонньої співпраці, напрацьованих її проектів і форм, можу зазначити чітку поступальну тенденцію до дедалі більшого реального та змістовного наповнення та системнішого обопільного підходу сторін до розбудови двостороннього співробітництва.

Попри існуючу певну асиметричність відносин України з Японією (здебільшого донора та кредитора нашої країни, потужного експортера високотехнологічної продукції на український ринок), було знайдено важливі точки дотику у напрямах, за якими стоїть вже конкретний і прагматичний інтерес японської сторони, зокрема, у запровадженні енергозберігаючих та екологічних проектів у рамках імплементації Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, в інвестиційній сфері, у галузі сільського господарства.

Водночас, торкаючись розвитку сталого політичного діалогу, регулярного обміну візитами на високому рівні тощо, слід обов'язково враховувати деякі особливості політичної системи Японії. По-перше, Прем'єр-міністр, Міністр закордонних справ Японії впродовж календарного року мають дуже обмежені часові «вікна» для здійснення закордонних візитів. Це пов'язано з тим, що вони зобов'язані бути присутніми на сесійних засіданнях парламенту та брати участь у роботі парламентських комітетів. А якщо до цих обставин додати нестабільний розвиток політичної ситуації, який, до речі, в Японії триває п'ятий рік (змінилося п'ять прем'єр-міністрів!), то високі урядові посадовці змушені більшою мірою зосереджуватися на вирішенні внутрішніх проблем, ніж на зовнішньополітичній активності.

До цього ж необхідно зважати й на те, яким чином розвиваються відносини Японії з її стратегічними партнерами та найближчими сусідніми країнами, нарощення плідного і ефективного співробітництва з якими є першочерговим завданням японської дипломатії. Наприклад, з огляду на суттєве ускладнення в силу різних причин відносин із такими потужними глобальними гравцями, як США, Китай, Росія, офіційний Токіо змушений дедалі більше концентруватися на цих найважливіших векторах зовнішньої політики Японії. Нічого не зробиш, такими є сучасні японські реалії – сповнені активністю внутрішнього та зовнішньополітичного життя.

Взагалі ж, характеризуючи розвиток українсько-японського двостороннього політичного діалогу, необхідно вказати на його доволі відвертий і змістовний характер. Вочевидь, ми вийшли далеко за межі тих протокольних і «чергових» дипломатичних фраз під час зустрічей і переговорів, які активно використовувалися у 1990-ті роки та на початку 2000-х. Якщо десятиріччя тому розпочалось активне «відкриття» Японією нашої країни і ми досягли відчутного пожвавлення у наших відносинах, то нині ми впевнено проходимо етап, під час якого Японія, виявляючи підвищену увагу та поглиблений інтерес до нашої держави, поступово починає сама «відкривати-

ся», генерувати нові ідеї та ініціативи. Маю на увазі, передусім, те, що на порядку денному двосторонніх відносин з'являються нові форми співробітництва, розширюється коло взаємодії, започатковуються та вдосконалюються нові механізми співпраці. Словом, на нашу думку, ми знаходимося на шляху прискореного розвитку наших відносин, і успіх такої співпраці багато в чому залежить від України, її економічного розвитку, добробуту та процвітання.

У цьому контексті головною умовою ефективного використання наявного значного потенціалу у відносинах між Україною та Японією є подальша стабілізація економічної ситуації в нашій державі, створення належних умов для просування японських технологій, інвестицій та кредитних ресурсів в Україну, що не є можливо без глибоких структурних реформ, економічної модернізації, вдосконалення законодавчої бази у сфері інвестицій, оподаткування тощо.

Без перебільшення можна стверджувати, що офіційний візит Президента України В.Януковича заклав якісно нові передумови для активізації та розширення двосторонньої співпраці, яка була окреслена двома сторонами в підсумковому спільному документі. Підписана у ході візиту **Спільна заява щодо українсько-японського глобального партнерства** стає основоположним документом двосторонніх відносин на сучасному етапі, яка визначає пріоритети співробітництва між Україною та Японією і програму реалізації першочергових завдань на найближчу та середньострокову перспективу. Це – перший в історії української дипломатії документ, який окреслює рівень двостороннього співробітництва як глобальне партнерство.

Приємно констатувати, що цього разу в Спільній заяві японська сторона підтвердила високу зацікавленість у майбутньому візиті Глави японського уряду в Україну. Крім цього, з японською стороною було також досягнуто домовленості про проведення вже найближчим часом третього засідання українсько-японського комітету зі співробітництва на рівні міністрів закордонних справ обох країн.

Результати візиту дають підстави стверджувати про готовність японської сторони до більш системного і регулярного діалогу з Україною у політичній сфері. Було підтверджено серйозну зацікавленість у інтенсифікації економічної складової двосторонніх відносин шляхом реалізації низки перспективних і взаємовигідних проектів. Не залишилося поза увагою сторін питання поступального розширення та оптимізації договірно-правової бази обох країн, активізації всього спектра науково-технічного та культурно-гуманітарного напрямів співпраці тощо.

Конкретним прикладом реального співробітництва можна назвати підписання Кредитної угоди між Державним експортно-імпортним банком України та японським Банком міжнародного співробітництва про надання кредиту на суму 8 млрд. японських єн (100 млн. дол. США). Завдяки підписаній угоді буде збільшено високотехнологічний експорт товарів і послуг з Японії для підтримки економічної модернізації України, а також надано потужний сигнал японським і міжнародним фінансовим інституціям, приватним інвесторам щодо розширення кредитно-фінансового та торговельно-інвестиційного співробітництва з Україною. Кредитну угоду підписали Голова правління ПАТ «Укрексімбанк» М.Удовиченко та Президент японського Банку міжнародного співробітництва Х.Ватанабе.

Політичним і економічним пріоритетом для України продовжує залишатися підвищення енергоефективності та модернізація української промисловості, що можливо реалізувати у рамках Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. У цьому контексті Японія як країна, де було укладено Кіотський протокол, є одним із найперспективніших партнерів для нас. Україна стала першою європейською країною, з якою Японія уклала Договір про купівлю одиниць встановленої кількості (карбонові викиди) за схемою «зелених інвестицій». Упродовж 2009–2010 рр. ми отримали від Японії інвестиційні кошти на суму 440 млн. євро на реалізацію енергозберігаючих проектів. Наразі Україна після врегулювання певних проблемних питань почала успішно використовувати отримані інвестиційні ресурси під проекти у різних галузях промисловості та комунальному секторі.

Особливе значення надається співпраці з Японією у галузі сільського господарства. Цей напрям набуває особливої актуальності за умов загострення світової проблеми з постачанням продовольства. Зважаючи на те, що Японія імпортує майже 60% продуктів харчування, ми можемо запропонувати свої агропромислові потужності для виробництва та експорту зернових і бобових для японського ринку, «органічних» харчових продуктів.

Наразі ведеться робота з найбільшими японськими корпораціями «Марубені», «Іточу» та іншими щодо експорту зернових з України до Японії. Зокрема, впродовж 2009–2010 рр. японські компанії імпортували близько 500 тис. т. фуражної кукурудзи, а також пшеницю та ячмінь. Сподіваємося, що у май-

Початок офіційного візиту Президента України В.Януковича до Японії

Підписання Президентом України Віктором Януковичем та Прем'єр-міністром Японії Наото Кана Спільної заяви щодо українсько-японського глобального партнерства

бутньому японські зернові трейдери зможуть диверсифікувати імпортні поставки зерна за рахунок української продукції.

За оцінками ООН, Україна входить до трійки світових лідерів із динаміки зростання продовольчої продукції. Ми готові надавати всіляку підтримку японським інвесторам у сільськогосподарську інфраструктуру нашої країни, зокрема у будівництво елеваторів, зернових терміналів, та вирощування зернових і бобових на родючих українських землях.

На сьогодні, за умов розширення інвестиційної співпраці з Японією у галузі енергозбереження та сільського господарства склалися всі передумови для укладання двосторонньої **Угоди про сприяння та захист інвестицій**. Домовленість про початок переговорів стосовно укладання такої Угоди між лідерами обох країн стало суттєвим досягненням візиту. Підписання зазначеної Угоди стимулюватиме надходження японських інвестицій і збільшить потоки японського капіталу в Україну. З метою підтримки зусиль Українського уряду з поліпшення інвестиційного клімату Прем'єр-міністр Японії Н.Кан запропонував направити до України японських експертів із питань інвестицій та оподаткування. Були також визначені пріоритетні напрями надходження японських інвестицій в Україну, зокрема в енергетичну та металургійну галузі, машинобудування та у сферу інфраструктури.

Програма чотириденного візиту Президента України до Японії була насиченою та змістовною. Вона фактично охопила всі аспекти двосторонніх відносин – політичний (діалог із вищим керівництвом країни), економічний (зустрічі з провідними діловими колами), культурний, гуманітарний і регіональний (відвідання потужного економічного регіону Кансай, культурної столиці Японії – стародавнього Кіото та ділового Центру Західної частини Японії – Осаки).

У рамках візиту Глава Української держави мав зустріч з Імператором Японії Акіхіто, переговори з Прем'єр-міністром Японії Н.Каном, зустрічі з керівництвом парламенту: спікером палати представників парламенту Японії Т.Йокоміті та головою палати радників Т.Нісіокою, з провідними діловими колами: головою японської федерації бізнесу «Кейданрен» Х.Йонекурою та членами японсько-української економічної ради Х.Янагісавою на чолі з її головою, на регіональному рівні: з губернатором префектури Кіото К.Ямадою, мером м. Кіото Д.Кадокавою та головою торговельно-промислової палати Кіото Й.Татеісі.

Головним заходом візиту стали офіційні переговори між лідерами обох країн, тривалість яких вийшла за межі відведеного часу майже на годину, що в Японії трапляється досить рідко.

Основним меседжем Прем'єр-міністра Японії стало те, що «офіційний Токіо» розглядає Україну, з її важливим геополітичним розташуванням між Європейським Союзом та Російською Федерацією, як дружню для Японії державу з потужним потенціалом для співпраці.

Сторони підтвердили свої наміри сприяти поглибленню двосторонніх відносин із метою використання їх повного потенціалу та зміцнення співпраці на міжнародній арені у контексті відзначення у 2012 році 20-ї річниці встановлення дипломатичних відносин між Україною та Японією.

Особливу увагу було приділено обговоренню перспектив активізації економічного співробітництва та відповідних конкретних заходів. Було домовлено про проведення 14 березня ц.р. у Києві Третього спільного засідання між Координаційною радою з питань економічного співробітництва з Японією при Міністерстві економіки України та Комітетом з ділового співробітництва з Україною «Кейданрен».

Президент України висловив вдячність Прем'єр-міністру Н.Кану за внесок у 100 млрд. дол. США до Міжнародного валютного фонду, який був використаний, серед іншого, на допомогу Україні (під час загострення світової фінансової кризи) в липні 2009 року, а також за рішення Японії направити японського фінансового експерта до України.

У ході українсько-японського саміту важливе значення було приділене обговоренню співпраці щодо впровадження в Україні проектів уряду Японії в рамках «Офіційної допомоги розвитку» (ОДР). Ми дуже зацікавлені у залученні фактично найбільш пільгових єнових кредитів у світі, що надаються в рамках цієї програми. На сьогодні вже реалізується перший проект будівництва пасажирського терміналу «Д» в аеропорту «Бориспіль», що дозволить суттєво збільшити пасажиропотік і підготувати аеропорт до прийому значної кількості туристів під час проведення Чемпіонату Європи з футболу в 2012 р. Паралельно ми опрацьовуємо з японською стороною питання започаткування другого інфраструктурного проекту зі спорудження мостового переходу через р. Південний Буг у м. Миколаїв.

У ході переговорів на найвищому рівні у Токіо Президент України, вітаючи надходження екологічних інвестицій з Японії до України, підтвердив зобов'язання уряду України забезпечити належне та прозоре використання фінансових ресурсів за «Схемою зелених інвестицій» (СЗІ), а також забезпечити виконання відповідних домовленостей з японською стороною, включаючи невідкладне визначення переліку конкретних пріоритетних проектів за СЗІ.

Українською стороною було високо оцінено діяльність і досягнення українсько-японського центру при Київському політехнічному інституті, започаткованого у 2006 році як проект японської агенції міжнародного співробітництва (ДЖАЙКА). Два лідери визнали, що Центр має залишатися важливим елементом двосторонньої співпраці у сферах науки і техніки, заохочення інвестицій, вивчення японської мови, взаємозбагачення культур, підвищення рівня взаєморозуміння, з активним залученням усіх зацікавлених сторін з двох країн.

У ході переговорів Президента України В.Януковича та Прем'єр-міністра Н.Кана японська сторона високо оцінила виконання взятих зобов'язань щодо вивезення наприкінці 2010 р. з території України значної частини запасів високозбагаченого урану, а з нашого боку було висловлено глибоку вдячність за допомогу Японії у подоланні наслідків Чорнобильської катастрофи. Було домовлено продовжити взаємодію у цій сфері, включаючи обмін досвідом із відбудови інфраструктури і соціально-медичної реабілітації населення.

Українська сторона висловила сподівання на активну участь Японії у Міжнародній конференції під егідою ООН «25 років Чорнобильської катастрофи. Безпека майбутнього», яка відбудеться у Києві у квітні 2011р., та продовження підтримки чорнобильських проектів і надалі.

У ході зустрічі Президента України в парламенті Японії, окрім обговорення шляхів поглиблення міжпарламентських зв'язків, сторони також торкнулися перспектив започаткування прямого авіасполучення між Україною та Японією та спрощення візового режиму для громадян України. Було висловлено сподівання, що члени парламенту Японії підтримають укладання відповідних угод і забезпечать зустрічні заходи у відповідь на запровадження Україною 6 років тому безвізового режиму для громадян Японії.

Широкий резонанс викликали участь Президента України на українсько-японському бізнес-форумі, організованому японською федерацією бізнесу «Кейданрен», та українсько-японському інвестиційному семінарі «Інвестиційні можливості України».

У ході своїх виступів Президент України наголошував на важливості імплементації більшості проектів із енергозбереження у рамках Схеми зелених інвестицій упродовж 2011 року, перспективності двосторонньої співпраці в галузі сільського господарства, реалізації проектів, спрямованих на забезпечення диверсифікації джерел надходжень енергоресурсів і будівництво транспортної інфраструктури.

Крім цього, під час проведення за участю В.Януковича першого Токійського інвестиційного семінару були підписані три документи між Національним агентством екологічних інвестицій України та НЕДО, пов'язаних з імплементацією проектів у сфері зелених інвестицій, а також Меморандум про співпрацю між ТОВ «Міжнародна клініка відновного лікування» та японським університетом «Токай».

Переговори з головою палати радників парламенту Японії Т.Нісіокою

У семінарі від японської сторони взяли участь Міністр економіки, торгівлі та промисловості Японії Б.Каіеда та близько 170 представників японських корпорацій та організацій.

Слід також зазначити, що відразу після візиту було затверджено склад Ради вітчизняних та іноземних інвесторів при Президентові України, до якої, що є важливим позитивним сигналом для японського бізнесу, увійшов представник Японії – Президент і головний виконавчий директор найбільшого в Японії банку – японського Банку міжнародного співробітництва Хіросі Ватанабе.

У ході візиту з метою поглиблення регіональних, культурних і гуманітарних зв'язків між двома країнами Президент України відвідав міста Кіото та Осака, що входять до одного з найпотужніших регіонів Японії – Кансай.

У рамках зустрічі Глави Української держави з губернатором префектури Кіото К.Ямадою, мером м. Кіото Д.Кадокавою та головою торговельно-промислової палати Кіото Й.Татеісі відбулося підписання Протоколу про співпрацю між Київською міською державною адміністрацією та мерією міста Кіото. З української сторони протокол підписав заступник глави Адміністрації Президента України А.Гончарук, з японської – мер м. Кіото Д. Кадокава.

Протокол, зокрема, передбачає проведення у 2011р. спільних заходів із відзначення 40-річчя встановлення побратимських зв'язків між Києвом і Кіото. Сторони зафіксували у документі наміри сприяти співробітництву та обміну досвідом у сфері розвитку міст та комунального управління, співпрацювати в галузі інвестицій у науково-технічну сферу, у т.ч. – проведенні наукових досліджень і сприянні створенню інвестиційних компаній, реалізації спільних експертних програм тощо.

Таким чином у цьому році нас очікують доволі цікаві культурно-просвітницькі заходи як у Києві, так і Кіото, за допомогою яких ще більша кількість громадян матимуть можливість духовно наблизитися до культури та традицій обох країн, що, безумовно, сприятиме подальшому поглибленню взаєморозуміння між нашими народами.

У Кіото відбулася також

зустріч з головою японсько-української економічної ради, колишнім депутатом парламенту з понад 30-річним стажем, колишнім членом Кабінету Міністрів за багатьох прем'єрів Х.Янагісавою, у ході якої були обговорені питання розширення торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва, зокрема, за рахунок використання фінансових інструментів японського Банку міжнародного співробітництва (ЯБМС) та японської Агенції міжнародного співробітництва (ДЖАЙКА).

Президент України відвідав Кіотський університет – один із найбільш елітарних та провідних вузів Японії, де мав зустріч з ректором університету Х.Мацумото та виступив перед студентсько-викладацьким складом. Крім цього, фахівці університетського центру досліджень IPS-клітин, очолюваного професором С. Яманака, провели для української делегації презентацію нових технологій, які допомагають у боротьбі з онкологічними захворюваннями. У свою чергу професор С. Яманака зазначив, що очолюваний ним центр зацікавлений у співпраці з українськими науковими закладами, і, зокрема, – з Інститутом онкології Національного інституту раку України.

У виступі перед студентсько-викладацьким складом Кіотського університету Президент України ознайомив аудиторію з розвитком сучасної України, політикою нової влади, спрямованою на політичну стабільність і модернізацію країни, ключовими напрямами зовнішньої політики України, а також окреслив стан і перспективи розвитку двосторонніх відносин у політичній, економічній, науково-технічній, освітній та культурно-гуманітарній сферах.

Завдяки візиту було надано важливого поштовху розвиткові міжрегіонального співробітництва, зокрема, з одним із найпотужніших за своїм економічним та промисловим потенціалом регіоном в Японії – Кансай, ВВП якого перевищує аналогічні показники Австралії та Мексики.

До речі, за результатами моєї нещодавньої робочої поїздки до м.Осака за підсумками візиту Президента України, де були проведені зустрічі з мером цього міста Куніо Хірамацу та головою економічної федерації регіону Кансай «Канкейрен» Хіросі Сімодзумою, японською стороною було продемонстровано налаштованість та серйозний інтерес до активізації ділових відносин між Україною та регіоном Кансай. Було також наголошено на готовності сприяти новим ініціативам і проектам, спрямованим на подальше поглиблення двосторонніх зв'язків із цим регіоном Японії, зокрема, було домовлено про проведення в м. Осака інвестиційного семінару «Інвестиційні можливості України». Було також зазначено бажання швидше встановити прямі відносини на міжрегіональному рівні між одним із українських міст та Осакою. У цьому контексті було обговорено можливість започаткування співпраці між Донецьком та Осакою, які дуже схожі між собою виробничими потужностями, роллю та значенням цих міст у структурі економіки обох країн. При чому в доволі новітньому та перспективному форматі – ділового партнерства. У рамках цього діалогу Осака співпрацює вже з 13 містами. Цей формат передбачає налагодження контактів між регіональними діловими колами країн шляхом організації ознайомчих візитів, проведення інвестиційних та промислових семінарів, форумів та інших спільних заходів.

Під час поїдки було приємно довідатися й про те, що ми не тільки намагаємося залучати новітні технології у Японії, а й представляємо інтерес для японців. Так, у ході зустрічі голова економічної федерації регіону Кансай «Канкейрен» Х.Сімодзума повідомив, що японська компанія «Сумітомо метал» має серйозні наміри співпрацювати з нашою державою у сфері вивчення та передачі українських новітніх технологій в галузі металургії. За словами японського бізнесмена, нещодавно на експертному рівні було дано високу оцінку сучасним українським технологіям із виплавляння титану та прийнято рішення про їх майбутнє запровадження в Японії.

У рамках візиту Президента України в Японії було також проведено зустріч Міністра закордонних справ України К.Грищенка з Міністром закордонних справ Японії С.Маехарою, під час якої сторони ґрунтовно обговорили широке коло питань двостороннього співробітництва, зокрема, її політичний та економічний аспекти, а також подальшу взаємодію обох країн у рамках міжнародних організацій, у т.ч. з питань ядерного роззброєння, нерозповсюдження ядерної зброї та реформування Ради Безпеки ООН.

Підсумовуючи, хотів би зазначити, що офіційний візит в Японію Президента України В. Януковича засвідчив прагнення японського політичного та економічного істеблішменту започаткувати плідний політичний діалог на вищому рівні з новою владою нашої держави, цим самим демонструючи підтримку її дій, спрямованих на досягнення внутрішньополітичної стабільності, проведення необхідних соціально-економічних реформ із метою покращання економічної ситуації в країні та забезпечення подальших демократичних процесів у нашій державі.

З урахуванням сучасної ролі Японії у світі як впливового економічного та технологічного лідера, провідного світового інвестора і кредитора, візит надав потужного сигналу японському бізнесу в контексті активізації та розширення наявних напрямів і форм співробітництва з нашою державою у торговельно-економічній, кредитно-фінансовій та інвестиційній сферах. Адже залучення японського капіталу в економіку України, просування провідних японських компаній на ринок нашої держави та впровадження новітніх японських технологій сприятиме прискоренню економічного розвитку нашої країни, модернізації української промисловості та агропромислового сектора, зростанню добробуту українського народу.

Україна і країни Магрібу: перспективи розвитку співробітництва

Владлен МАКУХ,
кандидат політичних наук, провідний науковий співробітник Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м. Одесі

Регіон Магрібу привертає увагу провідних країн світу передусім завдяки багатим запасам вуглеводнів і вдалому географічному розташуванню (на перехресті міжнародних транспортних комунікацій «схід–захід» та «північ–південь»). До країн Магрібу належать країни Союзу арабського Магрібу (САМ): Алжир, Лівія, Мавританія, Марокко та Туніс.

Алжир на сьогодні залишається у стані громадянської війни, зважаючи на майже двадцятирічні спроби керівництва країни не дозволити радикальним ісламістам відігравати провідну роль у політичному житті. Саме співробітництво у гуманітарній сфері між Україною та Алжиром стало запорукою розбудови відносин і в інших галузях. Так, у травні 2003 р. Україна вжила термінових заходів для надання гуманітарної допомоги більше тисячі алжирським громадянам, які постраждали від наслідків землетрусу. У процесі реалізації цих заходів український уряд надав 40 тонн гуманітарної допомоги, а також передав алжирській стороні близько 188 тис. дол. США.

Лівія останніми роками продемонструвала здатність проводити масштабні політичні та економічні реформи. В країні почали з'являться засоби масової інформації, альтернативні державним. Керівництво країни навіть започаткувало діалог із лівійськими опозиційними структурами за кордоном та звільнило ув'язнених, які дотримувалися радикальних ісламських поглядів. Усі ці кроки сприяли зміцненню політичному іміджу Лівії як у межах країни, так і за кордоном. Водночас були проведені реформи, спрямовані на лібералізацію економіки. Попри те, що за останні роки помітно активізувалася взаємодія африканської країни з нетрадиційними східноєвропейськими партнерами – Румунією і Словаччиною (які продемонстрували інтерес до реалізації спільних інвестиційних проектів), Україна розглядається керівництвом африканської країни як важливий стратегічний партнер. Це партнерство є найвищим рівнем співробітництва між державами і в перспективі має не тільки сприяти входженню українських товаровиробників на внутрішній ринок цієї країни, а й створити поле для спільної діяльності на ринках інших країн африканського континенту, де Лівія користується великим політичним авторитетом і має впливові економічні важелі. Свідченням важливості відносин між Україною та Лівією стали державні візити представників українського уряду (зокрема, Прем'єр-міністра України М.Азарова) до Лівії в останні роки. Слід окремо зазначити й те, що державний візит лідера лівійської революції М.Каддафі до України став одним із перших візитів голів арабських держав до нашої країни.

Мавританія, судячи з кількості державних переворотів за останнє десятиріччя, намагається зайняти достойне місце на світовій арені. Між Україною та Мавританією не існують проблемні питання політичного чи економічного характеру, які могли б стати на заваді розбудові дипломатичних відносин. Позиції двох країн щодо більшості проблем сучасного світу або співпадають, або є дуже близькими. Існує потенціал для активізації політичного діалогу, поглиблення рівноправного та взаємовигідного торговельно-економічного співробітництва, розширення зв'язків у галузях науки, культури, освіти, спорту. Парламенти України та Мавританії зацікавлені у функціонуванні спільних парламентських груп дружби, встановленні між ними робочих зв'язків. Водночас наявні стримуючі чинники, які гальмують цей процес. У політичній сфері до них належить відсутність регулярних контактів на вищому рівні. Саме такі контакти могли б стимулювати активізацію політичного діалогу, розбудову договірно-правової бази двосторонніх відносин. В економічній сфері існують проблеми встановлення безпосередніх контактів між підприємницькими структурами двох країн, через що

виникає необізнаність щодо потреб і можливостей сторін.

Марокко характеризується стабільною внутрішньополітичною ситуацією і є важливим політичним та економічним партнером України. На цей час триває робота зі створення в парламентах України та Марокко депутатських груп сприяння розвитку відносин дружби і співробітництва між двома державами. Принципи зовнішньої політики Королівства Марокко відповідають загальновизнаним нормам мирного співіснування держав і не суперечать позиції, яку займає Україна у побудові своїх зовнішніх відносин. Міністерство закордонних справ і співробітництва Марокко активно співпрацює з Україною в міжнародних організаціях системи ООН, реагує на звернення Києва щодо підтримки України та висунутих нею кандидатур на виборах до різних міжнародних органів та організацій.

Туніс – найбільш «європеїзована» та модернізована країна Північної Африки. Враховуючи потужний промисловий та науковий потенціал країни, її світовий імідж (п'яте місце серед 19 країн арабського світу за інвестиційним рейтингом), прагнення деяких журналістів охрестити нещодавній державний переворот «фініковою революцію», викликає, щонайменше, гірку усмішку. Не лише відсутність політичних свобод в країні та притиснення опозиції стали причинами заворушень серед туніського населення. Основною причиною стала неспроможність керівництва країни подолати кризові явища в економіці, які визріли на тлі світової економічної кризи та призвели до катастрофічних показників (середній рівень інфляції – 4 %, рівень безробіття – 20% у 2010 р.). Навіть Інтернет-опитування загальноарабською газетою «Аль-Хайят» підтвердило, що «народну інтифаду» в Тунісі передусім спровокували не політичні чинники, а «економічна криза та корупція». Для України Туніс і надалі залишиться вигідним політичним та економічним партнером. Торговельно-економічному співробітництву між Україною і Тунісом сприяють як зручність морського та авіаційного сполучення, так і близькість інтересів у політичній, економічній, науково-технічній, культурній сферах.

Україна та країни Магрібу мають нагальну потребу у досягненні необхідного рівня політичних стандартів, без чого про справжнє зближення з європейським угрупованням не може бути й мови. Водночас, реалізація Євро-Середземноморського партнерства наштовхується на ряд серйозних перешкод, головною з яких виступають суттєві розбіжності цивілізаційного та сучасного політичного розвитку сторін. Україна ж за своєю природою є суто європейською державою, і саме це є головним чинником, який значно відрізняє механізм українсько-європейського зближення від процесу поступової «європеїзації» та економічного зближення країн Південного Середземномор'я з ЄС.

Україна та країни регіону зацікавлені у сприятливих умовах доступу національної продукції на ринки європейських держав, оскільки квотуванню та ліцензуванню підлягають експортні товари як українських виробників, так і виробників північно-африканських країн. Значний інтерес становить досвід реалізацій угод щодо товарообігу, які були укладені між ЄС та країнами Магрібу наприкінці минулого століття. Так, скасування митних тарифів на продукцію європейських країн у Тунісі та Марокко призвело до тимчасових кризових явищ у національних економіках цих країн, які були подолані лише завдяки розробці та застосуванню спеціальних заходів, спрямованих на підтримку місцевих виробників з метою запобігання їх повному банкрутству.

Гуманітарна співпраця, що відіграє важливу роль у забезпеченні інтересів України на міжнародній арені взагалі, у регіоні Магрібу має особливий вимір. Окремим прикладом є участь української сторони в наданні гуманітарної допомоги постраждалим внаслідок стихійного лиха алжирцям та марокканцям. Інтерес для України становить також співробітництво у боротьбі з нелегальною міграцією, контрабандою наркотиків, міжнародною злочинністю, нелегальним переміщенням культурних цінностей, «відмиванням» капіталів та ін.

Що ж до стану економічного співробітництва України з країнами Північної Африки, то він характеризується таким чином:

а) в українсько-алжирських відносинах:

За даними української статистики, у січні–листопаді 2010 р. обсяг експорту української продукції до Алжиру становив 154 млн. 697 тис. дол. США, а імпорту – 2 млн. 829 тис. дол. США (позитивне сальдо торговельного балансу – 151 млн. 867 тис. дол. США).

Серед перспективних напрямів слід визначити співробітництво у науково-промисловій сфері. Українські науковці мають чимало оригінальних напрацювань у сфері будівельних та ізоляційних матеріалів, альтернативних джерел енергії, використання яких було б ефективним за умов жаркого африканського клімату. Алжирська сторона планує модернізувати підприємства металургійної галузі, побудувати дамби та інші водні споруди.

Близько 80% українського військово-технічного експорту до Алжиру – продукція та послуги військового і спеціального

характеру. Також на території України планується вести підготовку військових кадрів для Алжиру. Активно працює на алжирському ринку українське підприємство «Мотор Січ», що здійснює будівництво заводу з ремонту авіаційних двигунів на території АНДР. Підприємство працює над встановленням прямих контактів з алжирськими фірмами – потенційними споживачами газотурбінного обладнання для потреб місцевого енергетичного комплексу;

б) в українсько-лівійських відносинах:

За даними української статистики, у січні–листопаді 2010 р. обсяг експорту української продукції до Лівії становив 151 млн. 640 тис. дол. США, а імпорту – 261 тис. дол. США (позитивне сальдо торговельного балансу – 151 млн. 378 тис. дол. США).

Структура експортно-імпортних операцій між Україною та Лівією є досить стабільною. Основу українського експорту становить сільгосппродукція, метали та металовироби. Імпортуються з Лівії головним чином полімери (щорічна загальна сума – 250–300 тис. дол. США). Що стосується військово-технічного співробітництва, то певне значення має факт наявності на території Лівії значних запасів військової техніки і озброєнь радянського виробництва, що вимагає модернізації.

Перспективними напрямами співробітництва також є металургійна галузь; водне господарство (зокрема, участь у будівництві чергових ділянок лівійської «Великої штучної ріки»), будівництво залізниці, автомобільних доріг та транспортної інфраструктури. Україна вже ініціювала організацію вирощування в Лівії поліпшених сортів насіння пшениці, підготовку фахівців у галузі меліорації та водного господарства на базі Рівненського університету меліорації та водного господарства, а також допомогу з відкриттям клінік ветеринарної медицини на лівійській території.

Під час візиту лідера лівійської революції М.Каддафі до України українська сторона висловила бажання розпочати в Лівії нафторозвідку, а взамін пообіцяла лівійській стороні розглянути можливість будівництва на Західній Україні заводу з переробки нафтопродуктів. Зокрема, планується, що завод буде побудовано на західному кордоні України, а нафтопродукти будуть реалізовуватися як в Україні, так і в країнах Європи.

Співробітництво України та Лівії у нафтовій галузі є перспективним. Нафтові поставки не потребують наявності трубопроводів чи спеціальних прийомних заводів. Лівійську нафту можна доставляти танкерами до Одеси (офіційний Тріполі висловив готовність поставляти в Україну до 160 тис. тонн нафти). У перспективі, для транспортування лівійської нафти та її подальшої переробки на українських НПЗ можна задіяти нафтопровід Одеса – Броди;

в) в українсько-мавританських відносинах:

За даними української статистики, у січні–листопаді 2010 р. обсяг експорту української продукції до Мавританії становив 9 млн. 756 тис. дол. США, а імпорту – 5 млн. 075 тис. дол. США (позитивне сальдо торговельного балансу – 4 млн. 680 тис. дол. США).

Виходячи з перспектив розвитку рибальства в Мавританії та враховуючи значний досвід і потенціал України в суднобудівній та рибопромисловій сфері, надзвичайно ефективною та взаємовигідною формою співробітництва може стати морське рибальство та пов'язані з ним галузі. Українська сторона підтверджує свою готовність до реалізації спільних масштабних проектів, комплексний характер яких передбачав би якісне і кількісне оновлення рибальського флоту Мавританії, його технічне обслуговування та ремонт; створення спільних підприємств з вилову, переробки і комерціалізації рибопродуктів; будівництво відповідної узбережної інфраструктури і промислових потужностей, що надалі сприятиме створенню нових робочих місць;

г) в українсько-марокканських відносинах:

За даними української статистики, у січні–листопаді 2010 р. обсяг експорту української продукції до Марокко становив 83 млн. 899 тис. дол. США, а імпорту – 8 млн. 296 тис. дол. США (позитивне сальдо торговельного балансу – 75 млн. 602 тис. дол. США).

Марокко продає в Україну продукцію агрокомплексу та рибальства, вироби зі шкіри, килими. Для марокканців становить інтерес отримання з України продуктів аграрного сектора (зернових, цукру, кукурудзи, олії); деревини (дубу, клена, соснових порід та ін.); продуктів хімічної (добрив, гумових виробів, штучних тканин), вугільної, металургійної та машинобудівної галузей промисловості.

Враховуючи науково-технічний, суднобудівний, рибопромисловий потенціал України, стан рибопромислової та рибопереробної галузей Марокко, продуктивною сферою співробітництва може стати морське рибальство та продаж вітчизняної авіаційної техніки. Перспективними галузями співробітництва України з Марокко можуть стати геологорозвідувальні роботи та видобування корисних копалин; будівництво транспортної і портової інфраструктури; наука та технології; енергетика; освіта і підготовка кадрів; спорудження та реконструкція промислових об'єктів; банківська сфера;

д) в українсько-туніських відносинах:

За даними української статистики, у січні–листопаді 2010 р. обсяг експорту української продукції до Тунісу становив 204 млн. 319 тис. дол. США, а імпорту – 3 млн. 367 тис. дол. США (позитивне сальдо торговельного балансу – 200 млн. 951 тис. дол. США).

Туніс вважається «діловими воротами» Північної Африки з її практично необмеженим споживчим ринком. Розвитку торговельно-економічного співробітництва між Україною та Тунісом сприяють зручність морського та авіаційного сполучення, близькість інтересів у політичній, економічній, науково-технічній, гуманітарній та інших сферах.

Оцінюючи перспективи розвитку українсько-туніських відносин, слід зазначити, що їхні темпи залежать від волі обох сторін, взаємного інтересу, який визначає всю палітру відносин: політичних, економічних, культурно-гуманітарних.

На цей час існують перспективи розширення експорту української агропромислової продукції на ринки країн Північної Африки. Цьому сприяють такі чинники, як відносна географічна близькість України до країн регіону (порівняно швидке транспортування української продукції), сприятливе співвідношення «ціна – якість» на українське зерно порівняно з продукцією головних країн-конкурентів: США, Канади, Австралії, Росії.

Найближчим часом на конкурентоспроможність українського зерна на ринку країн Магрібу матимуть вплив як зовнішні, так і внутрішні чинники. До цих чинників належить рівень підтримки сільського господарства в розвинених країнах у цілому та наявність субсидіювання експорту (передусім, в ЄС). Внутрішні резерви конкурентоспроможності поступово вичерпуються (збільшується земельна орендна плата, застарілу техніку потрібно замінювати новою, різко зростають ціни на нафтопродукти та добрива). Якщо не буде проведено оптимізацію форм господарювання та технологій в Україні, то собівартість вирощування зерна зростатиме випереджальними темпами порівняно з цінами на зерно на світових ринках, що призведе до звуження зерновиробництва та витіснення вітчизняних експортерів іншими світовими конкурентами. Також серйозним недоліком є практично повна відсутність державного протекціонізму експорту зерна.

Основними конкурентами України на ринках зерна країн регіону виступають країни ЄС (зокрема, Франція), Росія, США, Канада, Австралія. Країни ЄС застосовують економічні важелі для розширення присутності на ринку Північної Африки (пільгові міждержавні кредити на закупівлю зерна, експортні субсидії, ексклюзивні імпортні тарифи). Франція та Канада проводять потужні маркетингові заходи для країн регіону Північної Африки (зокрема, регулярні освітні програми для покупців, чого немає в Україні), а США та Австралія пропонують пільгові кредити та розробляють кредитні програми для закупівлі пшениці країнами Африки.

Слід зазначити, що негативним чином на динаміку українського експорту пшениці до країн Магрібу впродовж 2006–2010 рр. вплинуло запровадження квотування експорту зерна.

Сприяти активізації торговельно-економічної співпраці українських і магрібських суб'єктів підприємницької діяльності може розвиток партнерських зв'язків представників малого та середнього бізнесу. Розширенню цих зв'язків мають допомогти заходи з лібералізації ведення валютних і експортно-імпортних операцій, пільгового кредитування, відкриття торговельних представництв за кордоном. Цьому також сприятиме участь українських і африканських фірм на спільних ярмарках, бізнес-семінарах, виставках, міжнародних тендерах.

Певним стимулом для розвитку співробітництва між Україною і країнами Магрібу може стати реалізація різноманітних трансафриканських проектів. Певне значення може мати й налагодження процесу співробітництва між окремими регіонами України та країнами північно-африканського регіону.

Можна припустити, що у найближчій перспективі розвиток партнерських зв'язків України і держав регіону знаходитиметься у руслі пріоритетів сучасної зовнішньоекономічної стратегії північно-африканських країн, серед яких: заохочення іноземних інвестицій в експортні галузі, наукоємні види виробництв, сфери, які забезпечують зайнятість робочої сили. Додатковим імпульсом до двостороннього співробітництва може стати зростаючий інтерес ділових кіл розвинених країн до ринків арабського Магрібу. У справі розвитку торговельно-економічного співробітництва значну роль можуть відігравати й неформальні двосторонні структури.

У №11–12 2010 р. «З.С.» ми розповіли про вихід збірника «Україна і країни Магрібу»: реалії та перспективи» представника одеської школи міжнародних політологічних досліджень Владлена Макуха. Зі статтями збірника можна ознайомитися на сайті Одеського філіалу НІСД – http://www.niss.od.ua/zbirku/makuh.pdf

Статтю В.Макуха, розміщену в цьому номері «З.С.», коментує кандидат історичних наук, директор Одеського філіалу Національного інституту стратегічних досліджень Олексій ВОЛОВИЧ.

Актуальність питань, які розглядаються у даній статті та збірнику загалом, пояснюються тим, що останніми роками в українсько-магрібських відносинах окреслилася тенденція до активізації та переходу до нових, більш перспективних форм партнерства. Національним інтересам України відповідає активне підключення до участі в транснаціональних проектах, особливо у сфері видобування нафти та газу та їх транспортуванні. Ринки країн Арабського Магрібу є перспективними для збуту української продукції машинобудівного комплексу та металопрокату, надання науково-технічних і будівельних послуг. Україна могла б взяти активну участь у будівництві, насамперед, об'єктів виробничої інфраструктури – мостів, доріг, портів, аеродромів, залізниць, великих енергетичних і промислових об'єктів, постачанні та спільному виробництві сільськогосподарської продукції.

Енергетичні ресурси таких країн Арабського Магрібу, як Лівія та Алжир можуть відіграти ключову роль у вирішенні Україною завдань диверсифікації поставок енергоносіїв та створення надійної системи енергетичної безпеки. При цьому слід враховувати, що з метою уникнення залежності від західноєвропейських споживачів Лівія і Алжир планують перекачувати певну частку природного газу до Єгипту для його подальшого зрідження і транспортування до східноєвропейських країн, включаючи Україну. Українські підприємства могли б взяти участь у виробництві зрідженого природного газу у цих країнах для його подальшого транспортування.

Розвиваючи співпрацю з Євросоюзом, Україна та країни Магрібу мають схожі зобов'язання в досягненні необхідного рівня суспільно-політичних і соціально-економічних стандартів, які є важливою умовою на шляху євроінтеграції. При цьому слід зазначити, що в деяких аспектах, особливо економічних, процеси євроінтеграції країн Арабського Магрібу і України збігаються, що не виключає обміну досвідом, тим паче, що й країни Арабського Магрібу, і Україна охоплені Європейською політикою сусідства. Так, для аналізу варіантів утворення зон вільної торгівлі між Україною та ЄС може бути використаний досвід роботи таких зон між європейськими та північно-африканськими країнами. Окремий інтерес може становити і марокканський досвід укладання угоди про вільну торгівлю зі Сполученими Штатами.

Як Україну, так і країни Магрібу непокоять умови доступу національної продукції на ринки європейських держав. Так, на цей час квотуванню та ліцензуванню підлягають експортні товари як українських виробників, так і виробників північно-африканських країн. Слід зазначити, що на європейському ринку сільськогосподарські товари та вироби легкої промисловості України передусім конкурують з текстильною продукцією з Тунісу, Алжиру та Марокко.

Багато спільного Україна і країни Арабського Магрібу мають також на шляху євроатлантичної інтеграції. Співробітництво НАТО з країнами Північної Африки у форматі Середземноморського діалогу було започатковано в рамках Барселонського процесу у 1994 році. Середземноморський діалог НАТО має переважно політичний характер і спрямовується на задоволення Альянсом потреб країн-учасниць Діалогу у галузі безпеки. Практична співпраця між НАТО і країнами Арабського Магрібу здійснюється на основі щорічної Робочої програми в наступних сферах: боротьба з тероризмом; енергетична безпека; управління потоками біженців; нерозповсюдження зброї масового ураження; створення мережі запобігання кризам та зміцнення довіри у регіоні Середземномор'я; проведення двосторонніх оборонних навчань; створення мережі аналітичних закладів для вивчення оборонних питань, пов'язаних з НАТО та країнами Середземномор'я. На даний час ВМС Марокко і Алжиру беруть участь в операціях НАТО «Активні зусилля» в Середземному морі, в рамках яких вони взаємодіють з ВМС України.

Співробітництво на всіх рівнях

Наприкінці січня в Давосі відбулася зустріч президентів України і Азербайджану. Ільхам Алієв з теплотою пригадав свій візит до України у 2010 році. Віктор Янукович, наголошуючи на стратегічному рівні відносин між нашими країнами, зазначив: «Український народ ніколи не забуде, як у важкі для нас часи ваш батько Гейдар Алієв ухвалив історичне рішення. І ви підтримали Україну паливно-мастильними матеріалами, поставками нафти на наші нафтопереробні заводи. Це був той ковток кисню, якого не вистачало на той час Україні». У 2011 році Віктор Янукович планує відвідати Азербайджан із тим, щоб продовжити дружній політичний діалог.

А кількома днями раніше в Києві голова Київської міської адміністрації Олександр Попов зустрівся з Надзвичайним і Повноважним Послом Азербайджанської Республіки в Україні Ейнуллом Мадатлі. Олександр Попов зазначив, що Київська міськдержадміністрація вже підготувала пакет інвестиційних проектів у галузі будівництва, транспортної інфраструктури, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства, до реалізації яких запрошуються і азербайджанські інвестори.

Серед головних питань, які обговорювалися на зустрічі з Послом Азербайджану, в якій разом із Олександром Поповим узяли участь генеральний директор Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв Павло Кривонос і керівники управлінь КМДА, було обговорення реконструкції та благоустрою скверу, розташованого поблизу Посольства Азербайджанської Республіки в Києві. Тут у червні 2004 року був встановлений пам'ятник загальнонаціональному лідеру Азербайджану Гейдару Алієву. Над створенням монумента працювали два митці – азербайджанський скульптор Натіг Алієв та український архітектор Володимир Скульський.

Під час візиту Президента Азербайджанської Республіки Ільхама Алієва в Україну 28 жовтня 2010 року Президент України Віктор Янукович повідомив, що на засіданні Київради було ухвалено рішення про присвоєння імені видатного державного діяча, першого президента Азербайджану Гейдара Алієва саме цьому столичному скверу. «Це свідчення глибокої поваги українського народу до постаті Гейдара Алієва, який зробив значний внесок у зміцнення українсько-азербайджанських відносин», – підкреслив Глава Української держави. Президент Ільхам Алієв подякував Президента України та висловив подяку за те, що в Україні цінують пам'ять про загальнонаціонального лідера азербайджанського народу та щирого друга українців Гейдара Алієва.

Восьме диво світу

Під час зустрічі 25 січня ц.р. з Надзвичайним і Повноважним послом Азербайджанської Республіки в Україні голова КМДА ознайомив гостя з пропозиціями щодо реконструкції скверу, який носить ім'я Гейдара Алієва, дав конкретні доручення і виступив з ініціативою – провести його урочисте відкриття у День визволення Києва від фашистських загарбників – 6 листопада 2011 р.

– Хотілося б зазначити, – каже Посол Азербайджану в Україні Ейнулла Мадатлі, що у зв'язку з рішенням про розвиток і реконструкцію парку нами було оголошено тендер, за результатами якого переміг проект дизайнера Вікторії Буденко. Це буде справжній «подарунок Сходу» українській європейській столиці, – вважає пан Ейнулла Мадатлі. – В основі проекту – поєднання східного і європейського стилів. У сквері планується висадити багато південних рослин – троянди, маг-

нолії, ягідний тис, дерева сакури, а також створити килим за зразком всесвітньо відомого Азербайджанського мозаїчного килима, яким стікатиме вода. Оригінал цієї композиції нині знаходиться у Лондонському музеї та вважається «Восьмим дивом світу». Ініціатором забезпечення усіх цих реконструкторських і оформлювальних робіт є Київське представництво Державної нафтової компанії Азербайджанської Республіки SOCAR.

SOCAR вже має достатній досвід створення і реконструкції парків у різних містах України. Переконаний, – каже Посол Азербайджанської Республіки в Україні, – що після проведених робіт сквер імені Гейдара Алієва на одній з центральних вулиць Києва поруч з Посольством Азербайджанської Республіки в Україні стане улюбленим місцем відпочинку шановних киян. Усі турботи, пов'язані із утриманням та забезпеченням необхідного обладнання парку, азербайджанська сторона бере на себе, – підкреслив Посол.

Від імені Посольства Азербайджанської Республіки в Україні Його Високоповажність пан Ейнулла Мадатлі запевнив шановних киян, що Посольство та представництво SOCAR у Києві й надалі вноситиме свій внесок у сферу благоустрою столиці, а також, користуючись нагодою, побажав успіху всім задіяним у підготовці та проведенні Чемпіонату Європи з футболу 2012 року в Україні.

«Новруз» у перекладі – новий день

Азербайджан готується до приходу весни. За ініціативи Посольства Азербайджанської Республіки в Україні пан Ейнулла Мадатлі та голова Київської міської державної адміністрації Олександр Попов під час січневої зустрічі обговорили низку заходів, присвячених святкуванню Новруз байрам, за участю представників дипломатичних представництв, які також його відзначають, та азербайджанської діаспори в Києві.

– Це свято не носить релігійного характеру, – ділиться інформацією Павло Кривонос, який за майже 20 років керівництва ГДІП вивчив традиції всіх народів, представниками яких він опікується. – Саме свято відзначають 21 березня, але підготовка до нього починається заздалегідь і має кілька етапів. Один із найголовніших – день «ахир чершенбе ахшами», який цього року припадає на 15 березня. Цього вечора кожна родина має запалити на даху свого будинку стільки факелів, скільки має членів родини. Розпалюються багаття, через які всі перестрибують зі словами: «Усі мої негоди тобі, а твою радість мені». З давніх давен в Азербайджані у Новруз не працювали. Ця традиція залишилася і нині – 21 березня є офіційним вихідним. Так само незмінною залишилася традиція пригощати цього дня один одного солодощами, дарувати подарунки, ходити в гості. Зустріч Нового року – давній весняний Новруз – є найулюбленішим і найгарнішим святом азербайджанців, – вважає Павло Кривонос, – а українці мають можливість до нього долучитися.

«Україна дипломатична»

Наприкінці минулого року Генеральна дирекція з обслуговування дипломатичних представництв презентувала XI випуск наукового щорічника «Україна дипломатична», який має тенденцію щоразу збільшуватися в розмірах. А в січні цього року відбулося перше засідання редакційної колегії, на якому обговорювалося змістовне наповнення XII тому, особливого тим, що він побачить світ у рік 20-ї річниці Незалежності України.

Генеральний директор ГДІП Павло Кривонос запропонував зробити його у двох книжках двома мовами – українською та англійською, а бібліографію української дипломатії видати окремим третім томом. За словами Павла Кривоноса, Генеральна дирекція, яка є видавцем щорічника «Україна дипломатична», у травні планує екскурсійну поїздку зарубіжного дипломатичного корпусу до Одеси, прокладає туристичні маршрути до інших міст України, а також на ЧАЕС. Тому генеральний директор попросив редколегію зберегти рубрику «Дипломати подорожують Україною». Прозвучала пропозиція підготувати аналітичну статтю, присвячену 20-річчю незалежної української дипломатії, а також доповнити картину присутності України на світовій арені матеріалами часів УНР і радянської доби. Традиційна рубрика «Трибуна дипломата» буде представлена роздумами послів України у США, Росії, Китаї, Японії. А в новій рубриці «Духовна дипломатія» отримають можливість висловитися лідери християнських конфесій. Крім того, редколегія вирішила активізувати співпрацю з українською громадою за кордоном і підготувати матеріали про діяльність осередків, зокрема, у Росії, де найближчим часом відбудеться з'їзд українських осередків. Справжнім відкриттям має стати публікація документів, розсекречених Управлінням державного архіву МЗС України до 1991 року. Отже, ювілейне видання «України дипломатичної» обіцяє бути надзвичайно насиченим новими фактами, думками і прогнозами. Враховуючи, що всі статті перекладатимуться англійською, редакційна колегія звернулася з проханням до авторів подати матеріали на розгляд упродовж місяця.

Інф. «З.С.»

Через безпеку для себе – до безпеки для всіх

Людмила ЧЕКАЛЕНКО,
доктор політичних наук

Актуальність питань національної безпеки України набуває дедалі більшої ваги.

Лідери України з часів проголошення нашою державою незалежності з перемінним успіхом балансували на вістрі двовекторності, яка полягала у рівновіддаленості від західного (США – Європа) і східного (Росія з СНД) центрів сили. Така ситуація на певний період влаштовувала всіх. Втрачаючи власні економічні та політичні важелі, нині Україна вже не є цією потугою, якою була на початковому етапі становлення незалежності. Чи вдасться й надалі їй балансувати? Так, це питання є доволі складним, що опосередковано підтверджується дещо відстороненим спостереженням за Україною наших сусідів з-за західного кордону, і наполегливою політикою сусіди зі східного, що послідовно залучає нашу державу на власне геополітичне поле. Щоразу постає таке знайоме запитання: куди рухатися?

Місце України в майбутній архітектурі європейської безпеки значною мірою залежить від здатності керівництва держави реалізувати виважену політику з Росією, країнами Європи, США, ЄС і НАТО. Незалежно від ситуативної політики у відносинах НАТО–ЄС–Росії нашій державі призначено активно розвивати відносини та співпрацю із всіма названими компонентами стратегічної схеми. Намагаючись бути надійним партнером для Європи, Україна має розбудовувати (бажано) паритетні відносини з Росією. Можливо, таким шляхом спробувати запобігти утворенню мінібіполярної системи протистояння в Європі.

Існують різноманітні рецепти формування безпекового простору, які однак, не дають легкої відповіді на складне запитання. При тому, що у практичній площині зовнішні та внутрішні аспекти безпеки тісно взаємопов'язані. Постійно зростає увага до несилових методів («soft power») забезпечення як національної безпеки, так і глобального миру та стабільності. Водночас, як і раніше, залишається актуальним питання протидії загрозам традиційними силовими методами («hard power»), до яких віднесено також наявність потужних оборонних можливостей.

Однак, практика свідчить: у сучасних умовах XXI століття жодна з країн світу не в змозі протистояти сучасним загрозам, спираючись лише на власні можливості. Переважна більшість країн із метою забезпечення національної безпеки прагне до створення мирного оточення шляхом розвитку багатосторонніх дружніх відносин із сусідніми державами та активної участі в розбудові регіональної та глобальної системи безпеки.

Об'єктивні реалії орієнтують слабкі держави на практичний вибір надійної схеми захисту: це може бути як зміцнення власних оборонних можливостей, що є необхідним елементом забезпечення національної безпеки, так і пошук союзників і воєнних союзів, повноправне членство в яких надає додаткові можливості спільних дій з метою протидії спільним загрозам. Зрозуміло, що є як прихильники, так і противники цих двох шляхів самозахисту. Критики воєнних союзів нагадують про проблему загострення військових протистоянь, нарощування озброєнь, що призводить до змагання в цій небезпечній сфері, обмеження суверенітету учасників воєнних союзів, позбавлення права вибору у співробітництві з третіми країнами або з іншими об'єднаннями тощо.

Принцип міжнародної системи протистояння військових об'єднань у часи холодної війни було названо балансом сил, що лягло у відповідну концепцію. Однак у результаті колапсу блокового протистояння, тобто із зникненням першопричини напруги, ситуацію, що склалася, тобто систему протистоянь, аналітики пропонують визначати через дослідження балансу загроз із відповідною концепцією.

Попри всі зазначені та інші теоретизування світова практика взаємовідносин країн доводить необхідність розбудови власних оборонних можливостей держави. Значного прориву в Україні саме в цій площині з відомих причин на сьогодні не очікується. Інший шлях – участь у воєнних союзах поки що відкладено на невизначену перспективу. Нашій державі залишається шукати прийнятну схему виживання в нових/старих умовах загроз і протистоянь. У ситуації, в

якій опинилася Україна, з огляду на геополітичне становище держави, низку зовнішніх і внутрішніх факторів, єдиним способом надійного забезпечення національної безпеки, захисту суверенітету та територіальної цілісності постає запропонований Президентом України варіант позаблоковості, тобто формування навколо держави безпекової схеми через реалізацію несилових методів (тобто soft power). Цей тактичний підхід для розв'язання зовнішньополітичних проблем свого часу найдокладніше розробив американський дослідник, професор Гарвардського університету Дж.Най і запропонував тлумачити це поняття як зовнішню політику держави, спрямовану на досягнення бажаних результатів внаслідок заохочення до співробітництва (через культурні важелі – сукупні цінності; політичну ідеологію, зовнішню політику, яку вчений обмежує дипломатію у широкому сенсі)[1]. Розробки американського дослідника були покладені в основу європейського сприйняття «soft power», що перекладається, переважно, як «м'яка сила»[2]. Враховуючи особливості перекладу з англійської, які містять інші визначення power як влада, владність тощо, у наступному наблизимо це визначення до оригіналу і вживатимемо це поняття у значенні «м'яка влада», «м'який вплив», «м'які методи впливу».

На думку комісара Єврокомісії Оллі Рена, soft power в політичній, економічній, безпековій і культурній площині реалізується шляхом досягнення політичної суб'єктності, скоординованої зовнішньої політики, поглиблення політичної та економічної інтеграції. В економічній – через використання наукового потенціалу, високих технологій і знань. У безпековій – реалізацію завдань другої опори ЄС – спільної зовнішньої та безпекової політики, трансформацію трансатлантичного співробітництва, реалізацію політики спільної безпеки, миротворчу діяльність. І, нарешті, культурній площині – через захист європейської ідентичності, активізацію культурної дипломатії, протидію культурній експансії. Все це забезпечує, на переконання міністра з питань зовнішньої політики ЄС Кетрін Ештон, статус впливового міжнародного лідера.

Враховуючи, що ЄС застосовує у світовому політичному контексті (часто суто європейські та у багато чому відмінні від США) технології позиціювання, а також спирається переважно на програми міжнародної допомоги, політику розширення та сусідства, реалізацію завдань миротворчості (що включає заходи із збереження миру, творення миру і примусу до миру), можна окреслити схему побудови безпекового простору з боку спільнот щодо України. При цьому необхідно зазначити, що українські методи застосування чинників soft power – через демократизацію і реформування, розвиток регіональної співпраці, іміджеві ресурси тощо – наближаються, а часто і співпадають за напрямами і цілями з європейськими.

За таким консенсусом вибудовується прийнятний обома сторонами сценарій забезпечення стабільності та безпеки навколо української держави, її сусідів, а отже і в європейському регіоні в цілому. Конкретні обопільні дії лягли у чітку схему співробітництва за низкою програм і проектів. Основним документом, що визначає політику України – ЄС у безпековій площині, є механізм щодо консультацій та співпраці між ЄС та Україною у сфері врегулювання криз, затверджений на саміті ЄС в Сивіль'ї у 2002 р. Цим документом запроваджено посаду Контактної особи України по зв'язках з військовим штабом ЄС, передбачено введення постійного діалогу та консультацій з окремих питань Спільної політики безпеки і оборони ЄС, повноправна участь України в Комітеті контрибуторів ЄС під час відповідних операцій. Поза згаданими узгодженими діями, сторони реалізують узяті на себе зобов'язання щодо обміну інформацією, закріпленими в угоді «Про процедури безпеки, які стосуються обміну інформацією з обмеженим доступом» (2005 р.), а також реалізують положення угоди «Про визначення загальної схеми участі України в операціях Європейського Союзу з врегулювання криз» (2005 р.).

Двосторонніми інструментами з реалізації поставлених завдань є різноманітні формати політичного діалогу, запропоновані в Спільній стратегії ЄС щодо України (жовтень 1999 р.) і відповідним чином розширені. Наразі вони передбачають зустрічі на рівні Україна–Трійка Політико-безпекового комітету, Трійка Робочої групи з питань глобального нерозповсюдження та роззброєння, Трійка Робочої групи з питань експортного контролю, Трійка Робочої групи ЄС з питань ОБСЄ. Як бачимо, коло питань, що розглядаються, охоплює всю площину безпекового простору і відповідних європейських структур, зокрема Організації з безпеки та співробітництва в Європі.

Наступний напрям співпраці – миротворчість. Україна закріпила позитивний імідж контрибутора різноманітних складових європейської безпеки. Відповідно до Угоди про участь України у Поліцейській місії ЄС у Боснії і Герцеговині (грудень 2002 р.), український миротворчий персонал у 2003–2005 рр. брав участь в операції ЄС

в цій державі; позитивно проявили себе українські миротворці – представники МВС України і в наступні роки (2006–2007 і 2009–2010 рр.). Українська сторона схвально відгукнулася на пропозицію ЄС залучити вертолітний підрозділ Збройних сил України для проведення військової операції ЄС в Боснії та Герцеговині у 2009 р. Однак, з огляду на фінансові негаразди, питання поки що не реалізоване.

Поза миротворчим процесом в європейському регіоні українські спеціальні військові контингенти можуть бути залученими до дій протистояння піратству. Україна на підтримку політики світового співтовариства щодо боротьби з цим ганебним явищем XXI століття, закріпленої у резолюціях Ради Безпеки ООН від 2008 р., а також офіційного рішення ЄС щодо військово-морської операції для боротьби з актами піратства біля узбережжя Сомалі («Аталанта») запропонувала власні контингенти для захисту морських цивільних суден. Відповідно до Закону України «Про участь України в міжнародних миротворчих операціях», Указом Президента України від 20 листопада 2009 р. визнано за доцільне залучити Україну до такої діяльності. Передбачається підготувати й спрямувати відповідний контингент до місця дислокації.

Серед пріоритетних напрямів військового співробітництва України з ЄС виокремимо наступні: розширення формату військово-політичного діалогу між керівництвом ЗС України та ЄС; навчання українських офіцерів в Європейському коледжі безпеки та оборони, а також у навчальних закладах країн-членів ЄС; підготовка та участь України у спільних військових навчаннях, а також у миротворчих операціях; залучення Збройних сил України до формування бойових тактичних груп ЄС; використання можливостей України щодо повітряних перевезень у рамках Європейської безпекової та оборонної політики; налагодження та поглиблення співробітництва із структурами та агентствами ЄС (Генеральний секретаріат ради ЄС, Військовий штаб ЄС, Європейське оборонне агентство, Інститут ЄС досліджень безпеки). Зазначені напрями, як складові спільних дій України і ЄС, з 2007 р. були включені в робочі плани Військового комітету ЄС – Україна, а з 2009 р. закріплені в Робочому плані співробітництва між Збройними силами України та Генеральним секретаріатом Ради ЄС.

Під час зустрічей начальників генеральних штабів зацікавлених сторін (зокрема з начальниками генеральних штабів збройних сил країн Вишеградської четвірки та країн Балтії у м. Гданськ, Республіка Польща; з головою військового комітету ЄС, м. Брюссель, Бельгія) обговорювалися питання можливого залучення ЗС України до операцій ЄС та формування бойових тактичних груп ЄС. Між Україною і ЄС ведуться також двосторонні переговори щодо утворення спільного повітряного простору.

Отже, співробітництво України – ЄС в безпековій сфері поступово розбудовується, тим самим формуючи безпековий простір нашої держави, заповнюючи вакуум безпеки, в якому опинилася Україна. Поступово перефарбовуються на блакитний або зеленкуватий кольори ознаки «сірої зони», довготривале перебування в якій загрожує будь-якій країні глибшими негараздами і геополітичними втратами, пов'язаними із суверенним існуванням держави.

Поза зазначеними акцентами співпраці силових відомств двох сторін тема безпекових питань у двосторонніх відносинах охоплює значно більшу кількість сфер співробітництва. У першу чергу це й постійний енергетичний діалог, і ядерні проблеми, і питання боротьби з незаконними мігрантами та багато інших аспектів, до яких можна буде звернутися в наступних публікаціях.

Досліджуючи вищенаведені факти, і сам процес реалізації зовнішньополітичної складової ЄС, можна дійти висновку, що європейські менеджери у формуванні системи європейської безпеки, складовою якої є безпека географічних сусідів, застосовують технології публічної, іміджевої, віртуальної, культурної дипломатії, а також інформаційно-психологічні впливи як засоби м'якого впливу (soft power). Водночас, і це підтверджує практика реальної політики: для ЄС, як і для США, перспективнішими виявляється створення ефективного балансу між «м'яким» і «жорстким» впливами або методами, які, об'єднуючи обидві, застосовують різноманітні держави. Саме таку політику, застосовану на практиці, Дж.Най визначає як «розумний вплив», який є своєрідною інновацією міжнародних важелів і міжнародного буття.

Повертаючись до пройденого ЄС шляху, підкреслимо, що головним інструментом європейської Спільноти у запроваджe-

ній і реалізованій нею зовнішній політиці сьогодення, є не «жорсткий», а «м'який вплив». Це означає сприяння стабілізації, концентрацію на стратегічних сферах, і у першу чергу енергетичній і міграційній. Продовженням такої політики і черговим механізмом реалізації європейської концепції для країн Європи – не членів ЄС, у тому числі й для України стала програма «Східне партнерство» (запроваджена ЄС з 2009 р.), яка в деяких аспектах принципово відрізняється від широковідомої «Європейської політики сусідства». Хоча відчутна різниця й не завадила більшості аналітиків вважати «Східне партнерство» складовою або продовженням програми сусідства.

Таким чином, вибір будь-якої моделі безпеки пов'язаний з певними перевагами та ризиками і передбачає наявність у держави власної ефективної політики забезпечення національної безпеки. Україна й досі залишається доволі вразливою як для західного, так і для східного зовнішніх впливів. Результат такого протиборства може стати визначальним чинником як для власного майбутнього, так і для майбутнього європейського регіону. Поглиблюючи рівень безпекового партнерства з ЄС, необхідно підтримувати конструктивний діалог з Москвою та зберігати добросусідські відносини з Росією. Україна не може ігнорувати російський фактор, перебільшувати або недооцінювати його. Україна має діяти виважено, але активно – з метою врегулювання можливої конфронтації, продовжуючи співробітництво у сферах спільних інтересів. І, використавши ситуацію, що склалася, через призму співпраці в безпекових галузях: ЄС–Україна–Росія намагатися укріпити безпекову нішу, закріпити гарантії безпеки. Можливо, саме в цьому полягає покликання України: не створювати нового блокового протистояння у самій Європі, а через безпеку для себе сприяти безпеці для всіх інших європейських країн.

[1] *Див.: Луценко А.В. Теоретичні засади стратегій «м'якого тиску» в сучасних міжнародних відносинах// Дослідження світової політики. Вип. 45. – К., 2008.*

[2] *На наше переконання, визначення soft power як «м'яка сила» увійшло в українську літературу з прямої кальки з російської мови. Англійський варіант soft power правильніше було б перекладати, як м'яка влада, владність, або м'які владні методи тощо.*

З 1 січня 2011 року Республіка Угорщина перейняла від Бельгії головування у ЄС

Для привітання та представлення головування в ЄС Угорщини Представництво ЄС в Україні організувало прес-конференцію 21 січня 2011 р. Й.В. Пан Жозе Мануел Пінту Тейшейра, Посол, Голова Представництва ЄС в Україні, та Й.В. Пан Мігай Байер, Надзвичайний та Повноважний Посол Республіки Угорщина, провели брифінг для представників місцевих і міжнародних ЗМІ щодо завдань та викликів, які впродовж наступних шести місяців чекають на країну, що головує в ЄС.

У своєму брифінгу Посол Байер зазначив, що перше півріччя 2011 р. буде наповнене стратегічними та комплексними завданнями. З девізом «Сильна Європа» Угорщина, третій член іспансько-бельгійсько-угорського тріо, має продовжувати пошуки шляхів виходу з економічної кризи, боротися з її наслідками, закладати основи для майбутнього розвитку, розпочинати нові форми співпраці та забезпечити краще оснащення Європи для попередження криз у майбутньому. Саме тому увагу буде зосереджено на зміцненні економічної координації, створення Європейського механізму стабільності та зміцнення контролю над фіскальною дисципліною.

Метою головування Угорщини є допомога у створенні економічно, соціально, політично та інституційно сильнішої та більш привабливої Європи, здатної швидко реагувати на нові виклики. Це вимагає міцної та стабільної співпраці серед усіх інституцій ЄС. Найголовнішою метою головування Угорщини є служіння Європи її громадянам, переорієнтація напрямів політики на людське обличчя європейської інтеграції, приведення Європи ближче до її громадян.

Програма головування заснована на чотирьох основних сферах пріоритетів: 1. Сильніша Європа – будувати на основах та захищати майбутнє; 2. Союз, який є ближчим до своїх громадян; 3. Зростання, зайнятість і соціальне залучення; 4. Відповідальне розширення та глобальне залучення.

У рамках сфер пріоритетів ключовими завданнями для головування Угорщини в ЄС є: економічне управління; європейський семестр; енергетична політика; спільні напрями політики (спільна аграрна політика, спільна політика єдності); інтеграція ромського населення; розширення; шенген; Східне партнерство.

ОДКБ: у пошуках євразійської безпеки

Олексій ПОЛТОРАКОВ,
кандидат політичних наук

Старе правило: «Поводься зі своїм другом так, наче колись він стане твоїм ворогом, та зі своїм ворогом так, наче колись він стане твоїм другом», – навряд чи можна вважати золотим правилом; але це єдине здорове правило для тих, хто зневажає золоті правила.

Джордж Бернард Шоу (1856–1950)

Досить активна організаційна діяльність таких міжнародно-політичних інституцій як ЄС (березневий саміт в Брюсселі), НАТО (листопадний саміт в Лісабоні) та ОБСЄ (грудневий саміт в Астані) залишила в тіні уваги світової громадськості таку міжнародну політико-безпекову інституцію, як ОДКБ.

Політична криза на теренах члена ОДКБ Киргизії, яка спалахнула влітку 2010 р., загострила питання ролі та місця Організації в архітектурі євразійської безпеки, де – як яскраво засвідчила, зокрема, криза в Киргизії – виклики та загрози регіональній безпеці та стабільності набувають нових вимірів.

Геостратегія ОДКБ: від старих загроз до нових викликів?

Створений 1992 р. як своєрідна геополітична альтернатива НАТО чи зменшена реінкарнація ОВД «Ташкентський пакт» відразу постав перед проблемою визначення та артикуляції власного *raison d'etre* (сенсу буття).

Більш ніж показовою стала стаття 4 Договору про колективну безпеку: «Якщо одна з держав-учасниць зазнає агресії з боку якоїсь держави або групи держав, то це буде розглядатися як агресія проти всіх держав-учасниць даного Договору».

Від самого початку – підписання т.зв. Ташкентського пакту (травень 1992 р.) – новостворювана ОДКБ позиціонувалася як своєрідна альтернатива та противага НАТО. Адже останню щонайменше Росія та Білорусь (а також, принаймні опосередковано, Вірменія, що знаходилася у стані холодної війни з Азербайджаном – підтримуваним членом НАТО Туреччиною) сприймали як основного геополітичного супротивника та «нового старого» ворога. Хвилі розширень НАТО за рахунок безпосередніх сусідів цих країн (починаючи від Польщі та закінчуючи країнами Балтії), «доповнені» активізацією євроатлантичної політики Грузії та України, посилили подібні настрої.

Користуючись подібними обставинами, Росія за допомогою ОДКБ та суміжних структур (СНД та ін.) прагнула також як подолати відверто відцентрові тенденції зовнішнього розвитку країн СНД, так і посилити доцентрові тенденції країн ОДКБ.

Показовою є передусім сфера воєнного та воєнно-технічного співробітництва, в рамках розвитку якої країни-члени ОДКБ на більш ніж пільгових умовах можуть навчати своїх курсантів у військових ВНЗ Росії та закуповувати у неї озброєння та військову техніку[1]. Останнє, попри інше, є також значущою допомогою російському ВПК, який знаходиться ледь не у кризовому стані.

Проте загальний розвиток подій останнього десятиліття показав, що розігрування сценаріїв геостратегічної конфронтації на транс'європейському просторі спрацьовує дедалі менше. Розширюване НАТО все більше переключається на реагування на виклики та вирішення проблем зовнішньої безпеки, які лежать у суміжних із «силовою» площинах. Показові як загальні скорочення воєнних бюджетів та поступова відмова від призову у країнах НАТО (зокрема у Німеччині, Франції та Великобританії), так і закріплена Стратегічними концепціями (1999 р. та 2010 р.) переорієнтація Альянсу з суто воєнних на воєнно-гуманітарні операції та боротьбу із тероризмом і суміжними проблемами нелегальної торгівлі зброєю, наркотиками та людьми.

У контексті подібних тенденцій геополітичних змін, «традиційні» парадигми геополітичного мислення, характерні для часів холодної війни, в ОДКБ також не спрацьовували.

У результаті країни-члени ОДКБ стали поступово

змінювати стратегії латентного протистояння із Заходом на посилення співробітництва із ним – починаючи від дедалі активнішої участі у спільних програмах (як колективних на кшталт ПзМ та РЄАП, так і індивідуальних) і закінчуючи розміщенням військових баз Заходу на своїх теренах та участі у його воєнних операціях на Середньому Сході.

Так, членство в ОДКБ і структурах ШОС покликано захищати РК від гіпотетичного тиску або агресії Заходу. З іншого боку, з 2002 р. Казахстан розпочав співробітничати з НАТО на основі Індивідуального плану партнерства. Основною геополітичною підставою партнерства Казахстану з НАТО вбачається розвиток механізму стримування потенційних спроб геополітичного (потенційно військового) тиску з боку Росії та Китаю, а також альтернативні канали захисту «тюркського світу» в регіоні (Киргизії, Узбекистану, Туркменії й Туреччини) від нього.

Крім того, для Казахстану одним з найголовніших стратегічних союзників поруч з Росією є також член НАТО Туреччина. Від неї Казахстан, зокрема, отримує військову техніку – військові карети швидкої медичної допомоги та колесний бронетранспортер Отакан–Кобра (а також, за певними даними, навіть важку бронетехніку з вертольотами Кобра).

Із останніх подій індивідуальних відносин по лінії ОДКБ–НАТО найбільш показові як російсько-французький контракт щодо десантних кораблів типу «Містраль», так і проведення військових навчань НАТО на території Вірменії (11–17 вересня 2010 р.).

Понад те, трагічні події в Киргизії влітку 2010 р. остаточно переконали, що основні виклики та загрози безпеці країн-членів ОДКБ лежать не стільки у «зовнішній», скільки у «внутрішній площині» – і мають в основі, радше, соціально-економічне, ніж воєнно-політичне підґрунтя[2].

Антикризова ОДКБ: «блакитні шоломи» чи «блакитні мрії»?

Трансрегіональні наслідки воєнних операцій Заходу на Середньому Сході, зокрема в сусідньому з ОДКБ Афганістані, стали більш ніж серйозним викликом, який змусив суттєво оновити загальну стратегію забезпечення трансрегіональної безпеки на геостратегічному просторі ОДКБ/СНД.

Так, ще у червні 2004 р. на саміті в Астані лідери Вірменії, Білорусі, Казахстану, Киргизії, Росії й Таджикистану схвалили «Концепцію формування та функціонування механізму миротворчої діяльності ОДКБ».

6 жовтня 2007 р. в Душанбе президентами держав-членів ОДКБ було підписано Угоду про миротворчу діяльність ОДКБ (яка на початку 2009 р. вступила в силу) та рішення Ради колективної безпеки «Про документи з нормативного та організаційного оформлення в рамках Організації Договору про колективну безпеку механізму миротворчої діяльності». У форматі останнього були затверджені Положення про Колективні миротворчі сили ОДКБ (КМС ОДКБ), Положення про Оперативну робочу групу з підготовки миротворчих операцій ОДКБ та Положення про главу миротворчої місії ОДКБ.

7 лютого 2009 р. на московському саміті країн ЄврАзЕС та ОДКБ було ухвалене рішення про створення угруповання Колективних сил оперативного реагування СНД (КСОР). КСОР призначені для оперативного реагування на воєнні та прикордонні конфлікти, припинення спроб терористичних актів, протидії нелегальному обігу наркотиків та іншим видам організованої злочинності. До складу КСОР увійдуть спецпідрозділи МВС, МНС, міграційних служб і відомств по боротьбі з нелегальним оборотом наркотиків і тероризмом. Казахстан і Росія становитимуть «кістяк КСОР» – Росія надасть повітрянодесантну дивізію та десантно-штурмову бригаду (близько 8 тис. вояків), Казахстан – десантно-штурмову бригаду (до 5 тис. вояків). Загальна чисельність КСОР становитиме понад 15 тисяч вояків.

Однак перспективи КСОР «обтяжені» проблемою сумнівної легітимності їх створення. Адже у день ухвалення рішення про створення КСОР під відповідним документом підписалися лише 5 країн-учасниць ОДКБ – Білорусь бойкотувала саміт і приєдналася до документа лише через кілька місяців, а Узбекистан взагалі відмовився підписувати. Тоді як пунктом 1 Правила 14 «Правил процедури органів ОДКБ» чітко передбачається, що якщо у саміті не візьме участі хоча б одна сторона – це є відсутністю консенсусу для прийняття рішень[3].

Трагічні події в Киргизії влітку 2010 р. з одного боку – так і не стали «полігоном» для практичної перевірки дієвості воєнно-гуманітарного потенціалу ОДКБ[4], а з другого – підштовхнули політико-воєнний істеблішмент членів ОДКБ до вживання практичних кроків зі створення механізму реагування на потенційні кризи у «зоні відповідальності» Організації. Саме ця тема стала лейтмотивом грудневого саміту ОДКБ 2010 р. у Москві, у рамках якого було заплановано, зокрема, прийняття Положення про порядок реагування ОДКБ на кризові ситуації.

Своєрідною «інтригою» стало небажання Узбекистану підписати ці документи – традиційна для Узбекистану «обережна» позиція, яка знайшла принаймні мовчазну підтримку деяких інших лідерів країн-членів Організації.

На переконання експертів, у переважній більшості глави центрально-азійських держав побоюються Росії, небезпідставно припускаючи, що Москва може втрутитися у внутрішню ситуацію, аби позбутися невигідного їй режиму.

Передусім із цією обставиною пов'язана різко негативна позиція Ташкента з питань використання сил ОДКБ, артикульована І.Карімовим на московському засіданні Ради колективної безпеки ОДКБ (грудень 2010 р.): «...при-

значення ОДКБ – це, насамперед, захист країн-членів Організації від зовнішньої загрози, а не участь у вирішенні протистоянь і різних розбірок між державами ОДКБ та на просторі СНД. Ми вважаємо, що необхідно також виключити втручання або вплив ОДКБ у випадках виникнення в тих або інших державах ОДКБ так званих насильницьких дій всередині країн. У цьому полягає наша принципова позиція й причина того, що ми свого часу не підписали Угоди про Колективні сили оперативного реагування». Пояснюючи цю обставину в контексті нещодавніх подій у Киргизії (які безпосередньо зачепили Узбекистан), він уточнював: «Необхідно мати при цьому на увазі, що так звані насильницькі дії усередині тих чи інших країн відбуваються за різними сценаріями і можуть виникати при особистій участі та фінансуванні з боку зовнішніх сил. Потрібно дуже уважно розібратися в тому, хто насправді є організатором так званих насильницьких дій, і тільки після цього ухвалювати ті чи інші рішення. Події на півдні Киргизстану 10–14 червня цього року, які мають багато чого нас навчити, ще раз продемонстрували, що абсолютно неприйнятне залучення Організації у вирішення внутрішньодержавних конфліктів і кризових ситуацій, уважно не розібравшись у їх справжніх причинах і не продумавши всі можливі наслідки від залучення або втручання в ці процеси».

Зважаючи на це, в площині подальшого розвитку ОДКБ поки що залишається досить проблемним питання потенційної зміни пріоритетів діяльності Організації – в контексті остаточно відходу від стратегії реагування на «зовнішні» (позарегіональні) загрози. Розвиток співробітництва в напрямі посилення «внутрішньої» складової розвитку вже давно пробуксовує – латентний чинник недовіри суттєво гальмує реалізацію навіть потенційно перспективних взаємовигідних проектів.

ОДКБ на Кавказі: «якщо завтра війна…»?

Свого часу У. Черчилль називав Балкани – «м'яким підчерев'ям Європи».

Екстраполюючи геополітичний афоризм великого британця на нинішню ситуацію, можна стверджувати, що нині «Кавказ – м'яке підчерев'я Євразії».

І без того непросту проблему подальшого інституційного розвитку ОДКБ доповнює також «кавказький чинник». Ситуацію в більш ніж проблемному кавказькому субрегіоні «простору СНД/ОДКБ» ускладнює досить жорстка та непоступлива позиція Вірменії. Остання у випадку загострення вірмено-азербайджанського протистояння довкола Нагірного Карабаху має певні наміри втягнути Росію (а з нею – і інших членів ОДКБ) у вирішення конфлікту «жорсткими» методами. Адже не секрет, що у субрегіоні Південного Кавказу триває латентна «гонка озброєнь».

Своєрідний прецедент визнання Абхазії та Південної Осетії Росією може бути поступово екстрапольований на Нагірний Карабах.

Варто нагадати, що 4 вересня 2008 р. Президент Вірменії С. Саргсян заявляв, що може визнати незалежність Абхазії та Південної Осетії у випадку визнання Нагірного Карабаху: «Сьогодні періодично звучить питання про те, чому Вірменія не визнає незалежності Абхазії та Південної Осетії. Відповідь чітка – через ту саму причині, через яку свого часу Вірменія не визнала незалежності Косова. За наявності нагірно-карабаського конфлікту Вірменія не може визнати інше утворення, що перебуває в аналогічній ситуації, поки не визнала Нагірно-Карабаської Республіки». При цьому він підтвердив підтримку прав даних утворень на самовизначення. 19 вересня 2008 р. позиція Вірменії була підтверджена в Мінську послом РА в РБ О. Єсаяном: «Визнання незалежності інших держав без визнання незалежності Нагорного Карабаху – це нонсенс».

У своїх виступах на саміті ОБСЄ в Астані та на сесії Ради колективної безпеки ОДКБ президент Вірменії заявляв, що у випадку відновлення Азербайджаном військової агресії, у Вірменії не буде іншого вибору, як визнати Нагірно-Карабаську Республіку de jure та докласти всіх можливостей для забезпечення безпеки «народу Арцаха».

Проте розвиток подій за подібним сценарієм означатиме майже автоматичне втягнення у «жорстке» протистояння також Туреччини, яка є своєрідним «гарантом» безпеки і територіальної цілісності Азербайджану.

Відповідно, сценарій «жорсткої» ескалації вірмено-азербайджанського протистояння загрожує виходом його за субрегіональні рамки – із абсолютно непередбачуваними наслідками. В силу цього більш ніж вірогідно, що ОДКБ продовжуватиме якомога більше дистанціюватися від конфлікту, виступаючи не більш ніж воєнно-політичним гарантом зовнішньої безпеки Вірменії та недоторканності її кордонів. «За наявності ОДКБ ціла низка негативних тенденцій стримується. Кожний із присутніх може застосувати це до тих чи інших «заморожених конфліктів» або проблем, які існують у регіоні відповідальності ОДКБ», – зазначив президент Росії за підсумками неформального саміту ОДКБ в Єревані (20 серпня).

Замість висновків. ОДКБ у пошуках себе?

На неформальному саміті ОДКБ, проведеному у серпні в Єревані, російський лідер змушений був визнати – щоб ОДКБ могла оперативно діяти в ситуаціях, подібних до киргизької, необхідно розширити повноваження цієї організації, створити в ній «більш ефективні інститути».

Кроком уперед став московський саміт ОДКБ, який було проведено у грудні. На ньому було підписано більш як 30 документів, якими вносилися «зміни зі вдосконалення системи кризового реагування».

Відповідно, можна стверджувати, що ОДКБ, попри певні внутрішні проблеми, не тільки залишається значущою регіональною організацією, а також має великий потенціал подальшого розвитку та – за певних умов – перетворення на дієвого воєнно-політичного гравця пострадянського простору.

Україна, яка обрала на ближню перспективу геостратегію позаблоковості, має як складова останньої розвивати також відносини з ОДКБ.

Зовнішнім контуром цих відносин вбачається транс'європейський формат «простору ОБСЄ» (в якому Україна невдовзі головуватиме).

«Внутрішнім контуром» відносин України з ОДКБ був і залишається транс'євразійський «простір СНД». Адже саме він є – принаймні напівформально – зоною принципового впливу та сферою «особливої відповідальності» ОДКБ – ключової політико-безпекової структури системи СНД.

Україна, яка знаходиться на роздоріжжі європейського та євразійського «просторів безпеки», має закріпити свій статус регіонального лідера. В іншому випадку – як і перед іншими пострадянськими країнами, які не є членами такої досить потужної регіональної організації воєнно-політичного характеру як ОДКБ, перед нею залишається загроза перетворення у перспективі на «сіру зону» європейсько-євразійського простору безпеки.

---

[1] *Формально ці пільги розповсюджуються на всі країни-члени ОДК. Так, підготовкою військових кадрів для інших членів ОДКБ займаються в т.ч. Білорусь та Казахстан.*

Проте лише Росія має належний широкий спектр ВВНЗ та оборонних підприємств для налагодження повноцінного масштабного воєнного та воєнно-технічного співробітництва. Іноземним курсантам дозволено навчатися в 59 з 65 військових ВНЗ Росії, які щорічно випускають 5–8 тисяч іноземних військових кадрів. Близько половини із загальної кількості іноземних курсантів та слухачів в Росії становлять саме представники країн-членів ОДКБ (зокрема, близько 1 тисячі – Казахстану).

За даним Об'єднаного штабу ОДКБ, з серпня 2006 р. – вступу в силу Угоди про підготовку військових кадрів для держав членів ОДКБ – до серпня 2010 р. в ВНЗ Міноборони РФ пройшли підготовку більше 5,5 тис курсантів та майже 2,5 тис. офіцерів із країн-членів організації.

Всеросійський інститут перепідготовки кадрів МВС РФ 2006 р. отримав статус базового навчального закладу ОДКБ.

Показовим є також те, що в РФ готуються військові кадри для таких самопроголошених країн, як «республіка Арцах» (Нагірний Карабах).

[2] *Певне виключення становить політико-економічна проблема розподілу Каспію. Проте до її вирішення «чинник ОДКБ» має лише побічне відношення.*

[3] *Пізніше Білорусь була змушена спрямувати відповідну ноти протесту до секретаріату ОДКБ. Як пояснював прес-секретар МЗС РБ А. Попов, «Білорусь була змушена направити відповідну ноту... лише після того, як незважаючи на всю очевидність цього пролунав ряд заяв з боку офіційних представників однієї з держав-членів Організації, суть яких у тому, що неучасть іншої держави – члена ОДКБ у Раді колективної безпеки має бути зігнорованою й що, мовляв, документи, винесені на розгляд московської сесії ОДКБ, можуть бути схваленими і без участі цієї держави».*

[4] *Керівництво ОДКБ вирішило, що Киргизія має достатній власний потенціал для врегулювання кризи. ОДКБ обмежилася спрямуванням в Киргизію оперативної групи для допомоги у розслідуванні та з'ясуванні причин заворушень.*

Хто стане локомотивом Чорноморсько-Каспійського регіону: місце вакантне

Євген РЯБІНІН,
кандидат політичних наук

The contemporary political situation in the world is characterized by the processes of globalization on the one hand, and regionalism on the other. Black Sea and Caspian region could become one of the most influential on the political world map. But this region faces lots of problems that should be solved as fast as possible. But the great geopolitical actors are not interested in the unity of this region, because they will have to take its interest into account. The author believes that Ukraine and Turkey could become the catalysts of the integrational processes of the region but only with the condition of realizing their importance and conducting reforms in their countries.

Сучасна система міжнародних відносин характеризується суперечливістю свого розвитку – глобалізація, з одного боку, та регіоналізм – з другого. Деякі теоретики схильні вважати, що поштовх розвитку регіоналізму дала глобалізація, а інші – навпаки. Існують два типи регіоналізму – відкритий і закритий. Відкритий регіоналізм, який розглядає економічний розвиток та інтеграційну взаємодію країн даного регіону в контексті розвитку світової економіки, знаходиться в руслі економічної глобалізації та служить своєрідною передумовою, етапом, який передує глобалізації світової економіки.

Таким чином, виходячи з визначення відкритого регіоналізму, можна зробити висновок про те, що регіоналізм є не протиставленням глобалізації, а її початковим етапом. Так, історія знає хороший приклад в особі Європейського Союзу, який спочатку створювався як регіональне економічне об'єднання. І головною причиною створення було не тільки відновлення Європи після набільш руйнівної війни, а й очевидне верховенство США та СРСР на світовій політичній мапі. Об'єднання шести переросло на союз двадцяти семи, і цей союз є найяскравішим прикладом інституційної глобалізації, коли країни-члени ЄС передають частину своїх повноважень загальноєвропейському наднаціональному керівництву.

Закритий регіоналізм, навпаки, протидіє глобалізації та націлений на захист виключно даного регіону від негативних наслідків глобалізації. Він являє собою розширену до регіональних кордонів політику «опори на власні сили». Закритий регіоналізм, у разі, коли країни намагаються зберегти свою культуру, історію, мову і традиції, тобто перебувають в опозиції до модернізації і втручання глобалізованого світу, протистоїть процесам глобалізації, отже, є протиставленням глобалізації. Прибічниками закритого регіоналізму у своїй більшості є ісламські країни.

У контексті аналізу проблем регіоналізму надзвичайно цікавим є Чорноморсько-Каспійський регіон, що має потенціал перетворитися на одного з провідних у Європі постачальника та транзитера енергоносіїв.

Чорноморсько-Каспійський регіон охоплює географічно територію, яка, на думку багатьох експертів, є важливою складовою загальноєвропейської безпеки й стабільності. Відомий теоретик геополітики Х.Маккіндер називав цю територію «хартлендом», вказуючи на те, що «той, хто править Східною Європою, володіє Серцем землі; той, хто володіє Серцем землі, володіє Світовим островом (Євразією); той, хто править Світовим островом, володіє світом» [1].

С.Хантінгтон у своїй праці «Зіткнення цивілізацій» зазначає, що саме цією територією проходить розкол цивілізацій на західну та азіатську.

Як ланка, що з'єднує Європу та Азію в єдиний географічний економічний простір, упродовж багатьох століть цей регіон ставав предметом конфронтації великих держав і цілих імперій. Сьогодні чорноморські держави вважають регіон своєрідним форпостом для зміцнення своїх позицій на Балканському півострові, в Східному Середземномор'ї і Закавказзі, а також для проникнення

на Близький Схід, у Північну Африку, Середню Азію і далі на схід [2, с.11].

Тенденції до взаємопроникнення регіонів формують і нові підходи до загроз безпеки, зокрема енергетичному і торговому просторам, – уже на глобальному рівні, особливо, якщо взяти до уваги стратегічний намір багатьох країн відновити Великий шовковий шлях, та їх зацікавленість у споживанні каспійської нафти. А якщо зважити на те, що запаси каспійської нафти вважаються другими у світі після родовищ Перської затоки й може стати в XXI столітті джерелом енергоносіїв номер один, то питання розподілу та транспортування каспійського «чорного золота» на світові ринки через Чорноморський регіон перетворюються з суто регіональних на глобальні.

Основна проблема регіону полягає в його нестабільності. По-перше, політичній. Адже саме цей регіон відрізняється перманентною політичною кризою і протистоянням у середині його держав. Більшість країн – це колишні республіки Радянського Союзу, які до цього часу не визначилися зі своїм геополітичними, а іноді, й ідеологічними пріоритетами. Регіон є мостом між Європою і Азією, яким переправляють зброю, наркотичні речовини, йдуть потоки нелегальних мігрантів. Також, слід зазначити той факт, що регіон рясніє «замороженими» і «латентними» конфліктами – Придністров'я, Південна Осетія та Абхазія, вірмено-азербайджанське протистояння можуть перетворити регіон на один із найпроблемніших на політичній карті світу.

Досі не має країни, яка стала б каталізатором інтеграційних процесів, так би мовити, локомотивом, яка працювала б заради інтересів всього регіону, а не виключно своїх. На цю роль могли б претендувати Україна і Туреччина.

Але чи готова до цього Україна? Перманентна політична криза на сучасному етапі розвитку держави, історичні проблеми цілісності України, розвиток її територій у рамках різних імперій і держав, а отже, і в рамках різних культурно-ментальних систем, робить регіон джерелом потенційних проблем і конфліктів.

Україна є яскравим прикладом розколу держави по лінії «Схід – Захід», що відбивається на розвитку держави на всьому етапі її незалежного існування. Різні політичні сили, які представляють Захід і Схід України, приходячи до влади, повертають зовнішньополітичний курс держави в протилежний напрям. Попереднє керівництво Україною відрізнялося радикальною антиросійською риторикою і вело державу в загальну євроатлантичну родину. Нинішнє керівництво відмовилося від вступу до НАТО, але не відмовилося від активного співробітництва з ЄС. Слід зазначити, що дане рішення видається вірним, оскільки неможливо ігнорувати співпрацю з державами або з союзом держав, які мають з Україною спільний кордон. Відносини між Росією і Україною явно поліпшилися та антиросійська риторика практично зникла з медійного поля. Крім того, зовнішня політика керівництва України відрізняється диверсифікацією напрямів і нагадує успішну політику часів Л.Кучми, хоча даний підхід критикувався багатьма експертами, аналітиками, політиками. Але, як показала практика, одновекторність зовнішньої політики для України є провальною і безперспективною, враховуючи її лімітрофне становище.

До цих пір ведуться запеклі суперечки щодо доцільності перебування Чорноморського Флоту РФ у Севастополі. Деякі політики роблять наголос на тому факті, що його присутність нібито загрожує національній безпеці та суверенітету держави, що є популізмом. Безпека Європи залежить від стабільності в цьому регіоні, яка забезпечується ЧФ РФ. Заяви про те, що Україна має бути вільною від збройних сил інших країн, є лукавими, оскільки всі розуміють, що в разі передислокації ЧФ на іншу територію його місце, вочевидь, займуть інші кораблі під іншими прапорами.

Чи здатна за таких умов Україна стати гарантом забезпечення стабільності та безпеки в регіоні? Відповідь очевидна – допоки в країні не буде політичної єдності, вона не зможе об'єднати регіон.

Іншим потенційним сильним гравцем регіону є Туреччина. З причини

втрати євроінтеграційних перспектив, Туреччина залишилася незадоволеною результатами своїх багаторічних проєвропейських сподівань. Провал на європейському напрямі легко можна було передбачити. Лише один історичний факт. 26 вересня 1815 р. в Парижі імператором Олександром I і прусським королем Фрідріхом Вільгельмом III на підтвердження підсумків Конгресу був укладений Священний союз і підписано акт, який підтверджує це. В основних положеннях документа йшлося, що монархи мають намір керуватися «заповідями цієї святої віри, любові, правди та світу», вони «залишаться об'єднаними узами справжнього та нерозривного братерства»; що, «шануючи себе як би іноземцями, вони у всякому разі та в усякому місці стануть надавати один одному допомогу». Незабаром до Священного союзу приєднався король Франції Людовик XVIII, а потім більшість монархів Європи, крім принца-регента Великобританії і Папи Римського. Але Великобританія все-таки підтримувала політику Союзу з низки питань і брала активну участь у конгресах. Турецький султан як правитель нехристиянський не був прийнятий у члени Союзу.

Незручна ситуація сталася з Туреччиною під час утворення Союзу заради Середземномор'я. Туреччина виступила проти свого вступу до цього об'єднання, вважаючи своє членство в організації відкупом від вступу до ЄС. Дана ситуація супроводжувалася неприємною риторикою керівництва Франції та Німеччини, які заявляли, що «...Європа не може розширюватися до нескінченності. Якщо Європа хоче мати ідентичність, вона повинна мати межі й таким чином – кордони... Для Туреччини немає місця в Європейському Союзі, оскільки це не європейська країна. Проте Туреччина – велика середземноморська держава, разом з якою середземноморська Європа зможе сприяти об'єднанню Середземномор'я».

Останнім часом різко погіршилися відносини Туреччини зі США та Ізраїлем, і ми можемо зробити висновок про те, що НАТО втрачає важливого стратегічного союзника в регіоні. Щорічно Туреччина проводила навчання «Анатолійський орел», однак у зв'язку з визнанням США факту геноциду вірмен з боку Туреччини і з інцидентом із «Флотилією свободи», подібні навчання припинилися. У 2010 році Туреччина провела навчання вже спільно з Іраном і Китаєм. Чи є це месиджем Сполученим Штатам про те, що Туреччина може поміняти свої зовнішньополітичні пріоритети й стати частиною потенційного нового полюса впливу? Цілком ймовірно, що поліпшення російсько-турецьких відносин послужили причиною неоднозначної позиції Туреччини під час російсько-грузинського конфлікту. США знадобилося застосувати певний дипломатичний тиск для того, щоб отримати дозвіл на транспортування гуманітарного вантажу на територію Грузії. Беручи до уваги активність і вплив Туреччини, спільна діяльність України і Туреччини в регіоні може стати запорукою його стабільності та безпеки.

Виходячи з масштабу території, численності населення, реальної та потенційної економічної сили й військових можливостей, професор Д.Сезер з Білкентського університету (Анкара, Туреччина) відносить Україну разом із Російською Федерацією і Турецькою Республікою до числа трьох головних дійових осіб у Чорноморському регіоні. На його думку, такий «нелегкий тріумвірат» відіграє ключову роль і головним чином від його внутрішнього розвитку залежатиме ситуація в регіоні [2, с.15].

Неоднозначну позицію займає Румунія. 4 лютого 2010, президент Румунії Траян Бесеску оголосив, що Бухарест, попри російсько-американське «перезавантаження», має намір розмістити на своїй території елементи американської ракетної системи ПРО.

Для Росії, на перший погляд, немає жодних причин хвилюватися. Стандартні ракети типу «SM-3», які будуть встановлені американцями в Румунії, є не наступальним, а оборонним видом озброєння. Вони базуватимуться не на землі, як це передбачалося зробити в Польщі, а на морі, тобто на бойових кораблях. До того ж дана система ПРО здатна перехоплювати ракети середньої та малої дальності, але при цьому не може перехоплювати міжконтинентальні балістичні ракети.

До 2020 року ракети типу «SM-3» можуть вироблятися як у варіанті для морського, так і для наземного базування. До того ж, протиракети типу «SM-3» після майбутньої модернізації матимуть здатність знищувати практично всі російські міжконтинентальні балістичні ракети ще на початковій стадії траєкторії їхнього польоту.

Усе це, безумовно, створює серйозні передумови для порушення в найближчому майбутньому стратегічного балансу між США і Росією. До того ж Пентагон серйозно аналізує можливість присутності в Балтійському, Чорному і Баренцовому морях бойових кораблів ВМС США, оснащених морською ракетною системою «Іджіс». Надалі процес деградації російських стратегічних ракетних систем ризикує зайти дуже далеко, а можливості супротивника з перехоплення російських міжконтинентальних балістичних ракет будуть значно серйознішими, ніж сьогодні.

Усе це створює очевидну нервозність, що не додає перспектив стабільного та безпечного розвитку. Як бачимо, регіон може стати черговим полюсом протистояння між Росією і США, що підігрівається «троянським конем» – Румунією,

яка, на наш погляд, виступає із дестабілізуючими заявами. Зокрема, Президент Румунії сказав про те, що через 25 років Бессарабія увійде до складу Румунії, а кордон ЄС проходитиме Дністром.

Крім того, Румунія висунула Україні чергові територіальні претензії. Йдеться про невеликий (1500 на 800 метрів) безлюдний острів Майкан на Дунаї. За міжнародним правом, коли кордон між країнами проходить річкою, він проходить фарватером.

Проте фарватер, який пролягав між великим островом Бабин (Румунія) і українським островом Майкан, обмілів, замулився, і тепер судна ходять між Майканом і українським берегом. На цій підставі рік тому румуни вперше заявили про перенесення кордону, після чого Майкан мав стати румунським.

У проблеми є й економічне підґрунтя: відтоді, як Україна п'ять років тому побудувала глибоководний вихід із Дунаю в Чорне море через Бистре, дедалі більше кораблів вважають за краще йти по ньому, а не по румунських протоках, адже українська сторона бере за прохід дешевше. Якщо кордон перенести, судноплавний коридор стане спільним і гроші доведеться ділити навпіл. Румунії потрібен не острів, а канал.

Нагадаємо, що Румунія відсудила в України кілька десятків квадратних кілометрів чорноморського шельфу біля острова Зміїний. А в тій частині шельфу, що відсудила Румунія, розвідані природні багатства – 10 млн. тонн нафти і 10 млрд. кубометрів газу.

Тобто на практиці реалізується доктрина Таке Іонеску (міністр закордонних справ у 20-х роках), визначена як «національний інстинкт», зміст якої полягає в тому, що «вірним є лише те, що ніщо не є остаточним».

Що ж до інтересів Російської Федерації в регіоні, то вони зрозумілі. Мінімум ще 25 років ЧФ базуватиметься в Севастополі, що даватиме Москві можливість впливати на політику регіону принаймні країн колишнього Радянського Союзу.

У регіональній політиці Росії простежуються дві тенденції: 1) прагнення повернути Україну, Грузію, Молдову, Азербайджан у сферу власного впливу; 2) використання з політичною метою енергетичного чинника проти енергетично залежних європейських держав.

Якщо говорити про інтереси США в регіоні, слід зазначити, що їх інтерес полягає у забезпеченні стабільного транспортування енергоносіїв і реалізації програм із боротьби з тероризмом. Крім того, США зацікавлені у своїй присутності у даному регіоні більше, ніж у будь-якому іншому, зважаючи на позиції тут свого вічного конкурента – Росії. І ніяке «перезавантаження» не змінить формат відносин цих двох держав, які символізують полюси світового протистояння.

Болгарія займає досить пасивну позицію, яку частково можна пояснити прагненням зберегти хороші відносини з Росією, особливо з огляду на останні двосторонні домовленості з приводу проходження територією Болгарії газопроводу «Південний потік».

Отже, попри те, що всі сильні геополітичні гравці зацікавлені в стабільності та процвітанні регіону, вони не зацікавлені в його єдності. Так, ЄС «вчасно» відірвала від регіону Болгарію і Румунію, прийнявши до свого клубу ці країни, які далекі від відповідності критеріям, нормам і стандартам ЄС. Зі зрозумілих причин Туреччині обіцяють вступ до ЄС, хоча всі давно усвідомили, що реальний вступ є проблематичним. Тим самим гальмується розвиток Туреччини як локомотива, інтегратора в регіоні. Україна є лімітрофною державою між ЄС і Росією, і перспективи членства України в ЄС є доволі віддаленими, враховуючи, що Європейський Союз до сьогодні не здатен перетравити наслідки розширення 2004–2007 рр.

Зважаючи на це, Україна і Туреччина мають стати каталізаторами об'єднавчих процесів у Чорноморсько-Каспійському регіоні, узяти на себе відповідальність за його стабільність і розвиток, вирішення численних проблем і створення, нехай не глобального, але все-таки полюса політичного впливу.

На сьогодні у Чорноморсько-Каспійському регіоні немає явної держави-локомотива інтеграційних процесів. Кожна окрема держава не може претендувати на роль впливового гравця світового рівня, однак їх союз міг би забезпечити стабільний розвиток і безпеку регіону. На думку автора, таким союзом міг би стати тандем Україна–Туреччина. Туреччина є другим за значимістю геополітичним актором. Територією країни проходить важливий транзитний маршрут поставки каспійських енергоресурсів до ЄС.

Внутрішньо і зовнішньополітична ситуацій не знижує відповідальності держав регіону, а саме України та Туреччини, за створення безпечних умов розвитку. Доти, допоки не будуть усунуті глобальні суперечності, регіональні угруповання так і формуватимуться на основі тимчасового зближення вузьких інтересів, що й надалі гальмуватиме створення стабільної системи регіональної безпеки та співробітництва.

Список використаної літератури

1. Бжезинский З. Великая шахматная доска [Електронний ресурс] / З.Бжезинский. – Режим доступу: http://koob.ru

2. Глебов С. Глобальні і регіональні виміри безпеки в Чорноморському регіоні / С. Глебов // Контекст. – 2001. – №4.– С.9–19.

Індія і монархії Перської затоки: взаємодоповнюваність інтересів

Павло ІГНАТЬЄВ,
доцент кафедри країнознавства ІМВ Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Індія має низку важливих інтересів у шести нафтовидобувних монархіях Перської затоки, від яких вона відокремлена лише Аравійським морем. Серед них виділимо: 1) забезпечення енергетичної безпеки економіки; залучення вільних коштів у подальший розвиток нафтопереробного сектора; продовження «Зеленої революції» у перенаселених штатах за рахунок ввезення дешевих добрив; 2) використання вагомих імпортних потреб країн регіону для збуту на їх ринках індійської текстильної та продовольчої продукції, металопрокату, будівельних послуг, високотехнологічного обладнання; 3) експорт кваліфікованої та некваліфікованої робочої сили до «аравійської шестірки», представники якої характеризуються незначними робочими ресурсами; 4) налагодження тісних політичних відносин із заможними нафтовидобувними монархіями, які суттєво впливають на мусульманські міжнародні організації, задля нейтралізації антиіндійської дипломатичної діяльності Пакистану в питанні Кашміру; 5) боротьба з виявами сомалійського піратства у водному просторі між Індійським і Аравійським півостровами, що виступає одним із головних комерційних маршрутів транспортування енергоносіїв; 6) здійснення спільних заходів антитерористичного характеру, спрямованих, зокрема, на обмін розвідувальною інформацією та нейтралізацію каналів переказу коштів для організацій, які практикують терористичну діяльність.

В історичній ретроспективі держави Індостану завжди виступали важливими торговельними партнерами заселеної різними племінними кланами смуги узбережжя Аравійського півострова. Арабські купці закуповували на субконтиненті рис, спеції та деревину, з якої згодом будувалися традиційні човни дхоу, одночасно завозячи туди золоті вироби, перлини та фініки. Вже у XII–XIII ст. на півдні Індії виникли склади та поселення, де місяцями жили ділові люди з Перської затоки, поки потужні мусонні вітри не допомагали їх суднам повернутися до власного регіону. До 60–70-х років XX ст. емірати (крім Саудівської Аравії, яка існувала незалежно з 1932 р.) були британськими протекторатами, що спрощувало їхнє економічне зближення з Британською Індією і навіть призвело до використання у більшості з них індійської рупії як тимчасового платіжного засобу. Після проголошення незалежності від офіційного Лондона в зовнішньополітичний і оборонній сферах емірати Перської затоки почали співробітничати з Індією у Русі Неприєднання і в ООН у питаннях, що стосувалися близькосхідного конфлікту та прав палестинського населення.

Однак відносини сторін не завжди були дружніми через релігійний чинник і орієнтацію нафтовидобувних монархій на безпекову та економічну співпрацю зі США. На тлі динамічного торговельного партнерства представників «аравійської шестірки» з західними країнами, обсяги двостороннього торговельно-інвестиційного обміну з Індією видавалися незначними, оскільки вона покривала левову частку потреб у нафтопродуктах із країн соціалістичного табору та Іраку, а арабські інвестиції в індійську економіку утруднювала політика самодостатності «свадеші», що характеризувалася надмірною зарегульованістю. З 1979 р., коли радянські війська було введено до Афганістану, погіршуються й політичні відносини Індії з більшістю країн регіону, які сприйняли цю подію як вияв загрози поширення комунізму та атеїзму в мусульманському світі. Індію особливо непокоїла позиція Саудівської Аравії, що фактично стала одним із основних спонсорів моджахедів у 1980-ті роки та суттєво збільшила обсяги міждержавної допомоги Пакистану, оголошеному американським президентом Р.Рейганом «прифронтовою країною у боротьбі з поширенням комунізму в Азії». Нейтральна дипломатична позиція офіційного Делі під час Кувейтської кризи 1991 р. також викликала невдоволення монархій Перської затоки, однак зрештою країна погодилася надати аеропортові потужності Бомбея для дозаправки військових літаків антиіракської коаліції під час операції «Буря у пустелі».

Іншими подразниками відносин сторін були погроми на комуналістському ґрунті мусульман індусами у великих індійських містах і зруйнування в 1992 р. фанатиками з руху ґіндутви мечеті Бабрі-масджид в Айодхьї (штат Уттар-Прадеш), під якою знаходився фундамент храму, де нібито народився бог Рама. Віруючі індуси мали намір збудувати на місці Бабрі величне святилище Рами з білого мармуру на загальноіндійські пожертви, але будівництво не відбулося з політичних причин. У 1989 р. також загострився конфлікт у штаті Джамму і Кашмір, внаслідок чого мусульманські країни почали гостро

критикувати каральні операції індійської армії та поліцейських загонів проти повсталих жителів Кашмірської долини. Це знайшло своє відображення у відверто антиіндійській позиції впливової Організації Ісламська Конференція (ОІК), яка засудила зруйнування мечеті в Айодхьї, одночасно закликавши Індію здійснити її реставрацію та у майбутньому захищати інші місця релігійного паломництва мусульман від вандалів. Із зростанням чисельності загиблих мирних жителів у Кашмірі критика Індії організацією, що складалася з 57 мусульманських країн, ставала дедалі жорсткішою. Зокрема, в 2009 р. її члени не тільки звернулися до офіційного Делі з вимогою вирішити Кашмірську проблему «в інтересах кашмірців», а й також призначили представника Саудівської Аравії посередником між Індією та Пакистаном, якому було доручено... спостерігати за дотриманням прав мусульманської меншини в Індії. Понад те, вже багато десятиліть офіційне Делі ніяк не може здобути навіть статус спостерігача при ОІК, оскільки правила організації забороняють вступати до лав країні, що має конфлікт із її членом (у даному випадку Пакистаном).

Характерно, що монархії Перської затоки нерідко дозволяли собі критику Індії на форумах ОІК, але під час двосторонніх контактів із офіційним Делі поводилися більш стримано, оскільки для них пріоритетними були торговельно-економічні відносини з індійською стороною. Зокрема, після 1991 р. представники «аравійської шестірки» вирішили вислати за свої межі переважну більшість некваліфікованих робітників із Ємену, Йорданії та Палестини, оскільки вони підтримали захоплення іракськими військами Кувейту, й замінити їх політично незаангажованими жителями Південної Азії та Філіппін. Реформи доби правління Нарасімхи Рао дозволити Індії лібералізувати інвестиційний та валютний режими, внаслідок чого збільшилася присутність індійських робітників у монархіях Перської затоки та суттєво зросла кількість спільних підприємств у регіоні, співвласниками яких були індійці. З розпадом СРСР і викликаною санкціями ООН міжнародною ізоляцією Іраку, Індія, що відчула на собі негативні наслідки демографічного вибуху та відсутності реформування в енергетичному секторі, була змушена закуповувати дедалі більше енергоносіїв, і звернулася до Ірану та монархій Перської затоки, щоб задовольнити свої потреби у нафтопродуктах. Таким чином, у 90-х роках стала помітною тенденція до збігу інтересів сторін.

З 1991 р. налагодився обмін візитами на найвищому рівні між Індією та нафтовидобувними монархіями, за винятком Саудівської Аравії, король якої (на той час Сауд) востаннє побував у Делі ще в 1955 р. У такий спосіб королівство, як ідеологічний лідер мусульманського світу, демонструвало своє невдоволення напруженою комуналістською ситуацією у індійських містах, Кашмірською проблемою, періодичним зближенням Індії з Іраном та досить несподіваними зовнішньополітичними кроками правлячої коаліції на чолі з «Бхаратією Джанатою», яка встановила дружні відносини з Ізраїлем. Однак коли у 2005 р. стала виявляти себе тенденція до започаткування стратегічних відносин офіційного Делі та Вашингтона (уособлена, насамперед, у співпраці в галузі ядерної енергетики та у небажанні індійської сторони втілювати у життя вигідний проект транспортування газу за маршрутом Іран–Пакистан–Індія), Саудівська Аравія також почала налагоджувати контакти з індійською стороною.

Вираженням цього став успішний візит короля країни Абдалли до Делі в 2006 р., під час якого сторони оприлюднили Делійську декларацію. У ній вони висловили готовність здійснювати візити на вищому рівні; спільно боротися із загрозою тероризму і відмиванням «брудних грошей»; протидіяти розповсюдженню наркотичних речовин; створювати спільні підприємства; обмінюватися інвестиціями у стратегічні сектори і започаткувати всеохоплююче та взаємовигідне енергетичне партнерство. В 2010 р. Манмохан Сінгх побував у Ріяді з візитом у відповідь та принагідно заявив: «Ми вважаємо, що (Перська) затока має важливе значення для Індії, тому що це частина нашого великого стратегічного довкілля і тимчасова батьківщина для 5 млн. індійських робітників. Вона також є найбільшим джерелом постачання енергоносіїв для забезпечення індійських енергетичних потреб». За результатами візиту сторони оприлюднили Ріядську декларацію, в якій погодилися започаткувати стратегічне партнерство у оборонній, економічній, безпековій та політичній сферах. Індія також підтримала саудівську позицію щодо неприпустимості будівництва ізраїльських поселень на окупованих територіях і збереження за регіоном Перської затоки статусу без'ядерної зони, закликавши Іран співробітничати з

інспекторами МАГАТЕ. Офіційний Ріяд висловив своє задоволення схваленням індійською стороною його ініціативи від 2002 р., що отримала назву «Арабський мирний план». Її суть зводиться до нормалізації відносин із Ізраїлем, якщо останній виведе війська з територій арабських країн, що належали їм до 1967 р., та дозволить повернутися на батьківщину 3,8 млн. палестинських біженців.

Виникає питання, чому Саудівська Аравія зрештою припинила ігнорувати офіційне Делі? Вважається, що новий король Абдалла є прибічником розвитку відносин королівства з Індією та КНР як із важливими покупцями енергоносіїв, тому і започаткував політику «Погляду на схід» як дипломатичну альтернативу Західній Європі та США. На тлі випадку з супертанкером «Сиріус стар» королівство також почало розглядати зростання індійської військово-морської присутності у Перській затоці як запоруку стабільності шляхів транспортування енергоносіїв. Річ у тім, що в 2008 р. сомалійські пірати захопили це 330-метрове судно з вантажем нафти і вимагали за нього викуп у розмірі 25 млн. доларів. Трагічна подія набула широкого розголосу в монархіях Перської затоки, політичні еліти яких заявили про свою підтримку розширення присутності військово-морських флотів третіх країн у цьому стратегічному регіоні. Понад те, індійські мусульмани представляють собою другий найбільший після пакистанців контингент прочан, які прибувають на хадж до Мекки та Медини (165 тис. чоловік), оскільки в Індії мешкає велетенська мусульманська меншина, що налічує приблизно 150 млн. чоловік. Це створює передумови для співпраці у релігійному туризмі та безпековій сфері. Королівство зацікавлене у контролі над паломниками, оскільки ефективне проведення хаджу збільшує популярність Саудівської Аравії у мусульманському світі. Тому офіційний Ріяд хоче отримати повну інформацію про прочан із індійських джерел, обіцяючи натомість надавати дані про членів антиіндійських терористичних організацій, що перебувають на його території та пересилають кошти до своїх спільників у Індії.

Загалом на сучасному етапі відносини Індії та монархій Перської затоки характеризуються домінуванням енергетичного чинника. Власні родовища нафти на індійській території становлять лише 0,5% світових і залягають у нестабільному штаті Ассам і в офшорній зоні біля Мумбая. Зростання економіки на 9% змушує країну імпортувати нафтопродукти в значних обсягах із багатьох джерел, щоб не залежати від одного монопольного постачальника. На відміну від західних країн, Індія не достатньою мірою модернізувала свою економіку після нафтових шоків 70-х років, оскільки продовжувала отримувати «чорне золото» за пільговими цінами з країн соцтабору, тому енергоємність місцевого виробництва залишається високою. Важливу роль у зростанні попиту на нафтопродукти зіграв демографічний вибух (населення країни становить вже 1,147 млрд. чоловік), що призвів до збільшення кількості транспортних засобів на дорогах і пожвавлення попиту на газ у сільській місцевості, де мешкає більшість жителів. Внаслідок цього Індія була змушена звернути увагу на регіон Перської затоки, країни якого (у тому числі Іран та Ірак) нині забезпечують 70 відсотків її імпортних потреб у енергоносіях.

Пріоритетність нафтового чинника у торговельних відносинах Індії та «аравійської шестірки» призвела до помітного дисбалансу на користь енергоносіїв у структурі двосторонньої торгівлі. На сучасному етапі найбільшим постачальником «чорного золота» до Індії є Саудівська Аравія, що забезпечує майже чверть її потреб у нафті. Другими за значенням партнерами країни у цій сфері виступають ОАЕ (насамперед, багатий нафтовими родовищами емірат Абу-Дабі) та Кувейт, на які припадає по 9 відсотків її імпорту. Останніми роками невпинно зростає частка Катару в енергетичному забезпеченні Індії. Зокрема, ще в 1999 р. державне підприємство «Рас Газ» уклало 25-річний контракт на щорічне постачання 7,5 млн. тонн зрідженого газу до індійського терміналу Дахедж у штаті Гуджарат. Нині країна має намір збільшити імпорт енергоносія ще на 5 млн. тонн, а в 2025 році взагалі планує задовольняти 25 відсотків своїх енергетичних потреб за рахунок газу, на відміну від 8 відсотків, як це має місце тепер.

З продовженням зростання економіки Індія зацікавлена у переході від традиційних відносин продавця-покупця до всеохоплюючого енергетичного партнерства. Зокрема, країну приваблює будівництво у великих портових містах сучасних нафтопереробних комплексів і терміналів для операцій зі зрідженим газом, відкриття заводів високоякісних добрив, що можуть працювати на імпортній сировині з Перської затоки чи будуть розташовані на території нафтовидобувних монархій безпосередньо біля джерел енергоносіїв. Нині у регіоні діє тільки один

такий проект із виготовлення добрив у Сурі (Оман), будівництво якого обійшлося Індії та Оману в 969 млн. доларів. Індійська сторона отримала право купувати його продукцію за фіксованою низькою ціною впродовж 15 років, починаючи з 1996 р. За подібною схемою країна має намір інвестувати капітал у енергомісткі підприємства на території Аравійського півострова. Індійські нафтогазові компанії також планують взяти участь у пошуках і експлуатації нових нафтогазових родовищ на території Перської затоки та у східних районах Саудівської Аравії. Значний потенціал має використання спільних інвестиційних фондів, спеціально створених під конкретні енергетичні проекти у країнах-партнерах. Поки першою країною, яка започаткувала з Індією таку структуру на міждержавному рівні, став у 2008 р. Оман. Розмір фонду становить 100 млн. доларів, але він може бути розширений до 1,5 млрд. за обопільної згоди сторін. Це важливий прецедент для решти країн регіону, які мають значні вільні накопичення та цікавляться індійською економікою як альтернативою ЄС і США.

Однак інвестиційне співробітництво має значно більше сфер охоплення. Так ринок житлової та комерційної нерухомості розвинених південних і південно-західних штатів Індії видається досить привабливою альтернативою для арабських бізнесменів, які раніше вкладали кошти у дорогі об'єкти в європейських столицях. Здорожчання рису та пшениці на тлі різких перепадів ціни за барель нафти змушують монархії Перської затоки розглянути можливість придбання земельних угідь за кордоном, оскільки «продуктова інфляція» завдає серйозного удару по стандартах життя іноземних робітників, які в останні два роки почали виходити на акції протесту і бойкотувати роботу на тлі високих споживчих цін. У свою чергу, Індія зацікавлена у тому, щоб довести до кінця «Зелену революцію» здаючи у довготривалу оренду свої земельні угіддя у відсталих штатах стратегічним інвесторам. Водночас, проблемним залишається питання природних катаклізмів у Індії та Пакистані, які створюють обом країнам негативний імідж. Інтерес для ділових людей з Перської затоки можуть також представляти такі галузі як телекомунікації, IT, охорона здоров'я, туризм і освіта. Офіційне Делі неодноразово заявляло, що вітатиме арабські інвестиції у свою інфраструктуру і готове освоїти у найближчі роки 500 млрд. доларів, які принесуть взаємну вигоду інвесторам та індійській економіці.

ОАЕ – один із трьох основних торговельно-економічних партнерів Індії. Ця країна є великим реекспортером товарів із Індії, Пакистану, Ірану, Ємену та країн Сходу Африки, послуговуючись найбільшим на Близькому Сході портом у вільній економічній зоні Джебель Алі. ОАЕ задовольняють значний відсоток індійських потреб у золоті, оскільки індійці масово закуповують золоті вироби через роздрібні ринки та універмаги у місті Дубай. У свою чергу, емірати – одні з ключових по-

купців індійського продовольства, зокрема рисубасматі, фруктів, овочів, м'яса та спецій. Продукція харчування необхідна не тільки для задоволення потреб корінних жителів «аравійської шестірки», а й представників численної індійської діаспори, які звикли до специфічної кухні своєї батьківщини. Такі країни як Оман, Бахрейн та ОАЕ також намагаються залучати до себе міжнародні туристичні потоки, що актуалізує потребу в імпорті харчових культур. Зокрема, космополітичні Дубай та Манама стали справжніми містами експатріантів, а загалом Бахрейн отримав прізвисько «Middle East Light» за ліберальні закони та прозахідний спосіб життя, який притягує до нього багато туристів зі сходу Саудівської Аравії. Масове будівництво готелів і житлових кварталів у Салалі (Оман), Дубаї (ОАЕ) і у місті Доха (Катар) спричинило збільшення обсягів імпорту індійського металопрокату до цих країн і завантаженість замовленнями будівельних компаній, співвласниками яких є індійці. У 2009 р. обсяг торгівлі сторін перевищив 100 млрд. доларів, із яких 25 млрд. припало на Саудівську Аравію та понад 48 млрд. на ОАЕ [1].

Без перебільшення стратегічним успіхом індійської економічної дипломатії став експорт робочої сили до монархій Перської затоки, який широкомасштабно розпочався після нафтового шоку 1973 р. і триває донині. У регіоні мешкає понад 5 млн. із 25 млн. індійців, що постійно перебувають за кордоном. Вони походять переважно з південних і південно-східних штатів, хоча кожен четвертий серед робітників народився у центрі індійської освіти – федеральній одиниці Кералі. Місцева статистика свідчить, що в 2009 р. 1,8 млн. індійців працювало у Саудівській Аравії, 1,5 млн. – у ОАЕ, 600 тис. у Кувейті, 560 тис. у Омані, у Катарі – 500 тис. чоловік, на Бахрейні – 327 тис. чоловік. Загалом індійська діаспора становить чверть населення малих країн регіону і близько 40 відсотків закордонної робочої сили. Серед неї робітники з Саудівської Аравії та ОАЕ забезпечують левову частку грошових переказів із країн Перської затоки до індійських штатів [2].

Внаслідок цього на півдні Індії з'явилися цілі міста з приватними будинками, школами та крамницями, збудованими за раху-

нок грошових переказів мігрантів. Тут також можна побачити безліч дрібних телефонних контор, з яких члени родин дзвонять до своїх родичів, працевлаштованих у країнах Перської затоки. Цікаво, що у південних штатах Індії навіть молоді «сині комірці», зайняті на непрестижних роботах у еміратах, користуються значним попитом на шлюбному ринку, тому їх з повагою тут називають «нареченими з Затоки» і пропонують значне придане за право поріднитися з ними.

Як же саме у цьому регіоні утворилася найбільша індійська діаспора? За винятком Саудівської Аравії Аравійський півострів мало заселений, тому емірати відчували потребу у імпорті «синіх комірців», які мали брати участь у будівельних проектах, працювати прислугою у готелях, покоївками у приватних будинках, медсестрами у лікарнях, водіями. Місцеві араби надавали перевагу високооплачуваній державній службі, тому більшість із них, отримавши дорогу західну освіту, все одно обирала державний сектор не в останню чергу завдяки незначному робочому навантаженню. Характерно, що індійці зуміли зарекомендувати себе і як успішні «білі комірці», працевлаштувавшись на роботу у страхові компанії, університети, комп'ютерні фірми та шпиталі, тобто в ті галузі трудової діяльності, де корінні жителі еміратів не мали належної кваліфікації. Понад те, у країнах регіону мешкає багато індійських бізнесменів, оскільки місцеві закони допускають створення спільних підприємств тільки за наявності громадян монархій як їх співвласників. Зокрема, у Саудівській Аравії налічується понад 500 СП із індійськими партнерами, а їх сукупний капітал становить 2,5 млрд. доларів. Відомо також, що при виборі країн для імпорту робочої сили монархії керувалися бажанням отримати працівників, які поважають місцеві традиції та звичаї, тому нерідко набирали на роботу громадян Пакистану і представників мусульманської меншини Індії. Діаспора з Південної Азії не змобілізована політично і доволі пасивна, що повністю влаштовує арабських роботодавців, тому вона становить значний відсоток із 13 млн. закордонних робітників, що перебувають у країнах Перської затоки [3].

Водночас, у Саудівській Аравії з індійськими робітниками виникають різноманітні проблеми, оскільки ця країна притримується канонів вахабатського ісламу і широко застосовує релігійну поліцію (мутавінів) для нагляду за поведінкою іноземної робочої сили. У великих містах королівства індусів неодноразово затримували, заарештовували і навіть депортували як ідолопоклонників. Що ж до інших монархій Перської затоки, то там скоріше відбуваються конфлікти між робітниками і роботодавцями. Загалом некваліфікованих «синіх комірців» замінити легко, тому вони зіштовхуються з такими проблемами, як невиконання контрактних умов оплати праці (багато індійців навіть не отримує 200-доларову щомісячну зарплату), проживання у бараках без зручностей, тривалий робочий день у спекотну погоду, «неоплачувана п'ятниця» тощо. Через неадекватні умови праці особливо страждають працівники на будівельних майданчиках, які зводять висотні будівлі довгими годинами у веснянолітній період під 45-градусною температурою за підвищеної вологості. Висококваліфіковані індійці, яким виплачують значні суми, можуть забирати до країн Перської затоки свої родини, а «сині комірці» не мають таких привілеїв через те, що задовольняються символічними, за стандартами еміратів, зарплатами. З роботою у регіоні пов'язана й інша проблема. Зокрема, деякі представники індійських націоналістичних кіл нарікають на те, що робітники з мусульманської меншини повертаються до Індії і починають практикувати вахабітський іслам, відкриваючи за свої кошти мечеті та медресе, розповсюджуючи релігійну літературу. Разом із тим, у 2009 р. індійська діаспора у Перській затоці перевела до Індії близько 20 млрд. доларів грошових переказів, тому офіційне Делі змушене захищати її права, незважаючи на певні незручності. Зокрема, посольства чи консульські представництва Індії утримують юристів, які надають консультації громадянам щодо специфіки законодавства країни перебування; пропонують тимчасові притулки для працівників, які втекли від роботодавців через систематичні порушення своїх прав; задіюють «телефони довіри» для індійців із психологічними проблемами. У регіоні діє чимало індійських шкіл, культурних асоціацій і центрів. У монархіях можна також вільно дивитися численні індійські супутникові канали, що транслюються, голлівудські стрічки та музику.

Індія здійснює багато заходів на міждержавному рівні для заохочення експорту робочої сили. Так, останніми роками з усіма країнами укладено угоди про екстрадицію, про уникнення подвійного оподаткування, про допомогу в кримінальних справах та захист прав індійських робітників, які встановлюють мінімальну оплату праці та регламентують тривалість робочого дня. Наявність угод про видачу злочинців вигідна обом сторонам, адже дає змогу роботодавцям переслідувати індійських робітників, що скоїли злочини у монархіях регіону, а Індії – вимагати екстрадиції теро-

ристів, які переїхали сюди з її території. В 2008 р. Бахрейн заявив про намір видавати індійцям візи у аеропорту чи порту прибуття, що може стати важливим прецедентом у майбутньому й для інших країн регіону, приїзд до яких поки можливий тільки завдяки так званій спонсорській візі, яку допомагає оформлювати майбутній роботодавець.

Оскільки Перська затока знаходиться на відстані 2-3 годинного перельоту від Індії, пріоритетом сторін стало налагодження ефективного транспортного сполучення для зручності ділових людей і робітників. У 1991 р. бахрейнська авіакомпанія «Галф ейр» першою запровадила рейси з Керали до країн Перської затоки, а нині її авіалайнери здійснюють 5 перельотів на тиждень до Манами з ключових міст південного узбережжя Індії. Згодом цей приклад наслідували інші велетні регіональних авіаперевезень. Нині ці транспортні маршрути можуть сприяти не лише мобільності робочої сили, а й налагодженню туристичних потоків, оскільки в Індії налічується 300-млн. середній клас, а у монархіях регіону більшість населення має високу платоспроможність.

Нафтовидобувні країни Перської затоки зацікавлені у безпеці регіонального судноплавства на тлі частих нападів піратів на торговельні судна і танкери. Індія також прагне посилити свою військову присутність у цьому стратегічному районі, оскільки отримує з цього регіону дві третини своїх потреб у сирій нафті та постачає сюди значний відсоток експорту південних і південно-західних штатів. Завдання патрулювання ВМС Індії в регіоні включає у себе перехоплення піратських човнів і напад на так звані материнські судна піратів, які дрейфують далеко від сомалійського узбережжя і є базою для запуску моторних човнів, з яких і здійснюється захоплення танкерів і контейнеровозів у міжнародних водах. Це актуалізувало необхідність створення стратегічних плацдармів у регіоні, які зможуть використовувати індійські збройні сили. Для досягнення цієї мети прем'єр-міністр Манмохан Сінгх у 2008 р. відвідав із офіційним візитом Оман, за результатами якого індійські кораблі, які патрулюють Аденську і Перську затоки, отримали дозвіл султана Кабуса на ремонт і заправку в портах країни. У свою чергу, літаки індійських ВПС здобули право пролітати через оманський повітряний простір і дозаправлятися на місцевих аеродромах. Угода про співпрацю у військовій галузі також була підписана через декілька днів із Катаром. Згідно з її положеннями індійські кораблі отримали право захищати судна під катарським прапором і «нафтові інтереси» країни від зовнішніх загроз. Катар має центральне географічне розташування у Перській затоці, тому Індія отримала необхідне їй поле для поширення свого впливу на увесь регіон.

Індійські кораблі вже традиційно відвідують регіональні порти з візитами ввічливості, а у 2008 р. взяли участь у спільних морських навчаннях з Оманом і ОАЕ, використовуючи базу аль Дарфа в Абу-Дабі та базу ВМС Оману в Тумраїті для проведення маневрів у Перській затоці. Подібні заходи не дратують Іран, який звичайно висловлює дипломатичний протест, коли у них беруть участь збройні сили США, через що емірати Перської затоки охоче погоджуються запрошувати індійські підрозділи до співпраці. Індія не заперечує проти того, щоб відкрити у регіоні військову базу, але це питання можна розглядати лише у перспективі, тому літаки, що будуть вилітати з оманських аеродромів, поки що використовуватимуться для здійснення розвідувальних місій над Аденською затокою.

Отже, попри наявність в Індії найбільшої у світі 150-мільйонної мусульманської меншини з низькими стандартами життя та існування гострої Кашмірської проблеми, нафтовидобувні монархії Перської затоки не звертають особливої уваги на ці чинники, бо економічні інтереси для них мають пріоритет над політичними. Індія виступає не тільки провідним імпортером нафти з країн регіону, а й гарантом стабільності у Перській затоці, тому її військова присутність тут тільки зростатиме під приводом захисту прав 5-мільйонної індійської громади та охорони суден малих еміратів від загрози сомалійського піратства. У свою чергу монархії Перської затоки змушені проводити політику «Погляду на схід» у зв'язку з тим, що перманентна криза у Західній Європі та США, що призвела до рекордного падіння цін на барель нафти, зменшує темпи розвитку їх економік, зокрема такого каталізатора ділової активності, як житлове і комерційне будівництво. Перехід до інвестування в Індію та Китай, що мають два найбільші у світі споживчі ринки, виступатиме своєрідною гарантією на майбутнє проти надмірної залежності від однієї сторони – країн Західного світу.

Які уроки може винести Україна для себе з політики Індії щодо нафтовидобувних монархій регіону? Насамперед, доцільно звернути увагу на вдалі заходи з експорту індійської робочої сили та захисту її інтересів за кордоном; вивчити основні складові всеохоплюючого енергетичного партнерства сторін, щоб застосовувати його елементи у українській політиці щодо сусідніх країн; з'ясувати умови, на яких монархії Перської затоки погоджуються інвестувати значні кошти у країни з надлишком родючих ґрунтів; критично дослідити особливості налагодження ефективного авіаційного сполучення з країнами, що є традиційними імпортерами робочої сили. Вивчення цих питань дасть змогу перейняти позитивний досвід і застосувати його в українських реаліях.

Список використаної літератури

1. Gulf has a special focus in India's foreign policy//The Hindu. – 2010. – March 21; Trade links through centuries//Khaleej times. – 2010. – June 9.

2. India growing role in the Gulf region. – Dubai: Gulf research centre, 2009. – P.24 – 25.

3. Over 40 per cent think expat workforce is a major problem //Arabian business.com. – Режим доступу до сайту: http://www.arabianbusiness. com/569567-over-40-think-expat-workforce-is-major-problem-for-gulf

Україна – Сирія: рух назустріч

Українсько-сирійські відносини, які успішно розвивалися ще за часів СРСР, набули нового виміру після проголошення незалежності України. Сьогодні Сирія посідає друге місце серед країн Близького Сходу та Перської затоки за обсягом двостороннього товарообігу з Україною, а Україна є найбільшим експортером для Сирії серед країн Східної Європи. В Україні розглядають Сирійську Арабську Республіку як одну з найбільш впливових та авторитетних держав не тільки в Близькосхідному регіоні, а й в усьому арабському та ісламському світі, як важливий суб'єкт міжнародних відносин. Візит сирійського президента Башара Асада в грудні 2010 року відкрив якісно нову сторінку в розвитку українсько-сирійських відносин.

Від самого початку розбудова відносин між незалежною Україною та Сирійською Арабською Республікою проходила непросто, політичні контакти відбувалися здебільшого на міжвідомчому рівні, мали декларативний характер і не завжди наповнювалися реальним змістом та були результативними. Стриманим був і політичний діалог, про що свідчить факт довготривалої відсутності українського посольства в Дамаску та відповідно сирійського посольства в Києві. Все це пояснювалося комплексом проблем і складністю процесів, що характерні для близькосхідного регіону, і для країн Леванту зокрема.

Одвічним каменем спотикання та гальмівним чинником інтенсифікації українсько-сирійських відносин була позиція України стосовно арабсько-ізраїльського конфлікту. Суттєвий негативний вплив на розвиток українсько-сирійського політичного діалогу також справила ізоляція, в якій опинилася Сирія після вбивства у 2005 році колишнього прем'єр-міністра Лівану Р.Харірі. І хоч інтенсивність політичного та економічного співробітництва помітно знизилася, проте все-таки регулярно відбувалися засідання Міжурядової українсько-сирійської комісії, проходили візити відомчих міністрів, розширювалася договірно-правова база. На сьогодні між Україною та Сирійською Арабською Республікою підписано близько 50 міжурядових і міжвідомчих угод, що забезпечує необхідну договірно-правову базу для подальшого розвитку двосторонніх відносин в усіх найбільш перспективних сферах. Так під час зустрічі Президента України Віктора Януковича і Президента Сирії Башара Асада в рамках візиту до України сирійського лідера відбулося підписання низки двосторонніх документів, серед яких: Консульська конвенція між урядами України і САР, Угода про співпрацю між Українським національним інформаційним агентством «Укрінформ» і Сирійським арабським інформаційним агентством «САНА», Угода про співпрацю у сфері карантину і захисту рослин, Протокол про наміри між ДП «Іллічівський морський торговельний порт» і морським торговельним портом м. Тартус, Меморандум про співробітництво між Державним агентством України з інвестицій і розвитку і Сирійським інвестиційним агентством, Виконавча програму до Протоколу про науково-технічне співробітництво у сфері геології та мінеральних ресурсів.

Українсько-сирійська економічна співпраця сягає радянських часів. У другій половині XX століття Радянська Україна, зважаючи на її тодішній високий економічний потенціал, відігравала провідну роль в економічній співпраці СРСР з арабськими країнами, включаючи Сирію. Україна постачала до САР металорізні верстати, автомобільні крани та автонавантажувачі, трактори, вантажні автомобілі, доменне, ливарне та сталеплавильне устаткування.

На сьогодні на території САР існує понад 40 промислових об'єктів, які були побудовані в різні часи за допомогою підприємств і організацій УРСР. Головним чином це електростанції, нафтопереробні заводи, лінії електропередач, транспортні магістралі.

Україна надавала технічну допомогу Сирії в будівництві низки промислових підприємств, зокрема в будівництві гідроенергетичних і гідротехнічних споруд, зрошувальних систем, пошуку і видобутку підземних вод. В 60-ті значну роботу у сфері іригації та обводнення пустель виконали українські радянські фахівці в Сирії, де провели розвідувальні роботи зі зрошення 100 тис. га нових земель водами ріки Євфрат. Гребля на Євфраті стала найбільшою гідротехнічною спорудою у Сирії, у будівництві якої брали участь українські фахівці.

За радянських часів українські спеціалісти проводили в Сирії пошуково-розвідувальні та бурові роботи на нафту й тверді корисні копалини, в результаті чого було виявлено кілька родовищ нафти, що мають промислове значення. В районі Алепських гір на півночі Сирії українськими фахівцями розвідані родовища залізних руд, були проведені геологознімальні роботи й складені топографічна та геологічна карти всієї території Сирії. В центральній частині країни українські геологи розвідали поклади фосфатів, а в долині Євфрату – кам'яні солі. Тисячі сирійських громадян навчалися в українських вищих навчальних закладах, тому розвиток співробітництва між незалежною Україною та Сирією здійснювався на вже існуючому ґрунті неофіційних зв'язків.

Економічна криза 1990-х років стала стримуючим фактором реалізації потенціалу українсько-сирійських економічних відносин, проте Україні все-таки вдалося від самого початку налагодити максимально продуктивне торговельно-економічне співробітництво. Спадщина радянських часів стала підставою для нарощування торгово-економічних відносин вже в першій половині 90-х рр. Однак Україна мала серйозну конкуренцію з боку країн ЄС, на які припадало 60% сирійського експорту й понад третина імпорту, та Росії як спадкоємиці СРСР.

За період 1992–1998 рр. відбулося значне зростання обсягів двосторонньої торгівлі. Але водночас говорити про тенденцію безперервного зростання не доводиться, бо розвиток, швидше, відбувався ривками. Реальною відправною точкою інтенсифікації українсько-сирійського співробітництва став візит Л.Кучми до країн Леванту у квітні 2002 року. Даний візит надав нового імпульсу двостороннім відносинам та відкрив нові можливості для інтенсифікації діалогу. У ході візиту було окреслено основні напрями розвитку взаємовигідної українсько-сирійської співпраці та підписано двосторонні угоди, серед них: «Про заохочення і взаємний захист інвестицій», «Про торговельне, економічне і технічне співробітництво, «Про співробітництво у галузі водного господарства». На виконання домовленостей, досягнутих в ході офіційного візиту Л. Кучми до Сирії,

3–5 червня 2003 р. в м.Києві відбулося перше засідання Міжурядової українсько-сирійської комісії з питань торговельно-економічного та науково-технічного співробітництва, яка зарекомендувала себе як дієвий механізм активізації двостороннього

співробітництва. В рамках засідань комісії, які відбуваються щорічно, проводяться масштабні бізнес-форуми, засідання українсько-сирійської ділової ради.

Зважаючи на об'єктивні чинники, українсько-сирійське торговельно-економічне співробітництво наразі обмежується в основному двосторонньою торгівлею, яка, в свою чергу, характеризується сировинною спрямованістю і відповідно потребує значних змін у структурі українського експорту. Основними статтями експорту до Сирії залишаються чорні метали та вироби з них (металургійні заводи «Криворіжсталь», «Запоріжсталь», Маріупольський металургійний комбінат є основним експортерами), зернові культури, основними ж статтями імпорту з Сирії є – фосфати, фрукти, овочі, одяг та взуття. Перспективність українсько-сирійської торговельно-економічної співпраці визначається ємністю внутрішнього ринку САР в регіоні Близького Сходу. Серед інших позитивних факторів слід зазначити внутрішню політичну стабільність, енергетичну самодостатність, транзитний потенціал країни.

Економічна співпраця з Сирією може забезпечити широкі можливості для взаємовигідного співробітництва та втілення масштабних економічних проектів. Україна має широкі можливості збуту своїх товарів на сирійському ринку, які в цій країні можуть витримати конкуренцію з боку інших країн. Сирійський ринок є перспективним для збуту української продукції машинобудівного комплексу та металопрокату, надання науково-технічних і будівельних послуг. В Сирії Україна могла б взяти активну участь у будівництві насамперед об'єктів виробничої інфраструктури – мостів, доріг, шляхопроводів, портів, аеродромів, залізниць, великих енергетичних і промислових об'єктів. Під час офіційного візиту до України у грудні 2010 року Президент Сирії Башар Асад заявив: «Надзвичайно важливою є участь українських компаній у низці масштабних інфраструктурних проектів, які реалізуються в Сирії. Йдеться, зокрема, про об'єднання наших залізниць, автомобільних доріг, нафто- і га-

зопроводів, а також ліній електропередач із сусідніми країнами. Ці проекти оцінюються в мільярди доларів. Ми вітаємо участь українських інженерних компаній у цих проектах».

У свою чергу, українська сторона запропонувала сирійській створити спільне підприємство, яке займатиметься видобутком фосфатів і фосфоритів на території Сирії. Враховуючи хорошу геологорозвідувальну базу, яку має Україна, цей проект обіцяє бути взаємовигідним. Практичні шляхи його реалізації сторони домовилися обговорити вже на початку 2011 року.

Окремим пунктом інтенсифікації українсько-сирійського торгово-економічного співробітництва є створення спільних підприємств та представництв українських компаній в САР і, відповідно, сирійських компаній в Україні. На даний час в нашій державі відсутні представництва потужних бізнес-структур Сирії. Водночас, станом на 2007 р. в Україні зареєстровано 49 підприємств малого та середнього бізнесу з сирійським капіталом.

Для українсько-сирійських відносин перспективною є авіаційна галузь співробітництва. Свідченням цього стало проведення 26 червня 2004 р. у міжнародному аеропорті Дамаску презентації українського регіонального літака Ан-140-100. Сирійська сторона підтвердила зацікавленість у розвитку співробітництва в галузі авіаційного транспорту з Україною, зокрема у закупівлі в нашій державі нових пасажирських літаків АН-140-100.

Варто зауважити, що українські компанії беруть активну участь у численних виставкових заходах, що свідчить про зацікавленість українських підприємств у налагодженні ділових зв'язків з сирійськими партнерами. Цікаві перспективи відкриваються в галузі альтернативних джерел енергії та у сфері розв'язання проблеми дефіциту водних ресурсів в країнах Близького Сходу і, зокрема, в Сирії. Так відповідно до розробленої Енергетичної стратегії України на період до 2030 р., вкрай доцільним є налагодження контактів та розвиток науково-технічного співробітництва між українськими дослідницькими центрами в галузі альтернативної енергетики та дослідницькими центрами Йорданії та Сирії.

Володіючи необхідними професійними кадрами, сучасними методиками і технологіями, Україна здатна взяти участь у проведенні повного комплексу геологорозвідувальних робіт для пошуку підземних вод, буріння та облаштування гідрогеологічних (артезіанських) свердловин, підземного ремонту свердловин різного призначення, включаючи складання проектно-кошторисної документації і геолого-економічної оцінки родовищ, будівництві гребель, дамб і каналів, створенні меліоративних систем.

Традиційно Україна бере участь в реалізації енергетичних проектів у Сирії. Україна могла б експортувати до Сирії нафто- і газоперекачувальні агрегати для магістральних трубопроводів, компресорні станції для стиснення повітря і супутнього нафтового газу, будувати для Сирії нафтові танкери й судна для перевезення газу. СКБ Сухіна і НАК «Нафтогаз України» нещодавно запропонували Сирії ряд проектів з переведення автотранспорту на стислий природний газ і будівництво газозаправних станцій.

Військово-технічне співробітництво між Україною та САР завдячує напрацюванням радянських часів. Країни Леванту мають на озброєнні радянські зразки техніки, що створює додаткові переваги для України, оскільки вона як її виробник має відповідні технології ремонту та модернізації. За сприятливих умов Україна могла б брати активну участь у реалізації проектів із модернізації ЗРК С-200, танків Т-55, Т-72, БМП-1, літаків МіГ-25 і МіГ-29, а також реалізації виведеної з бойового складу Збройних сил України авіатехніки та різноманітних типів швидкохідних катерів.

Однак, зважаючи на чисельні перешкоди, впродовж 1994–2001 рр. із Сирією було укладено лише 16 контрактів на модернізацію і капітальний ремонт бронетанкового, ракетно-артилерійського озброєння та постачання обладнання і військової техніки оборонного характеру, запасних та комплектуючих частин до неї, а це, зрозуміло, абсолютно не відповідає потенціалу українсько-сирійського військово-технічного співробітництва.

На сьогодні, питання військово-технічного співробітництва між Україною та Сирією фактично не підіймаються. Так під час візиту до України в у серпні 2010 року Міністр закордонних справ САР Валід аль-Муаллім заявив, що «Сирія зацікавлена в купівлі української збройної техніки, але Україна не готова вести предметні переговори з цього питання».

Українсько-сирійське гуманітарне співробітництво. Підготовка сирійських фахівців в українських вузах розпочалася ще за радянських часів (з 1963 року). Відтоді і по 2001 р. українські вузи підготували для Сирії близько 5,3 тис. спеціалістів. В 2009 році до України на навчання прибули 1749 громадян Сирії.

У березні 2009 р. відновила свою роботу суботня українська школа при Генеральному Почесному Консульстві України в м. Алеппо. Видатки з утримання школи взяв на себе Генеральний Почесний Консул України в м. Алеппо Тамер Тунсі.

Сирійська сторона неодноразово висловлювала зацікавленість у підготовці в українських вузах спеціалістів для нафтогазової промисловості, електроенергетичної та інших галузей. Завдяки цьому вітчизняні вузи отримають додаткове фінансування, суттєво розширять географію міжнародних зв'язків. Так під час візиту 25–26 жовтня 2010 року в Україну Міністра закордонних справ Сирії Валіда аль-Муалліма тема українсько-сирійського гуманітарного співробітництва була однією з основних, зокрема, йшлося про підписання угоди про визнання Сирією дипломів українських вузів.

Культурне співробітництво між Україною та Сирією включає, перш за все, виступи творчих колективів, які знайомлять сирійців з традиціями, звичаями українського народу.

27 січня 2007 року в Ки-

єві відбулася установча конференція громадського об'єднання «Україна–Сирія–Дружба–Садака». Свою мету дана організація народної дипломатії вбачає у сприянні реалізації всього потенціалу двосторонніх відносин: від економіки до освіти та культури. Про те, що подія вагома для всього арабського світу, засвідчила участь у конференції послів та представників посольств усіх арабських держав в Україні. Лідер арабської діаспори в Україні Махамад Насер Ахмед з приводу створення даної організації зазначив: «Це перший крок. І я вітаю всіх братів в Україні та в Сирії».

Заслуговує на увагу й українсько-сирійське співробітництво в інформаційній сфері. Воно базується на таких документах, як Угода про співробітництво у галузі телекомунікацій та Угода про співробітництво між Сирійським інформагентством САНА та агентством Укрінформ. Інтенсифікація та взагалі можливість співробітництва в сфері телекомунікацій стала можливою завдяки лібералізації сирійського інформаційного простору.

Варто зазначити активну діяльність в інформаційній сфері сирійської діаспори України. Завдяки її зусиллям та за підтримки Посольства України в Сирії вийшов окремий номер популярного журналу «Фаріс аль-Араб», майже повністю присвячений нашій державі. Упродовж 2002–2004 рр. Сирію відвідали кілька груп українських журналістів із провідних телеканалів «Інтер», «1+1», «СТБ», «Перший національний» та інші.

Після тривалої перерви з 7 по 11 грудня 2010 року у Сирії проходили Дні культури України, які стали ще однією визначною віхою у розвитку українсько-сирійських відносин. Мистецькі заходи, які відбулися в рамках днів, активно висвітлювалися провідними сирійськими ЗМІ. Зокрема, сирійська преса багато уваги приділила церемонії урочистого відкриття Днів культури України, яке відбулося 7 грудня в оперному театрі «Дар Аль-Асад» у м.Дамаск. Міністр культури Сирії висловив задоволення з приводу відкриття важливого культурно-інформаційного заходу, який, на думку сирійської сторони, стане визначною подією у культурному житті Дамаска та інших міст (Латакія, Алеппо), де відбудуться Дні культури України. Після церемонії відкриття відбувся концерт українського колективу «Донбас». У своїх репортажах про відкриття Днів культури сирійські медіа окремий наголос зробили на реакції публіки, яка «надзвичайно тепло й гостинно зустріла феєричне шоу українського ансамблю». Велику увагу сирійські ЗМІ приділили й виставці прикладного мистецтва. Місцеві медійники відзначили високий рівень професіоналізму та творчий підхід авторів представлених робіт.

Відбулися також зустрічі Міністра культури і туризму України М.Кулиняка з Прем'єр-міністром Сирії Наджі Аль-Отрі, Міністром культури Р.Ісматом, Міністром інформації М.Білялем, Міністром туризму С.Аль-Каля та Віцепрезидентом Сирії Н.Аль-Атар. В усіх повідомленнях зазначається важливість поглиблення двосторонніх відносин із урахуванням відновлення політичного діалогу на найвищому рівні, а також готовність сирійської сторони надавати будь-якого сприяння спільним українсько-сирійським ініціативам у гуманітарній галузі.

Окрему увагу сирійські мас-медіа приділили зустрічі офіційної української делегації з Патріархом Антіохійським і Всього Сходу Ігнатієм IV. Сторони обговорили шляхи можливої співпраці між церквами обох країн, зокрема, ймовірний обмін візитами високопосадових делегацій, а також домовилися про необхідність поглиблення контактів на високому та найвищому церковному рівнях.

Сирія є містким ринком збуту продукції українського виробництва, зручним транзитним коридором для поставок української продукції до третіх країн (насамперед Іраку). Сучасна політична та соціально-економічна ситуація в Сирії дозволяє Україні не лише зберегти свої позиції на ринках САР, а й розширити спектр товарів та послуг, зокрема шляхом створення спільних підприємств і виробництв, передачі нових технологій з метою реалізації на терені САР довгострокових взаємовигідних проектів.

Водночас, попри те, що Україна поруч із ФРН, Туреччиною, РФ та Іраном посідає одне з чільних місць у групі найбільших експортерів до Сирії, можливості двостороннього співробітництва між Україною та САР ще не використані в повному обсязі в інтересах обох країн, зокрема, не відповідає потенціалу держав обсяг двостороннього товарообігу. Зволікання ж у віднайдені нових форм та методів співробітництва можуть в подальшому призвести до того, що найбільш перспективні ніші на сирійському ринку займуть інші держави.

Юлія ГЕРГЕЛЬ

Туркменистан на шляху соціально-економічної модернізації: концепції та реальність

Хронологія успіху

Сергій ШЕРГІН,
завідувач кафедри глобальних і регіональних систем Дипломатичної академії України при МЗС України, доктор політичних наук, професор

Ідейні основи національного відродження

З 1 січня 2011 року в Туркменистані розпочалося проведення суспільно-політичних і культурно-масових заходів, присвячених 20-й річниці державної незалежності. Їх складовою частиною стануть численні виставки, ярмарки, наукові конференції та фестивалі, програму яких затверджено главою держави Президентом Гурбангули Бердимухамедовим.

Сучасний Туркменистан належить до транзитивних держав «пострадянського періоду». Специфіка трансформаційних процесів у Туркменистані полягає в тому, що, на відміну від держав подібного типу, йому вдалося уникнути структурної кризи інституційної системи, яка мала місце в деяких країнах Центральної Азії. Відсутність у Туркменистані традицій західного лібералізму, розвинених суспільних інститутів, а також політичної опозиції та соціальної конфронтації зумовило формування сильної та ефективної влади. Зміцнення ієрархічної вертикалі влади та її централізація стали політико-інституціональної основою процесу соціальної модернізації Туркменистану.

Концептуально-ідеологічною і духовною основою політики національного відродження є ідеї та постулати, викладені в книжці першого президента Туркменистану Сапармурата Ніязова (Туркменбаші Великого) «Рухнама». «Рухнама» туркменів – не Святе письмо, це духовне усвідомлення цілей і завдань нації, засноване на її вірі», – зазначав Туркменбаші.

«Рухнама» стала офіційною доктриною і методом реалізації соціально-економічних реформ, оптимальним симбіозом культури та політики традиційного східного суспільства, яке прагне адаптуватися до завдань і глобальних викликів третього тисячоліття. У контексті сучасної політичної науки основний зміст ідей і цілей суспільної модернізації Туркменистану полягає в наступному:

• формування освіченої та культурної туркменської нації та особистості XXI століття, які процвітають;

• національно-політичне єднання завдяки духовній спільності та матеріалізації духовної спадщини у поєднанні з досягненнями сучасної цивілізації;

• національне відродження завдяки посиленню інституту національного світської держави як цілісного соціокультурного організму, поставленого на службу нації та її громадян, колективна ідентифікація, соціальний захист, досягнення «золотого стану суспільства»;

• переважання ціннісних засад над матеріальною стороною життя і орієнтація на формування колективної творчої свідомості людини-трудівника на противагу «економічній людині» неоліберальної культури;

• підвищення ролі освіти, науки та виховання у формуванні та розвитку незалежного, нейтрального і процвітаючого Туркменистану;

• забезпечення свободи, національної незалежності та постійного нейтралітету як вищих соціально-політичних принципів і пріоритетів нації та держави з метою збереження державного суверенітету в епоху глобальних трансформацій.

Комплексна модернізація суспільства

Найважливішим напрямом державної політики Туркменистану є забезпечення його економічної модернізації. При цьому важливо зазначити специфіку та обставини, в яких здійснюється ця політика.

По-перше, тісний зв'язок зовнішньоекономічного напряму із власне політичним» сектором зовнішньополітичної діяльності Туркменистану. Одна з проблем полягає в тому, хто визначає і хто має визначати стратегію зовнішньополітичного розвитку – державний апарат чи громадськість, ділові люди, а також політичні партії, які представляють широкий спектр суспільних інтере-

сів. Багато ознак свідчить, що рух до загальнонародного управління знаходиться в початковій стадії.

По-друге, у політиці модернізації важливо враховувати поточну зовнішньоекономічну кон'юнктуру, і, передовсім, співвідношення економічних інтересів різних країн. Так, найбільшу економічну зацікавленість у співпраці з Туркменистаном через його великий сировинний потенціал мають і матимуть індустріально розвинені держави. У зв'язку з цим більш тісні економічні зв'язки, вочевидь, встановлюватимуться перш за все з такими країнами, як Росія, Україна, Китай, Індія, а також державами Західної Європи. Меншу зовнішньоекономічну активність можна прогнозувати у взаєминах з Іраном, Афганістаном, Пакистаном, оскільки економічні потенціали останніх по відношенню до Туркменистану є конкуруючими, а не взаємодоповнюючими.

Враховуючи реалії світової економіки можна прогнозувати, що чим глибше Туркменистан входитиме в систему світогосподарських зв'язків, тим більшу конкуренцію йому доведеться відчути на собі й тим важче йому буде відстоювати свої інтереси. У зв'язку з цим виникає така проблема, як налагодження відносин із впливовою організацією країн ОПЕК, яка контролює видобуток і збут значної частки світових нафтових ресурсів. Боротьба за ринки, зокрема за ринки енергоносіїв, становитиме важливий аспект політики модернізації Туркменистану.

По-третє, необхідно співвідносити зміст економічних аспектів політики модернізації Туркменистану з пріоритетами й темпами внутрішніх перетворень в його економіці. У цьому плані те, що нині робиться і вже зроблено в Туркменистані дуже обнадіює.

Стратегія державного розвитку Туркменистану відповідно до програми «Основні напрями соціально-економічних перетворень на період до 2010 р.» забезпечила будівництво ринково орієнтованої економіки та щорічні темпи її розвитку на рівні 8%.

У республіці активно розвивається підприємництво, здійснюється приватизація. Прийнято закон про введення приватної власності на землю, відповідно до якого, кожний громадянин має право стати власником земельної ділянки площею до 50 га, або може взяти до 500 га в довгострокову оренду. Важливим стимулом у розвитку підприємництва є рішення про створення 7 вільних зон для підприємництва. До стимулів ділової активності відносяться і ряд прийнятих законів: «Про зовнішню економічну діяльність в Туркменистані», «Про іноземні інвестиції в Туркменистані, «Про інвестиційну діяльність в Туркменистані». Ці документи спрямовані на залучення та ефективне використання іноземних передових технологій, управлінського досвіду, матеріальних і фінансових ресурсів, на формування економіки нового типу.

Діяльність різноманітних фірм регулюється законом «Про підприємства в Туркменистані», ухваленим 12 листопада 1991 року. Він визначив загальні правові, економічні, соціальні засади діяльності та самостійності підприємств. Тоді ж було ухвалено закон «Про підприємницьку діяльність в Туркменистані», де за підприємцем закріплюється право здійснювати будь-які види господарської діяльності. Відповідно до законів «Про державний банк Туркменистану», «Про банки і банківську діяльність» здійснюється реорганізація банківської системи. У вересні 1992 року Туркменистан став членом Міжнародного валютного фонду і Світового банку.

Відповідно до прийнятого Кабінетом Міністрів Туркменистану державним бюджетом на 2011 р. доходи країни порівняно з минулим роком зростуть на 28,3 відсотка й формуватимуться в основному за рахунок нафтогазової, хімічної галузей, електроенергетики та будівництва. Свій подальший розвиток отримають також агропромисловий комплекс, транспорт, зв'язок, текстильна і харчова промисловість. У 2011 році доходи зростатимуть також за рахунок розвитку та стимулювання діяльності підприємств недержавної форми власності, створення сприятливих умов розвитку для галузевої соціальної сфери. Значну кількість коштів планується витратити на подальше підвищення пенсій, допомоги, стипендій, а також на розвиток інвестиційної діяльності.

У ході засідання Кабінету Міністрів Президент Туркменистану підписав постанову, якою затвердив Державну програму розвитку системи стандартизації на 2011–2015 роки, яка передбачає, зокрема, створення національного фонду, який включає міжнародні, регіональні, міждержавні та національні стандарти. Реалізація даної програми дозволить забезпечити єдину систему вимірювань, що використовуються в усіх галузях національної економіки, і налагодити проведення перевірок якості та безпеки продукції і товарів на відповідність міжнародним нормам радіологічного, хіміко-токсикологічного та електромагнітного випромінювання.

Підбиваючи підсумки економічного розвитку за 2010 р., Президент Гурбангули Бердимухамедов із задоволенням зазначив той факт, що здійснювана в Туркменистані масштабна реформа АПК вже почала давати позитивні результати. Вперше за багато років зібрано близько півтора мільйонів тонн пшениці та один мільйон триста тисяч тонн бавовни. Причому заготовлений врожай «білого золота» значно перевищує потреби

промислових підприємств країни.

Одним із базових напрямів економічної стратегії держави є створення сучасної диверсифікованої інфраструктури, яка розвивається на інноваційній основі. Пріоритетним чинником реалізації цієї стратегії є формування економічної моделі, здатної забезпечувати стабільне зростання добробуту населення, ефективне відтворення та модернізацію виробничого апарату, а також підвищення конкурентоспроможності Туркменистану на світових ринках.

Значний економічний потенціал країни створює умови для якісних зрушень у наукомістких виробництвах і ринкової структури. Ці процеси виступають значущим аспектом реалізації «Національної програми соціально-економічного розвитку Туркменистану на 2011–2030 рр.», що складається з трьох етапів.

На першому етапі реалізації Національної програми (2011–2015 рр.) структурні перетворення спрямовані на диверсифікацію експорту та нарощування можливостей імпортозаміщення. Сприяти цьому покликані великі національні та міжнародні проекти. Їх реалізація гарантуватиме значний приплив і акумуляцію фінансових коштів, виступатиме фундаментом подальшої модернізації економіки Туркменистану.

На другому етапі реалізації Національної програми (2016–2020 рр.) пріоритет буде відданий макроекономічному регулюванню, покликаному забезпечити стійкість розвитку національної системи та її структурні зрушення. Державна політика сприятиме просуванню модернізації економіки та її поступовому руху в напрямі розвитку галузей технологічного складу та інноваційної спрямованості. На якісно новий рівень вийде розвиток міжнародних, міжрегіональних і міжгалузевих відносин. Максимально посилиться взаємозв'язок науки та виробництва, що гарантує технологічні зрушення та інноваційний шлях розвитку.

Третій довгостроковий етап Національної програми (2020–2030 рр.) передбачає високі темпи розвитку при інноваційному характері виробництва. Це стимулюватиметься всім комплексом соціально-економічних факторів – накопиченням інвестицій, впровадженням передових технологій і форм ведення бізнесу, зовнішньою конкуренцією, створенням ефективніших механізмів використання капіталу та робочої сили, вдосконаленням людського капіталу, зростанням добробуту населення. Цей період пов'язаний зі збільшенням купівельної спроможності грошової одиниці Туркменистану – маната, переходом монетарної політики до механізмів регулювання відсоткових ставок. За межами 2020 р. частка держави у перерозподілі ВВП знижуватиметься залежно від розвитку економіки, який забезпечуватиметься ринковими чинниками, основу яких визначатиме внутрішній попит. На довгостроковому етапі структурний розвиток економічної моделі відбуватиметься за рахунок нарощування високих технологій та ефективної системи управління, орієнтованих на повноформатну інтеграцію Туркменистану в світову господарську систему та забезпечення економічної безпеки країни.

Модернізація у сфері зовнішньої політики

У грудні 2010 р. Туркменистан широко відзначив знаменну дату – 15-річчя постійного нейтралітету. Це подія, що відбулася через чотири роки з дня набуття незалежності, свідчить про високу оцінку світовим співтовариством політики незалежного Туркменистану, заснованої на принципах миролюбності, гуманізму та відкритості. Усі ці роки Туркменистан залишався вірним цьому вибору, що ґрунтується на ясному розумінні своєї ролі та місця в сучасному світі, суворому виконанні взятих на себе міжнародних зобов'язань.

Миролюбний зовнішньополітичний курс Туркменистану, що відповідає його вищим національним інтересам і загальновизнаним принципам світової спільноти, є втіленням єдності внутрішньої та зовнішньої політики держави. Туркменистан, що є повноправним суб'єктом світового співтовариства, дотримується у зовнішній політиці принципів постійного нейтралітету, невтручання у внутрішні справи інших країн, відмови від застосування сили та участі у військових блоках і союзах, сприяння розвитку мирних, дружніх і взаємовигідних відносин з країнами регіону та державами всього світу.

З метою подальшої інтеграції у світове співтовариство, а також зважаючи на наявні сприятливі можливості Туркменистан вибудовує конструктивну взаємодію з розвиненими країнами й тими, що швидко розвиваються. Цій самій меті служить співробітництво Туркменистану з великими міжнародними організаціями, передовсім такими, як Організація Об'єднаних Націй, Європейський Союз, Організація з безпеки і співробітництва в Європі, Організація Ісламська Конференція, Організація економічного співробітництва, та іншими великими міжнародними структурами.

Як заявив Президент Туркменистану: «Нейтральна політика Туркменської держави, що є основним напрямом її зовнішньої політики, переслідує глобальні цілі третього тисячоліття – досягнення загального миру, соціального прогресу та економічного процвітання. Про це свідчить і відкриття в Ашгабаті Регіонального центру ООН з превентивної дипломатії в Центральній Азії. Сам цей факт свідчить про дуже високий авторитет Туркменистану в світі, про глибоку повагу з боку держав регіону великих міжнародних організацій, а також Організації Об'єднаних Націй».

Реальним результатом конструктивної взаємодії з Організацією Об'єднаних Націй, є прийняття спеціальної Резолюції ООН «Надійний і стабільний транзит енергоносіїв і його роль у забезпеченні сталого розвитку та міжнародного співробітництва», механізм практичної реалізації якої фактично запустили Міжнародна конференція, присвячена енергетичній проблематиці, що відбулася в туркменській столиці у квітні 2009 року та Міжнародна конференція держав Центральної Азії і Каспійського басейну з пи-

тань роззброєння, проведена під егідою ООН у червні 2010 року в Ашгабаті.

Рівнозначним досягненням є також відкриття у квітні 2008 року «Будинку Європи» і схвалення Європарламентом у квітні 2009 року Проміжної торговельної угоди між Туркменистаном і Європейським Союзом. Цей документ є суттєвим кроком на шляху до ратифікації основного документа, що надасть можливість європейським компаніям брати участь в економіці Туркменистану.

Виступаючи на 65-й сесії Генеральної Асамблеї ООН у вересні 2010 року, Президент Туркменистану озвучив нові ініціативи своєї держави, спрямовані на зміцнення миру та стабільності в регіоні. Він запропонував створити Форум з безпеки, миру і співробітництва в Центральноазіатському регіоні, як постійно діючий механізм загальнорегіонального діалогу для вироблення взаємоприйнятних підходів до тих чи інших питань і ухвалення відповідних рішень. Активно допомагаючи сусідньому Афганістану у відбудові миру й подальшому розвитку, Президент Туркменистану запропонував провести в Ашгабаті під егідою ООН Міжнародну зустріч, яка вплинула б на зміцнення довіри та розвиток ефективних інститутів державної влади в Афганістані.

Враховуючи культурно-історичну спільність учасників зовнішньополітичного процесу для Туркменистану мають передбачатися відносно самостійні напрями його зовнішньої політики:

• пов'язані з вибудовуванням відносин з тюркомовними країнами та державами Центральної Азії, Близького і Середнього Сходу;

• з європейськими державами;

• з країнами – провідними представниками інших світових культур.

Культура, мова, традиції туркменського народу історично пов'язані з народами тюркомовних, мусульманських держав. Тому встановлення добросусідських відносин із суміжними державами Центральної Азії є пріоритетним напрямом зовнішньої політики Туркменистану. Сьогодні зовнішня політика Туркменистану спрямована на досягнення наступних цілей:

• завоювання і підтримка державно-політичного авторитету, міжнародного статусу країни;

• забезпечення внутрішніх і зовнішніх економічних потреб та інтересів Туркменистану;

• утвердження цінностей загальнокультурного та духовного розвитку туркменського народу;

• поєднання у єдиний комплекс усіх зовнішньополітичних акцій, зумовлених турботою держави про свою безпеку, у тому числі військову.

Авторитет туркменської держави на міжнародній арені безпосередньо залежатиме від того, наскільки розмаїття його державно-політичного життя відповідає сучасним цивілізаційним уявленням. Цілком очевидно, що наближення до ідеалів не буде простим. Він багато в чому ускладнюється процесами національно-історичного самовизначення Туркменистану. Крім того, в країні наявна потужна авторитаристська політична традиція, обумовлена як радянським і пострадянським минулим, так і сьогоднішньою приналежністю до східного типу соціально-політичного життя.

Для сучасного Туркменистану найважливішим завданням зовнішньої політики є модернізація економіки та суспільного життя, забезпечення стабільного і безпечного розвитку суспільства. Пріоритетними є екологічні проблеми країни та регіону, необхідність врегулювання конфліктів поблизу кордонів Туркменистану. До перспективних напрямів його зовнішньої політики, з урахуванням сьогоднішніх реалій, можна віднести створення системи комплексного регіонального співробітництва, повномасштабної участі Туркменистану в миротворчих акціях, які проходять під егідою ООН або на основі регіональних рішень, в тому числі в рамках СНД.

У контексті вищевикладеного доцільними можуть бути наступні висновки:

– Система зовнішньополітичних пріоритетів Туркменистану базується на його національних інтересах і знаходиться в тісній взаємодії з навколишнім геополітичним, соціальним і природним середовищем. Сторони, механізму цієї взаємодії становлять об'єктивну основу для визначення напрямів зовнішньої політики держави;

– Все розмаїття зв'язків і відносин, які визначають позицію Туркменистану на міжнародній арені, визначається двома факторами, які залежать від диспозиційного або функціонального аспекту взаємодії цієї країни з навколишнім світом. Диспозиційний аспект визначається самим фактом існування держави, її географічним та геополітичним становищем. Функціональний аспект взаємодії системи зовнішньої політики держави з геополітичним і соціоприродним середовищем залежить від динаміки її функціонування на міжнародній арені та від особливостей задоволення її об'єктивних потреб та інтересів;

– Виділені в контексті зазначених диспозиційного і функціонального аспектів основні напрями зовнішньої політики Туркменистану утворюють її змістовну та організаційну структуру. Звідси випливає, що, по-перше, зовнішня політика Туркменистану спрямована на те, щоб забезпечити собі вигідне становище в євразійській суперсистемі міжнародних відносин. По-друге, своєю політикою постійного нейтралітету Туркменистан прагне забезпечити собі гідне місце в глобальній системі міжнародних відносин у довгостроковій перспективі. У прагматичному плані перед Туркменистаном стоїть масштабне завдання соціально-економічного відродження та забезпечення тісної економічної взаємодії з різними суб'єктами міжнародних відносин для зміцнення внутрішньої стабільності та безпеки.

Розвиток інформаційної сфери в координатах проблем модернізації суспільства

Олександр СОСНІН, професор кафедри управління суспільним розвитком Національної академії державного управління при Президенті України, доктор політичних наук, професор

Вступаючи у друге десятиліття XXI ст., ми оцінюємо шанси відносно того, яке місце займає Україна у світі, який швидко змінюється і глобалізується, оцінюємо, наскільки результати реформ двадцяти років незалежності задовольняють потребу наших громадян у свободі, справедливості, добробуті.

Відповіддю на ці запитання поки що є зростання смертності, втрата сенсу життя, зростання розчарування, озлобленість, безвихідь від тотальної корупції, яка роз'їдає наше суспільство. Як наслідок, всюди зростає безробіття, наркоманія, злочинність, а низька народжуваність не забезпечує навіть відтворення населення. Реставрація капіталізму не призвела до проголошених лібералами на початку реформ результатів, до речі, як у нас, так і в країнах Балтії та Східної Європи. Темпи нашого економічного розвитку не надихають, гострота проблем багаторазово зростає на тлі загальносвітової фінансової кризи, яка руйнує світові ринки та, як наслідок, суспільні соціальні програми розвитку людства.

Про неприйняття диктату фінансової олігархії молоддю розвинених держав свідчать марші антиглобалістів, зростання міжнародного тероризму, яке теж є трагічною реакцією людей на зростання несправедливості в житті. Наш народ постає перед вибором шляху в майбутнє, визнаючи ущербність не тільки бюрократичного соціалізму, а й демократичного капіталізму. Йдеться не про ізольовані конфлікти, а про їхнє об'єднання в одну велику, не пояснювану певними причинами систему цивілізаційної кризи. Вона охопила все суспільство, від неї не можна сховатися й вона може спричинити громадянські конфлікти.

Дедалі більш очевидним стає те, що основною причиною, зокрема, нашого лиха, стала неадекватність умов ліберального устрою, запропонованого Україні, з рівнем інтелектуального та культурного розвитку її населення. Україна – унікальна країна та співдружність народів. Займаючи площу 603,7 тисяч квадратних кілометрів, вона поступається в Європі лише Росії та випереджає Німеччину більш як у півтора разу, Італію — вдвічі, а Велику Британію — майже в два з половиною разу. За останні 160 років вона пройшла через кілька економічних формацій (феодалізм, капіталізм, воєнний комунізм, НЕП, державний соціалізм, знову капіталізм). Шість форм державного устрою (абсолютна монархія, конституційна монархія, парламентська республіка, Радянська республіка, влада КПРС, парламентсько-президентська республіка) і три види політичних режимів (тоталітарний, анархічний і демократичний) пам'ятає наш народ.

Жодна країна в світі не має такого багатого досвіду, безцінного при виборі стратегії подальшого розвитку в постіндустріальній цивілізації людства. Сьогодні вона приймає виклик щодо трансформаційних процесів, пов'язаних з переходом від централізованої планової економіки до ринкової. Слід визнати, що наприкінці XX століття інтелектуальний і культурний потенціал нашого народу набував такого рівню, коли прогрес соціального розвитку почав визначатися дією законів духовного виробництва. Визнання ноосфери і законів соціального проектування дозволяли нам впевнено розробляти контури майбутнього, а суспільство починало цілеспрямовано контролювати ефективність свого розвитку, наблизившись до необхідності ідентифікувати себе за цивілізаційною ознакою.

Україна продовжує входити до числа провідних

країн Європи за видобутком кам'яного вугілля, залізних, марганцевих і ртутних руд, самородної сірки, за виробництвом електроенергії, чавуну, сталі, за збиранням технічних і зернових культур, за виробництвом соняшникової олії, цукру, картоплі, молока та ін. (За виробництвом багатьох названих видів продукції Україна знаходиться також у першій п'ятірці країн світу). Однак, це продукція тих галузей господарства, які базуються на експлуатації природних ресурсів та первинній переробці сировини. Надмірна частка таких галузей у національній економіці свідчить про її нераціональну галузеву структуру, що є наслідком розвитку господарства України як складової частини господарства колишнього Радянського Союзу. Україна має досить вигідне географічне положення. Вона є одночасно країною Центральної і Східної Європи, має сім безпосередніх сусідів із цих самих регіонів, широкий вихід до двох морів.

Духовне вдосконалювання, свобода і щастя людини були головною метою історичного розвитку і критерієм ефективності державного управління України, й саме тому державний устрій, до якого ми прагнемо, має характеризуватися гармонією життя суспільства і окремої людини — особистості, а це, в свою чергу, вимагає знаходження оптимальних пропорцій між суперечливими рисами природи людини та складними процесами державного управління, яка має інтегрувати енергію громадян.

Саме тому одним із ключових питань, яке з підвищеною увагою хвилюватиме наше суспільство в доступній для огляду перспективі 25–50 років, на наш погляд, стане відношення влади до демократизації суспільного життя, розвитку засад громадянського суспільства, науково-освітньої діяльності, яка цьому сприяє.

Інформаційні технології та відносини змістом наповнюють тут кожну ланку, кожен крок, утворюють цінність всіх видів діяльності та характер зв'язків. Саме за цих обставин розвиток інформаційної сфери та, як наслідок, розвиток інформаційного права як юридичної науки, стають основою розбудови в Україні громадянського суспільства, науково-освітньої діяльності, яка цьому сприяє, парадигмою нашого суспільного розвитку.

У сучасній Україні до цього часу, попри певні позитивні зрушення, ситуація щодо дотримання прав і свобод людини залишається значною мірою незадовільною. З чим це пов'язано? Передовсім, з тим, що у будь-якій країні період глибинного реформування є великотрудним і довготривалим, пов'язаним з підйомами і уповільненням руху суспільства. Україна тут не є винятком, а навпаки, є найбільш яскравим прикладом цього феномену. Ми чекали на диво — демократію як вседозволеність, а коли почали впроваджувати західні стандарти свободи, прийшли до зневіри.

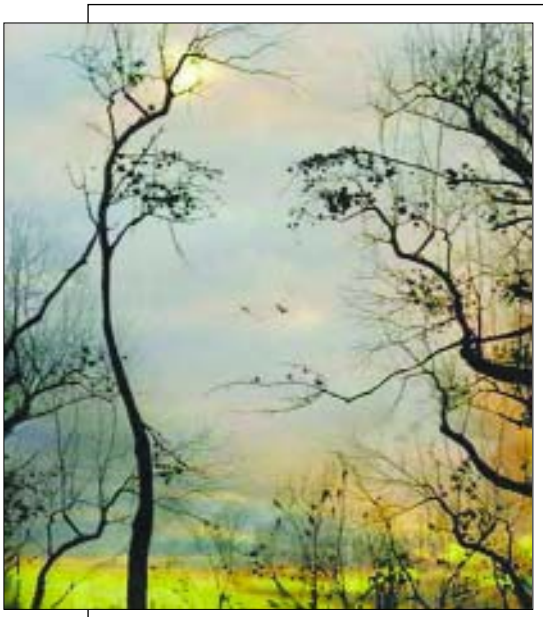
Скільки було надій на початку дев'яностих: ось зломимо обридлу систему, ліквідуємо КПРС, і все буде пречудово — нам піднесуть на блюдечку з блакитною облямівкою все те, що було у Західній Європі. Вони, як і ми, створювали століттями розвинену економіку, добробут, впевненість у завтрашньому дні, громадянськість і відчуття своєї співпричетності до нації, країни, держави. Не вийшло у нас — не вистачило свободи вибору та особистої свободи. На відміну, скажімо, від американців, які формували націю під гаслом «Життя отримане ціною свободи — рабство. Ми не раби, раби мовчать», ми зростали у країні, яка ідентифікувала свою культуру більше за релігійною, а не за цивілізаційною ознакою, були задавлені формаційними підходами «ізмів», і це дуже дорого нам коштувало.

Демократію ми сприймали приблизно так само, як «комунізм», як певну панацею від усіх лих, як «світле майбутнє людства», без будь-якого конкретного усвідомлення того, що демократія — це тип політичного режиму, що демократія — це, передусім, визначеність процедур вибору при невизначеності його результату. Непідготовленість наших виборців до участі у перших політичних кампаніях зіграла з нами злий жарт — до влади на хвилі масового ентузіазму та популізму приходили постаті, які не поділяли навіть у мінімальному масштабі не просто наші мрії — демократичні цінності взагалі. І прикладів цьому чимало.

Що ж робити? Зрозуміти, що тільки становлення громадянського суспільства перетворює формально проголошену демократію на реальну, але для цього країна потребує політизації суспільства, корінних перетворень у політиці, економіці, культурі, у праці, в особистому житті кожної людини. Все це, в свою чергу, вимагає радикальної перебудови цілей, змісту, форм, методів, засобів і всієї організації життя у відповідності до вимог Нового Часу. Ми маємо тверезо визнати те, що Україна є ареною цивілізаційного конфлікту. Впливова меншість у суспільстві плекає утопію вбудувати країну у Захід, провадячи очевидний, реконструйований, масштабний експеримент. Шкала цінностей останнім часом змінюється кардинальним чином. Нестійка рівновага, яка встановилася, безумовно, становить загрозу національній безпеці, і не може заспокоювати. Виявилося, що наша еліта, значною мірою, не національна, її необмежене прагнення до розкоші та всевладдя виявляє ознаки окупаційної влади, яка в принципі не спроможна ані сформувати, ані захистити державу.

Безумовно, інноваційні підходи до життя, про які нам говорить влада, для нас не нові. Вони й надалі надаватимуть нам позитивного імпульсу розвит-

ку, створюватимуть умови для впровадження оригінальних інструментів економічного розвитку, допомагатимуть будувати суспільство знань, транслюючи цивілізаційній та технологічний досвід інших країн, щоб будувати не просто свою державу, а культурно-цивілізаційний регіон світу, йти шляхом наших пращурів, які впродовж тисячоліть намагалися це зробити, вкладаючи в науку та освіту народу непомірну працю, вибудовуючи країну, цінності та сенс життя.

Спрямованість до пошуку знань була завжди притаманна нашому народу, який досить швидко опановував досвід європейців, ретельно зберігав набуте. За умов того, що Карпати у стародавні часи перешкоджали нам вільно та ефективно спілкуватися із Європою, наші пращури зосередилися на східному векторі свого політичного розвитку, опанувавши простором євразійського континенту. Просуваючись на північ і схід, вони розселялися в геополітичному просторі Євразії, несучи культуру землеробства, і, врешті-решт, досягли земель Північної Америки, замкнувши коло колоніального її захоплення європейцями.

Євразійський вектор руху, безумовно, обумовив наше, відмінне від європейського, філософське сприйняття світу. Воно й сьогодні, як географічний фактор, присутнє у нас в політиці та ідеології. На відміну від чисто європейської культури з її остаточно сформованими ідеологемами Великої французької революції, як то: свобода, рівність, братерство, — ми тяжіємо традиційно до православ'я, сильної влади і, одночасно, народності. Нам притаманна ідея винятковості та готовність виконати свою місію в історії за будь-яку ціну. Не можна сказати, що для нас Захід і його цінності кращі за ті, що є на Сході. Ми просто інші. До того ж, при визначенні позитивних рис «європейства» необхідно завжди усвідомлювати двобічність віддзеркалення всього досвіду, який Європа дала світу. Справді, римським правом вона навчила людство відстоювати права людини, дала духовні імпульси становлення демократії, спонукала розвиток промисловості, науки, технологій, освіти та, водночас, надала світові методи грубого поневолення, розграбування і забруднення природи, безжалісного нищення інквізиціями людського досвіду, набутого тисячоліттями.

Для того, щоб не піддаватися рефлексії, звернемося до географічної етимології. Мені подобається версія, за якою «Європа» походить з ассирійського «егр» (перше тисячоліття до н.е.), що означає «сутінковий», «вечір», «там, де заходить сонце», «захід». І навпаки, «asis», означає «світлий», «блискучий», «ранок», «там, де сходить сонце», «схід».

Головною причиною наших негараздів, на наш погляд, є те, що маючи навколо безкраї території, а під ногами — незліченні скарби, ми не навчилися це цінувати. Хоч куди кинеш оком, усюди ми знаходимо підтвердження цьому. Європейському «зберігати та збільшувати» ми протиставляємо «тринькати, витрачати й топити». Сьогодні нас не визнають європейці, зокрема, тому, що серед нас майже немає хазяїв своєї землі (почали було з'являтися років 150 тому, але їх знищили вщент у вихорі війн і революцій XX ст., у нас не хазяї, а господарники, не власники, а вигодоздобувачі. У нас не буває завтра, у нас — виключно сьогодні та миттєво. Спаржу їсти любите? У нас вона, між іншим, може чудово рости. Чому не вирощують? Елементарно — її перший урожай можна зібрати тільки через два-три роки. Хто ж так далеко заглядатиме? І що з того, що потім буде по кілька врожаїв на рік...

Цікаво, що кожний без винятку українець миттєво перетворюється на «європейця», але для цього потрібно зовсім небагато — щоб він потрапив до країни європейської культури. На будь-якій європейській, американській, австралійській землі українці легко приймають умови їх жорстких правил життя в усіх сферах людської діяльності.

Проблем у розвитку культури та, як наслідок, науково-освітньої діяльності, у нас накопичилось багато й вони не прості, в них безліч протиріч і помилок цивілізаційного зростання держави, які, безумовно, загострилися за умов новітньої доби. Саме це, на наш погляд, змусило Президента України В. Януковича вперше «зв'язати» в одну проблему розвиток інформатизації, наукової, освітньої та інноваційної діяльності, поставити їх вирішення на порядок денний 2011 року.

Сьогодні в основі всіх процесів модернізації суспільно-політичних відносин в країні лежать процеси розвитку та повне використання можливостей інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Вони вже піднесли державу на принципово високий рівень можливостей і тепер потребують реформування всієї системи управління з метою створення нових гнучких організаційних і економічних структур, оптимізації процесів управління урядовими структурами, розвитку орієнтованих на споживача підходів для надання державних послуг. Тут, поруч із загальними принципами адміністративного реформування, поставлено концепцію електронного урядування, яке суттєво впливає на вимоги до кваліфікації державних службовців і спектру завдань їх компетенції.

Необхідно зазначити, що, попри широке вивчення електронного урядування як нового підходу до реформування державного управління, у науковій літературі дотепер немає од-

нозначно точного визначення цього явища. Відповідно до широкого трактування, воно означає процес трансформації внутрішніх і зовнішніх взаємодій у системі державного управління на основі використання інформаційних технологій і комунікаційних мереж з метою оптимізації процесу надання державою послуг населенню та бізнесу, розширення ступеня участі всіх громадян у процесах управління країною.

У найвужчому сенсі під технологіями електронного урядування можна розуміти використання інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності органів державної влади (наданні послуг населенню та бізнесу, організації державних закупівель, здійсненні фінансових операцій, одержанні та наданні інформації тощо). Ініціативи в сфері впровадження та використання ІКТ для підвищення ефективності взаємодії держави й суспільства на практиці також часто узагальнюють ще терміном «електронне управління», який, на наш погляд, більш повно відповідає широкому системному погляду на участь держави в комплексі соціальних, економічних і політичних трансформацій, пов'язаних з розвитком інформаційного суспільства.

Різноманіття підходів до визначення процесів електронного урядування є свідченням складності цього явища. Крім того, що його ідеологічний фундамент засновано на принципах нового державного менеджменту та публічного управління, воно вимагає сучасних підходів до корінного реформування державного управління, що само по собі свідчить про складність і глибину реформ, пов'язаних із впровадженням і ефективним використанням ІКТ. Серед принципів, а саме: підвищення продуктивності та результативності діяльності державних структур, орієнтація процесу надання державних послуг споживачам, розвиток демократичних основ державного управління, про вирішення яких йдеться у концепції електронного урядування, стоять питання розвитку електронного адміністрування, електронних державних послуг, електронних закупівель, електронної (цифрової) демократії... Тут кожна позиція вимагає, з одного боку, здійснення широкого спектра організаційних, правових, технологічних перетворень усередині органів державного управління, а з іншого — розробки та реалізації політики регулювання, націленої на сприяння процесам становлення інформаційного суспільства.

Таким чином, сучасне надто широке та вільне трактування концепції електронного урядування далеке від визначення процесів простої інформатизації державного управління, її ранг, швидше, політична стратегія, яку сьогодні слід розглядати як філософію державного управління за умов глобального інформаційного суспільства. В її центрі — тісна взаємодія держави й суспільства, сервісний підхід до визначення ролі держави в усіх процесах суспільно-політичного розвитку. Багатогранність визначення електронного урядування як концепції та підходу до реформування державного управління визначає і складність його реалізації на практиці. Багато теоретичних й методичних основ електронного урядування взагалі базуються лише на аналізі практики попередніх адміністративних реформ і досвіді приватного сектора у впровадженні та використанні ІКТ для вдосконалення процесів управління та взаємодії зі споживачами.

Специфіка державного сектора (зокрема, органів державного управління як постачальників послуг) вже на перших етапах практичної реалізації програм електронного урядування в різних регіонах світу вже визначила цілий комплекс оригінальних проблем, пов'язаних насамперед із внутрішньою організацією роботи державних структур, а також з недоліками стратегічного підходу до впровадження ІКТ і відсутністю досвіду управління високотехнологічними проектами. Вочевидь, сталося те, що готовність органів державного управління до переходу на нові методи роботи й переведенню державних послуг у режим он-лайн багато в чому визначається рівнем підготовки їх керівництва та персоналу. Низький рівень менеджменту, відсутність кваліфікованого персоналу та фахівців, слабке управління персоналом і загальна організаційна та культурна дихотомія впливає на рівень спротиву змінам. Саме це виявилося основною причиною невдач на перших етапах впровадження і розвитку технологій електронного урядування практично в усіх країнах світу. Провал більшості великих проектів у державному секторі показав, що будівництво процесів електронного урядування вимагає не тільки підготовки в сфері інформаційних технологій, а й насамперед єдиного підходу в розумінні цілей і завдань розвитку країни, а також вирішення проблем набуття цілого комплексу управлінських знань і навичок державними службовцями, залучених до реалізації відповідних проектів, сприйняття ними нової ідеології взаємин між державою та суспільством — інформаційної відкритості — транспарентності, яка базується на принципах підзвітності, прозорості та якісного обслуговування, реалізованих за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

І це треба зробити в кожній важливій для суспільного життя сфері життєдіяльності. Зазвичай їх виділяють чотири. Це сфери матеріального виробництва, політики, духовного життя та соціального життя. Кожна з них утворюється сукупністю суспільних відносин, багатовіковими традиціями, об'єднаними за ознаками технологічного розвитку, а також прийнятими методами їх управління владою, суспільством і державою.

(Далі буде)

Проблеми утвердження толерантності в українському суспільстві

Завершилося Міжнародне десятиріччя культури миру та ненасильства, проголошене Генеральною асамблеєю ООН. Про проблеми толерантності та шляхи реалізації її принципів у громадянському суспільстві України як поліетнічної держави говорили учасники круглого столу в Дипломатичній академії наприкінці минулого року.

**Ірина КРЕСІНА,
доктор політичних наук,
професор,
член-кореспондент
НАПрН України, завідувач
відділу правових проблем
політології Інституту
держави і права
ім. В. Корецького
НАН України**

У Декларації принципів толерантності, яка була затверджена на Генеральній конференції ЮНЕСКО 16 листопада 1995 року, толерантність означає повагу, сприйняття та розуміння широкого розмаїття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті та переконань. Толерантність – це єдність у різноманітті. Толерантність – це те, що уможливлює досягнення миру, сприяє переходу від культури війни до культури миру. Отже, аналізуючи ці визначення, доходимо висновку, що толерантність – це не пасивна байдужість до іншого – іноземців, інших культур, релігій, світоглядів, способів життя, адже така байдужість може бути лише наслідком відсутності різноманіття в тих чи інших регіонах. Це результат знання та усвідомлення своєї позиції.

У демократичних політичних системах толерантність корисна, вигідна як самим соціальним групам, так і політичній системі в цілому. Українським політикам толерантність поки що не потрібна, вони піднімають свій рейтинг за допомогою нагнітання нетолерантності, ворожості, цим самим мобілізуючи електорат. На тлі зростання економічних показників ми стаємо свідками непримиренної політичної боротьби між владою та опозицією, в яку втягується все суспільство. Ця боротьба інколи точиться навколо дуже далеких від зростання добробуту громадян питань – національної ідентичності, мови, символіки тощо, тобто національно-культурної ідентичності.

У цьому контексті актуальним є питання політичної толерантності. Західні дослідники під політичною толерантністю розуміють готовність поширювати дію основних прав і громадянських свобод на осіб та групи, чиї погляди відрізняються від власних. Дослідники наполягають на тому, що носії інших поглядів, іншого світогляду або способу життя мають право на їх маніфестацію, незалежно від того, чи подобається це іншим членам соціуму, чи наражається на опозицію. Вони мають однакові, рівні можливості висловлювати та обстоювати свої погляди і брати участь у суспільній, політичній чи релігійній діяльності, незалежно від ставлення до них.

В Україні політична боротьба насичена недемократичними методами протидії опонентам. Крім того, політичні події та їх висвітлення політичними силами набагато більше впливають на рівень нетолерантності, ніж нерівність у доходах громадян. Перманентні вибори дуже негативно позначаються на міжетнічних відносинах і рівні ксенофобії. Все почалося з президентських виборів 2004 року. Соціологи стверджують, що ці вибори дуже сильно вплинули на світогляд громадян внаслідок використання політичних технологій, які розколювали суспільство на своїх і чужих. Таким чином, політики штучно сформували виразний поділ на територіальні субкультури в Україні, відносини між якими внаслідок політизації мовного та інших ідеологічних питань стали досить напруженими. Таким чином, боротьба за владу в 2004–2010 рр. сприяла загальному зниженню толерантності в суспільстві. Нині причиною руйнування суспільно-політичної злагоди дуже часто стає історія та її тлумачення деякими політичними силами. Орієнтуючись на певний сегмент електорату, вони навмисно активізують спекуляції навколо історичних подій і вшанування героїв. Ксенофобія, розпалювання міжетнічної нетерпимості та ворожнечі – невід'ємні елементи етнополітичної мобілізації.

Україна знаходиться на тій стадії трансформаційного періоду, яка терміново потребує формування справжніх демократичних цінностей у суспільстві, серед яких толерантність ледь не найнагальніша. Толерантність як байдужість, яка нав'язувалася українцям зверху в пострадянський період, вже не працює. Байдужість як наслідок несформованості національної ідентичності, відтак неспроможність відчувати себе українцем або небажання відчувати себе

ним через засилля етностереотипів, серед яких мало не найголовнішим є комплекс меншовартості. Байдужість як наслідок неспроможності брати активну участь у політичному житті, формувати виборні органи влади, відповідно до своїх уподобань. Байдужість як самозаглиблення у вирішенні матеріальних та соціальних проблем та ігнорування суспільно-політичного життя. Толерантність як байдужість вже віджила себе. А от толерантність як демократичний принцип, як соціокультурна цінність й досі не сформувалася.

Відомо, що нетолерантність, нетерпимість, вороже ставлення – це результат незнання та перебування в полоні стереотипів. Отже, їх треба руйнувати та формувати усвідомлену толерантність в українському суспільстві. Невипадково найбільший розділ Декларації принципів толерантності присвячено вихованню як найефективнішому засобу запобігання всім проявам нетерпимості. Декларація стверджує, що виховання в дусі толерантності слід розглядати неодмінно як невідкладне завдання: необхідно сприяти розробці навчальних методик для формування толерантності на систематичній і раціональній основі, розкриваючи культурні, соціальні, економічні, політичні та релігійні чинники нетерпимості, що призводять до насильства і відчуження. Політика і програми в галузі освіти мають сприяти поліпшенню взаєморозуміння, зміцненню солідарності й толерантності у спілкуванні як між окремими особами, так і між етнічними, соціальними, культурними, релігійними і мовними групами. В Україні діє Міжвідомча робоча група з питань протидії ксенофобії, міжетнічній і расовій нетерпимості. Основними завданнями цієї групи є: проведення заходів, спрямованих на упередження та припинення спроб розпалювання міжнаціональної ворожнечі та расової нетерпимості; розробка практичних рекомендацій щодо необхідних змін чинного законодавства для державних органів влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій щодо упередження проявів ксенофобії, міжетнічної та расової нетерпимості в суспільстві; проведення експертної оцінки фільмів, аудіо- та відеозаписів, теле- і радіопрограм, видавничої продукції, друкованих засобів масової інформації, листівок, плакатів, іншої друкованої продукції щодо можливих проявів ксенофобії, міжетнічної та расової нетерпимості, розпалювання міжнаціональної ворожнечі. Але ефективних заходів щодо реалізації зазначених завдань і практичних результатів ми поки що не спостерігаємо. Україна не лише потребує різкого збільшення обсягу попереджувально-роз'яснювальної роботи в школах та вузах країни. Необхідно також внести зміни та доповнення до чинного законодавства України з метою конкретизації та більш чіткої кваліфікації злочинів, викликаних міжетнічною чи расовою нетерпимістю. Росія розпочала впровадження навчальних програм формування толерантності лише після вибухів ксенофобії, шквалу етнічного екстремізму та тероризму, який

став серйозною загрозою національній безпеці країни в 1990-х роках.

За результатами моніторингу Інституту соціології НАН України за 20 жовтня 2010 р. в Україні зберігається досить високий рівень ксенофобії щодо циган і євреїв, знизилася толерантність до росіян. «Ми спостерігаємо тривожну динаміку... Якщо наприкінці 1980-х років відзначалося в цілому шанобливе, піднесене, гуманістичне ставлення до етносів, що зберігалося до середини 1990-х року, то, починаючи з 2002 року, відбувається різкий спад толерантності», – зазначив заступник директора Інституту соціології НАН України Микола Шульга. За даними моніторингу, толерантне ставлення (за критерієм готовності прийняти у свою родину й мати друга) до євреїв у 1992–1994 рр. було приблизно в 1/3 українців у цілому по країні. У 2002 р. було зафіксовано різке падіння цього показника – утричі, і ця величина вже не змінювалася в більший бік. Толерантність до росіян демонстрували близько 80% респондентів у 1992–1994 рр. У 2000–2002 рр. цей показник зменшився до 45% і майже не міняється дотепер. До циган толерантність ніколи не була особливо високою – близько 11% на початку 90-х рр. Згодом ця величина закріпилася на рівні 2% і залишається практично стабільною. Шульга також озвучив показники з ксенофобії (стійке переконання, що представників деяких етносів не варто допускати в Україну) щодо вищевказаних національностей. Так, наприкінці 1980-х років ксенофобські настрої до євреїв виражали 10% українців, на початку 2000-х років цей показник збільшився майже вдвічі – до 18%. Відносно росіян ксенофобія спочатку була мало виражена (початок 1990-х рр.) – на рівні кількох відсотків, потім зафіксоване незначне збільшення цього показника. Водночас ксенофобія стосовно циган була досить високою, станом на 2002 р. 50% респондентів не бажала пускати представників цього етносу в Україну.

Україна не готова стати учасником глобального ринку міграції трудових ресурсів. Україна посідає 5-те місце у світі за кількістю емігрантів. Випереджають нас тільки Мексика, Індія, Росія, Китай. За да-

ними на 2010 рік, з України виїхали 6,6 млн. осіб. За оцінками Світового банку, у 2010 році до списку найбільш масових коридорів міграції увійдуть напряму «Росія–Україна» і «Україна–Росія». За масовістю міграції вони займають друге і третє місце у світі: за останніми даними, ними скористалися 3,7 млн. і 3,6 млн. осіб відповідно. За популярністю російсько-український напрям поступається тільки маршруту «Мексика–США» (11,6 млн. осіб). Кількість іммігрантів в Україні оцінюється в 5,3 млн. осіб. За цим показником наша країна на 11-му місці у світі (трійку лідерів становлять США, Росія, Німеччина).

В Україні чітко визначеної міграційної політики немає, відсутнє бачення моделі інтеграції та адаптації прибулих етносів в наше суспільство. З одного боку, в Україні величезна кількість законів, які так чи інакше стосуються проблеми міграції: «Про біженців», «Про правовий статус іноземців», «Про державну прикордонну службу» тощо. З іншого боку, досі немає нормативного документа, у якому були б чітко прописані основи міграційної політики України. Це пояснюється тим, що Україна не має достатнього досвіду в цій сфері, і тим, що врегулювання міграційної політики не є державним пріоритетом. Україні слід врахувати досвід деяких західноєвропейських країн (зокрема Франції, Німеччини). Адже ці країни змушені нині переглянути основи міграційної політики з огляду на негативні демографічні тенденції, збільшення питомої ваги іммігрантів, численні міжетнічні конфлікти, кризу державно-політичного менеджменту в етнонаціональній політиці.

В Україні частішають злочини проти іноземців на ґрунті ксенофобії. Здійснюють їх здебільшого представники радикальних молодіжних неофашистських організацій – скінхедів. Найбільше їх у Києві, Дніпропетровську, Запоріжжі, Львові, Криму, Чернігові. Вони мають офіційні сайти, на яких закликають винищувати іноземців та пропагують слов'янську або українську вищість. Влада знову ж таки заплющує очі на проблему, переконуючи, що офіційно скінхедів в Україні немає. Але є окремі групи людей, яких за зовнішнім виглядом, світоглядними позиціями і мітинговими гаслами, ставленням до представників іншої раси, можна назвати скінхедами. Серед них Blood&Honour Division Ukraine, Петровські тигри, Дозор-88, Сокира Перуна, White Power — Skinhead Spectrum.

Проблема в тому, що в Україні немає чіткого юридичного визначення цього руху і відповідного правового ідентифікатора його представників, як відсутня в цьому сенсі й оцінка скінів — наскільки небезпечними для суспільства і громадян вони є.

Водночас у Росії є закон «Про протидію екстремістській діяльності» – універсальний акт, який дає відповідь на подібні проблеми – починаючи від ксенофобії, пропаганди національної ворожнечі та расизму і завершуючи терористичною діяльністю. Ним до екстремістської діяльності було віднесено цілий спектр протиправної діяльності на ґрунті нетолерантності, зокрема: збурення расової, національної або релігійної, а також соціальної ворожнечі, пов'язаної з насильством або закликами до насильства; приниження національної гідності; здійснення масових безчинств, хуліганських дій та актів вандалізму з мотивів ідеологічної, політичної, расової, національної або релігійної ненависті; пропаганда виключності, вищості або неповноцінності громадян відповідно до їх релігійної, соціальної, расової, національної або мовної належності; порушення прав та свобод людини та громадянина, завдання шкоди здоров'ю та майну громадян у зв'язку з їх переконаннями, расовою або національною належністю або соціальним походженням; створення та (або) поширення друкованих, аудіо та інших матеріалів, призначених для публічного використання, які містять хоча б один з вищезгаданих пунктів; пропаганда та публічне демонстрування нацистської атрибутики. І хоча на практиці ми не бачимо прикладів ефективного застосування у РФ цього закону, проте його можна розглядати як адекватний принципам демократії правовий механізм протидії екстремізму та різним проявам нетерпимості. Цей досвід слід було б запозичити, адже в Україні найпоширенішим механізмом боротьби з проявами нетолерантності залишається ст. 161 ККУ, яка практично ніколи не застосовується.

Толерантність завжди має певні межі. Деякі дослідники толерантності переконані, що ефективна позитивна толерантність не має нічого спільного з надлишком толерантності, з так званою «абсолютизацією терпимості». Понад те, толерантність лише тоді ефективно виконуватиме свої функції, коли міститиме елементи інтолерантності або інколи навіть ґрунтуватиметься на ній. Тому кожен демократичний політичний режим має знаходити свій баланс толерантності-інтолерантності. При цьому повністю відмовлятися від толерантності не слід. Прикладом цьому є спроба відмовитися від політики мультикультуралізму в Європі, не запропонувавши жодної іншої альтернативи. Мультикультуралізм – один із виявів форм толерантності, оскільки полягає у необхідності паралельного існування культур з метою їхнього взаємного проникнення, збагачення. Однак, як продемонструвала практика, мультикультуралізм, як і толерантність, на якій він ґрунтується, може бути засобом встановлення недемократичних моделей поведінки, включно зі знищенням спільноти та її культури, яка історично домінувала на тій чи іншій території. Представники титульних націй Європи звинувачують представників неєвропейських та нехристиянських національних меншин у тому, що вони повністю намагаються зруйнувати систему цінностей сучасної ліберальної демократії.

Тому теоретики сходяться на думці, що Європі слід шукати нової формули співжиття представників безлічі культур та націй, але вона однаково має базуватися на толерантності, оскільки це єдиний універ-

сальний принцип запобігання конфліктам.

Інколи наполягають на тому, що сам дискурс мультикультуралізму або толерантності є джерелом акцентування відмінностей. Противники мультикультуралістського підходу до етнічного багатоманіття стверджують, що етнічні та культурні відмінності не існують самі по собі. Вони запевняють, що мультикультуралісти хибно відштовхуються від уявлення про наперед задані етнокультурні відмінності. Тому дуже часто сприймають соціальні суперечності як культурні. В свою чергу, така культуралізація соціального призводить до етнізації політичних чинників. Дуже часто це суперечності соціального характеру, пов'язані з боротьбою за робочі місця, за соціальний статус, за якісну освіту. Звідси висновок: в принципі не культура та релігія є причинами екстремізму та нетолерантності, а політичні спекуляції, штучні соціальні дистанції, нав'язуване сприйняття однієї культури як пріоритетної за своєю природою. Таким чином, класична парадигма толерантності в сучасному світі починає суттєво переосмислюватися задля адаптації до сучасних реалій, нових викликів мультикультурності та глобалізаційних процесів.

Вивчення толерантності крізь соціальну призму дає змогу зробити кілька цікавих висновків. Розуміння толерантності як нормативної цінності є недостатнім та непродуктивним за умов полісуб'єктної реальності, і такий підхід не розкриває її суті повністю. Толерантність знаходить предметне відображення в найрізноманітніших соціальних практиках, де вона постає у вигляді функції регулятора людської діяльності, а отже, стає цінністю та входить до складу культурного арсеналу того чи іншого суспільства. Саме в цьому значенні толерантність набуває вигляду культурної норми та моральної цінності. Але практики її

реалізації у кожного суспільства будуть варіюватися. Крім того, її функції, значення, актуалізуються або нівелюються в силу сукупності об'єктивних історичних обставин.

Науковий дискурс толерантності, звернений до суспільств, демонструє два підходи. Перший – автономний дискурс толерантності, який випливає з самої толерантності, ведеться на основі толерантності й заради толерантності. Він орієнтується на природну толерантність, що зустрічається в повсякденному житті як позитивна реакція, прийняття, визнання відмінностей, відмова впливати на них, підпорядковуючи своїм поглядам тощо. Інший підхід формує толерантність як соціальну властивість. Для цього дискурсу толерантність в автономному, природному варіанті є лише механізмом досягнення суспільної злагоди, підтримання миру та стабільності взаємовідносин у соціумі.

Інший науковий ракурс дає змогу розглядати толерантність як загальну платформу, філософсько-моральну основу напрацювання загальних принципів взаємовідносин, формування глобальної нації, в якій кожен індивід зможе ідентифікувати себе як на глобальному, так і на локальному рівні, вдаючись до ієрархії ідентичностей.

Толерантність – це теоретичний концепт, що реалізовується в кожному соціумі в його специфічних практиках і проявах. Тому толерантність слід розуміти через множинність різноманітних дискурсів, однак без зведення її до натуралістичних, есенціалістських способів пояснення. Відтак найбільш перспективною для вивчення толерантності є гетерологічна теорія, яка досліджує становлення, різнорідність і множинність речей. Соціальна гетерологія, яка покликана виявляти та досліджувати «гетерогенний континуум» подій, дає найбільш адекватний понятійний апарат для розробки концепцій толерантності.

Крім того, слід уникати нав'язування, гіперболізації толерантності. Надмірність толерантності призводить до того, що сфера надлишкового в ситуації маркування соціальних дій як припустимих або неприпустимих, зайвих, розширюється. В результаті постійне нагромадження кола явищ, визнаних надлишковими тобто інтолерантними, призводить до того, що розширюється ґрунт для виникнення уявлень про те, що це надлишкове, нетолерантне загрожує нормальному, природному, котре ідентифікується з толерантним, але не визнаним саме в цьому суспільстві.

Отже, процес вивчення та осмислення толерантності багатовимірний. Для розуміння цього явища та його функціонування в сучасному суспільстві недостатньо розробки однієї теорії або концепції. Толерантність мала, має і матиме безліч виявів, які обов'язково суперечитимуть її суті в розумінні однієї загальної теорії або концепції.

Міжнародний досвід розробки комплексу маркетингу для спеціалізованих видавництв

Ксенія СЕМЕНОВА,
студентка НТУУ «КПІ»

Останнім часом провідну роль у діяльності посольств і диппредставництв відіграє економічна складова. З її розширенням дедалі більшої ваги набуватимуть питання застосування комплексного маркетингу. В даному огляді авторкою під керівництвом наукового керівника Я.Є. Сошинської здійснено спробу узагальнити певні напрацювання в цьому напрямі на прикладі міжнародного досвіду спеціалізованого книговидання – галузі, з якою тією чи іншою мірою доводиться мати справу представникам закордонних місій під час випуску поліграфічної продукції як у межах вузькопрофесійних інтересів, так і у більш широкому загальноміджевому сенсі.

Останніми роками видавнича справа стала досить стабільним і прибутковим бізнесом. Не останню роль у цьому процесі відіграє прозорість у питаннях інвестицій. Чи не тому за нормою прибутку чимало передових видавництв – світових брендів – випереджають заводи та фабрики.

У сучасних міжнародних економічних умовах серед причин, що призводять до збитковості підприємств, значне місце посідають суб'єктивні чинники, які залежать від результатів діяльності самих підприємств. Одне з основних місць у цьому плані посідає проблема маркетингових заходів, якій надається дуже важлива роль у системі виробничих відносин розвинених країн світу. Реалізація ефективної маркетингової політики передбачає застосування нових специфічних методів роботи з ринком. У цьому плані маркетингова політика окремо взятого спеціалізованого видавництва має бути спрямована на конкретний сегмент ринку та на конкретну групу споживачів.

Розглянувши численні світові джерела щодо комплексу маркетингу, можна дійти висновку, що здебільшого в економічній літературі існує певна єдність поглядів на сутність і зміст цього питання. Зокрема, міцний зв'язок галузі з політичним та економічним станом суспільства. Так, у книжці А.І.Кредисова «Маркетинг на зламі XX і XXI ст.: особливості та перспективи розвитку» поняття «комплекс маркетингу» трактується як сукупність взаємопов'язаних елементів, що використовуються для задоволення потреб відповідного ринку або його частини (сегмента) з урахуванням даного навколишнього середовища (політичного, культурного, економічного, інституційного).

Перші спроби систематизувати інструменти маркетингу з'являються приблизно ще у 1940-х рр. В одній з публікацій Джеймса Каллітона (Culliton, J., 1948) виникає новий термін «Marketing mix» (комплекс маркетингу), який означає, що маркетингове рішення є чимось на кшталт рецепту. У 1953 р. термін «Marketing mix» застосовується в одному з документів Американської асоціації маркетингу Нейлом Борденом (Neil H. Borden). Приблизно до кінця 1950-х рр. він використовує в цій ролі модель з 12 елементів: планування продукту, ціноутворення, брендинг, канали дистрибуції, особисті продажі, реклама, просування, упаковка, демонстрації, обслуговування, фізичні властивості, пошук фактів та їхній аналіз.

Альберт Фрей (Albert W. Frey) в 1961 р. висловив ідею, згідно з якою змінні маркетингу мають бути розділені на дві основні групи: перша становить пропозицію (продукт, упаковка, бренд, ціна, сервіс); друга – методи та інструменти (канали дистрибуції, реклама, особисті продажі, стимулювання збуту і PR).

У 1964 р. Джером Маккарті (Jerry Mccarthy) запропонував модель 4P – комплекс маркетингу з таких елементів, як продукт, ціна, дистрибуція (місце) і просування. У концепції Маккарті всі чотири елементи починаються на літеру «P». У результаті вийшла вдала проста назва концепції – «4P», завдяки чому вона здобула широку популярність, ставши зразковим прикладом практичного вживання маркетингу. Концепція Маккарті «4P» була вперше опублікована в 1965 р. в статті «The Concept of the Marketing Mix» Нейла Бодена. І сьогодні закріплена думка про те, що з безлічі запропонованих на даний момент схем лише класифікація Маккарті стала справді загально-прийнятою.

Хотілося б назвати ще роботу Пітера Дойля, який визначає комплекс марке-

тингу як сукупність маркетингових рішень, прийнятих керівниками для реалізації стратегії позиціонування та вирішення поставлених завдань. При цьому він вважає за доцільне до основних чотирьох елементів додати ще дві складові: послуги (обслуговування) і персонал. Інші фахівці нарівні з класичною моделлю комплексу маркетингу окремо виділяють концепції «5Р», «6Р», «7Р», «9Р».

Логічно припустити, що існування різних підходів до пояснення поняття та структури комплексу маркетингу багато в чому обумовлене його широким трактуванням як набору контрольованих з боку виробника чинників, що дозволяє розглядати практично всі сторони господарської діяльності підприємства, так чи інакше пов'язані зі створенням продукції або послуг для споживача. Досліджувані аспекти приводять до висновків, що ключове значення матиме правильний вибір чинника, який може слугувати фільтром для включення тих чи інших елементів у комплекс маркетингу.

Класичне представлення комплексу маркетингу у вигляді «4Р» вказує на необхідність включення в його структуру елементів, які безпосередньо визначають кінцевий результат господарської діяльності – пропозиція на ринку товарів і послуг. У зв'язку з цим окремі фахівці правомірно виносять за рамки дослідження комплексу маркетингу внутрішні ресурси підприємства, такі як персонал, засоби виробництва, технології, які використовуються на проміжних стадіях створення кінцевого результату й мають розглядатися тільки в проекції на один чи кілька компонентів «4Р».

Тут доречно було б зосередити увагу на загальній ситуації нинішнього розвитку вітчизняної економіки. Він мимоволі спонукає українські видавництва до усвідомлення проблеми необхідності практичного застосування маркетингових принципів у своїй повсякденній діяльності. Однак для цього потрібні не лише фахівці високої кваліфікації, а й значні зусилля зі створення структурних підрозділів, завданням яких є аналіз, планування, організація і контроль маркетингової діяльності на підприємстві.

Зокрема, у видавничій справі дефіцит часу часто призводить до того, що про планування і дослідження зазвичай забувають. А це позначається на обсягах збуту та загальному іміджі видавництва. Часто цією роботою у видавництвах займаються працівники без відповідної кваліфікації та досвіду, від чого результативність їхньої праці та результативність заходів щодо поліпшення стану видавництва або не має успіху, або ці успіхи дуже незначні.

З`ясуємо ті ключові аспекти, якими необхідно керуватись при створенні та аналізі комплексу маркетингу спеціалізованого видавництва:

1. Думати про споживача, керуватися потребами саме того споживача, який може бути зацікавлений у виданнях;

2. Працювати на довгострокову перспективу. Необхідно розуміти, що ринок і продукт вимагає докладного вивчення та часу;

3. Повністю використовувати всі ресурси компанії;

4. Випускати нові видання на нових носіях. Необхідно виявляти гнучкість, крокувати в ногу з часом, оскільки ринки та покупці постійно змінюються, а також змінюються смаки, інтереси та засоби;

5. Усвідомлювати, що маркетинг залежить від взаємин всередині фірми й поза фірмою. Це взаємини зі співробітниками та з тими, хто може ними стати; з ринком, з акціонерами, з прийдешніми читацькими поколіннями;

6. Пам'ятати, що маркетинг спеціалізованого видавництва має бути добре та логічно обґрунтованим. Маркетинг означає планування, виконання цих планів і постійний контроль за їхнім виконанням.

Повертаючись до розгляду концепцій комплексу маркетингу, зазначимо, що названа вище концепція «4Р» – не єдина. Крім неї існують:

– концепція комплексу маркетингу «4А», запропонована Дж. Шетом: обізнаність (Awareness), прийнятність (Acceptability), доступність (Accessibility), спроможність (Affordability);

– концепція «4Е» – гуманістична модель комплексу маркетингу, запропонована російським науковцем Т.Махровою: етика маркетингу (Ethics), естетика маркетингу (Esthetics), емоції споживачів (Emotions); відданість (Eternity). Ця, як її називають, гуманістична модель є своєрідною надбудовою над комплексом «4Р» і визначає принципи роботи компанії при формуванні маркетингової стратегії та просуванні продукції;

– концепція «4С», запропонована Р.Г.Бурчаковим: споживач (Consumer), ціна (Cost), зручність (Convenience), комунікації (Communication).

Особливістю еволюції маркетингових моделей є посилення ролі комунікаційного фактора. Якщо в моделі «4Р» він був другорядним по відношенню до товару, ціни та дистрибуції, то вже в моделі «5Р» для сфери послуг він посилюється у вигляді торговельного персоналу як основного джерела інформації. У моделях, орієнтованих на споживача, комунікація починає витісняти продукт та ціну як інструмент, який здатен вирізнити компанію з-поміж конкурентів.

А от Р.Г. Бурчаков у статті «Комплекс маркетингу: 4 та більше «Р», розглядаючи концепцію «4С», головну роль відводить споживачеві. На його думку, необхідно враховувати переваги споживачів на всіх етапах виробництва і реалізації продукції чи послуг. Безперечно, це вірне твердження. Але в цій концеп-

ції віднайдені три спірних моменти.

По-перше, традиційний комплекс маркетингу, що складається з «4Р», так само враховує переваги споживачів. При розробці «продукту», «ціни», «просування» та «каналів розподілу», проводяться маркетингові дослідження, вивчаються очікування споживачів.

По-друге, за концепцією «4С» – необхідно враховувати переваги споживачів. Але при розробці комплексу маркетингу враховуються не тільки переваги споживачів, а й конкуренти, постачальники, контактні аудиторії. У підсумку постає питання: навіщо розробляти концепцію, яка меншою мірою охоплює реальний процес маркетингових комунікацій і весь комплекс маркетингу?

По-третє, якщо концепцію «4С» сприймати буквально, то автор пропонує управляти споживачем, а це погано керований елемент зовнішнього середовища.

Центр маркетингових компетенцій представляє комплекс маркетингу як сполучну ланку між виробниками і споживачами, що утворює ринкові сегменти і включає такі складові, як: товар, ціна, засоби просування товару на ринок і канали розподілу. По суті, будь-який продукт – це укладена в упаковку послуга для вирішення певної проблеми.

Та вирішальне значення мають й інші чинники. При покупці споживач керується, передусім, тими благами, які йому може надати даний продукт. Отже, кінцевою метою виробників є не випуск конкретних виробів, а надання за їхньою допомогою можливості якісно виконувати певні функції.

В Україні найбільше у видавництвах використовують концепцію «4Р». При її більш пильному розгляді бачимо наступне:

1Р – product – товар – це головний елемент комплексу маркетингу. Розкривається через такі категорії: упаковка, асортимент, якість, торговельна марка, післяпродажне обслуговування, сервіс, можливість повернення, обміну тощо;

2Р – price – ціна – розглядається з погляду наступних підходів: прейскуранти, знижки, націнка, терміни виплати, кредит, умови платежу тощо. Ціна встановлюється таким чином, щоб сприяти продажу й водночас забезпечувати певний дохід підприємству;

3Р – place – місце – це дії, які здійснює підприємство для забезпечення доставки товару цільовій групі споживачів у потрібні місце та час. Його характеризують такі категорії: канали збуту, рівні збуту, форма релізу, транспортування, складський запас, розміщення, підготовка торговельного персоналу та ін.;

4Р – promotion – просування чи комунікаційна політика створення інформаційних взаємозв'язків підприємства зі своїм цільовим ринком (споживачами). Тут мають на увазі: зв'язки з громадськістю, рекламу, виставки, персональний продаж, стимулювання збуту, PR, метод прямого продажу та ін.

Усі елементи комплексу взаємопов'язані. Кожний включає самостійний комплекс. Їх реалізація формує відповідну політику в загальному комплексі маркетингу. Відносна значущість кожного окремо взятого елементу маркетингу залежить від різних чинників, таких як тип організації, вид товару, поведінка споживачів. Оптимальний комплекс маркетингу становить таку комбінацію маркетингових інструментів, завдяки якій забезпечується досягнення окреслених цілей за раціонального використання наявних коштів бюджету маркетингу.

За Джеромом Маккарті, комплекс маркетингу – це сукупність маркетингових засобів, певна структура яких забезпечує досягнення поставленої мети та вирішення відповідних завдань.

Ф. Котлер у межах теорії мегамаркетингу запропонував включити до комплексу маркетингу фактор політичного впливу (political power) та суспільної думки (public opinion).

Їх врахування має на меті задоволення потреб сторін, що не виступали цільовими споживачами, а також посередників, уряду, громадських організацій та інших груп впливу. Серед додаткових елементів комплексу опинилися також: упаковка (Packaging), персонал (People), позиціонування (Positioning), ентузіазм (Passion) тощо.

Подібна адаптація дозволяла інтегрувати маркетинг із іншими підрозділами компанії, зокрема, відділом з управління персоналом та відділом збуту. Згодом перелік елементів було доповнено ще одним «Р» –profit (прибуток або чиста приведена вартість проекту).

П.Р. Діксон у своїй книжці «Управління маркетингом» представляє весь комплекс як набір факторів, які піддаються контролю, а також використовуються фірмою для досягнення своїх цілей. Комплекс маркетингу, на думку автора, включає такі елементи, як: товар (product), ціна товару (price), розповсюдження товару (place) та його просування (promotion). Комплекс маркетингу розробляється на основі результатів маркетингових досліджень, котрі забезпечують необхідною інформацією про макро- та мікросередовище, ринок та власні можливості. Складові комплексу маркетингу: товарна політика; комунікаційна політика (просування товару на ринок); збутова політика; цінова політика.

У процесі розробки комплексу маркетингу необхідно провести аналіз змін

і залежності цін, обсягів продажу, витрат і прибутку. Такий аналіз дозволяє вирішити 3 завдання:

1. Розробити кілька варіантів ринкової стратегії діяльності видавництва;

2. Оцінити обсяги прибутку, пов'язані з кожним комплексом маркетингу;

3. Обрати найбільш прийнятний комплекс маркетингу, тобто визначити залежність обсягу прибутку від складових комплексу маркетингу.

Маркетингові дослідження справді дають результати, які відображають сучасні тенденції. Вони дозволяють сформувати «середній портрет споживача», на основі якого можливо спробувати передбачити дії читачів на момент виходу книжки. Цей процес називається «екстраполяцією результатів за часом». При правильно сформованому «портреті» передбачити дії читачів у відповідних умовах можна досить точно.

Товарна політика – має на меті введення нових видів товарів, нових носіїв інформації, забезпечення якості та конкурентоспроможності репертуару, управління життєвим циклом товару, позиціонування на ринку власної продукції.

Комунікаційна політика – має стимулювати збут, ввести проведення виставкової діяльності та реклами.

Збутова політика – має бути спрямована на вирізнення спеціалізованого репертуару, розробку схеми збуту товару, а також маркетингових програм для вибраного сегменту ринку. У цьому сенсі дуже важливим є впровадження диференційованого маркетингу.

Ефективна цінова політика – означає встановлення оптимальної відпускної ціни на товар, своєчасну зміну цін відповідно до ринкових умов.

Прикладом позитивного зарубіжного досвіду щодо розробки комплексу маркетингу є видавництво «Elseviier» – найбільше в світі видавництво наукової, технічної та медичної (НТМ) літератури. Воно видає дану профільну літературу в різних форматах. Продукція та послуги видавництва включають в себе наукові журнали, книжки, енциклопедії, підручники та електронні видання, написані та прорецензовані вченими міжнародного масштабу, які користуються найвищою репутацією у сфері своєї наукової діяльності.

Передплатниками друкованих та електронних продуктів видавництва «Elseviier» є науково-дослідні центри, бібліотеки, університети, відомства та міністерства більш як в 180 країнах. Видавництво обслуговує науковими даними понад 30 млн. науковців, медиків, студентів – фахівців з усього світу.

Такий успіх видавництва, найшвидше, є наслідком впровадження грамотно розробленого комплексу маркетингу, що включає:

• інновації (видання на електронних ресурсах, нові види товарів);

• конкурентоспроможність (видавництво стежить за новинами медицини, новими винаходами та дослідженнями, таким чином володіє та доводить отриману інформацію до споживача);

• позиціонування власної продукції шляхом створення позитивного іміджу у світі;

• постійна виставкова діяльність, участь у наукових конференціях, нагородження авторів видавництва престижними преміями, постійні публікації у пресі, співпраця з масмедіа;

• власний сайт видавництва – добре структурований, інформативний, ефективно працює на позитивний імідж видавництва;

• збутова політика – орієнтована виключно на спеціалізованого споживача, а саме: науковців, медиків, студентів, фахівців.

Такі самі методи маркетингу використовуються британським видавництвом «Cengage Learning» – провідним світовим видавництвом навчальних матеріалів, які представляють інноваційні методи викладання, навчання та дослідження. Дотримуючись розвитку нових технологій, видавництво представляє широкий спектр навчальних і додаткових матеріалів для вищої освіти, післядипломної освіти та вивчення англійської мови, а також довідкових матеріалів для бібліотек.

Отже, дуже важливим фактором у роботі спеціалізованого видавництва є грамотно розроблений комплекс маркетингу на основі досліджень та аналізу макросередовища видавництва. Це означає – збирання всіх можливих відомостей про продукт, який потрібно видавати та продавати. Видавництву слід точно знати свій потенціал – тільки тоді воно зможе знайти відповідних торговельних партнерів і забезпечити оптимальне розповсюдження свого видавничого репертуару, будучи конкурентоспроможним і заслуговуючи відповідний авторитет у світі.

Список використаної літератури:

1. American Marketing Association [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.marketingpower.com

2. Бурчаков Р.Г. Комплекс маркетинга: 4 и более «Р» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.b2blogger.com/articles/manage/21.html

3. Джефкінс Ф. Реклама [Текст]: практ. посіб. / Джефкінс Ф.; пер. з англ. О.О.Чистякова; ред. Д.Ядіна. – К.: Знання, 2000. – С. 267–268.

4. Маркетинг для магістрів: Навчальний посібник / За заг. ред. С.М. Ілляшенка. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. – 928 с.

5. Офіційний сайт видавництва «Cengage Learning» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cengage.co.uk

6. Офіційний сайт видавництва «Elsevier» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.elsevier.com

Україна–Росія. До Європи разом чи нарізно?

Наприкінці минулого року Російський культурний центр у Києві організував презентацію нової книжки професора Оскара Крейчі «Геополітика центральної Європи. Погляд з Праги та Братислави» Сама постать автора цієї праці цікава тим, що він водночас викладає в Інституті міжнародних відносин у Празі та Інституті політичних наук у Братиславі, являючи собою таким чином живий об'єкт гуманітарно-наукової спадщини колись єдиної Чехословаччини. Ще в юності пана професора засудили до умовного ув'язнення за спробу перейти Чехословацько-Австрійський кордон із метою втекти від комуністичного режиму на Захід. Він працював шахтарем, вступив до Комуністичної партії і це нарешті дало йому змогу отримати вищу освіту.

Попри те, що Оскар Крейчі постраждав від комуністичного режиму, який, на той час, ототожнювався з СРСР, тобто насамперед із Росією, як науковець він виявляє до цієї країни компетентний інтерес і активно досліджує перспективи та можливості консолідації слов'янського світу навколо цієї найбільшої держави, яка дотепер самоідентифікується як слов'янська.

На думку багатьох учасників дискусії, яка відбулася після вступного слова пана Крейчі, дезінтеграція Чехії та Словаччини спричинила обопільне послаблення потенціалу цих двох країн. Звісно, що проводилися паралелі з роз'єднанням України та Росії. Орієнтацію України на Європейський Союз професор Крейчі прокоментував короткою фразою: «Україна зі своїми соціальними проблемами у Євросоюзі просто не поміститься». І це є правдою.

Росію не можна розглядати як альтернативний Європі єдиний вектор тяжіння українських цивілізаційних інтересів, бодай з огляду на те, що російська влада повсякчас декларує прагнення до стратегічного партнерства саме з Європейським Союзом. Звісно, якщо Росії вдалося б вести діалог з ЄС з позицій того, що вона представляє не лише власні інтереси, а бодай інтереси кількох країн колишнього СРСР, то її розглядали б як більш впливового і бажаного партнера – геополітичного лідера.

Наразі підстав для таких амбіцій стає менше. Ідея слов'янської консолідації вмерла, так і не народившись, через те, що більшість слов'янських країн Європи вже є членами як ЄС, так і НАТО. Безперспективною виглядає й ідея особливих відносин із традиційно православними країнами, бо вони також у своїй більшості вже з іншого боку переговорного столу, чи, як у випадку з Грузією, з іншого боку лінії фронту.

Очолити як геополітичний лідер такі країни, як Азербайджан, Білорусь, Казахстан, Туркменистан, Україна... завдання непросте, а можливо, й нездійсненне. Крім того, що вони опинилися або можуть найближчим часом опинитися серед парій у демократичному світі, а також через архаїчність їхніх економік та соціальної інфраструктури, ці країни ще й мають численні проблеми у відносинах між собою. І не можна стверджувати, що цим не користуються інші геополітичні гравці. Досить згадати нещодавню домовленість про запуск у передбаченому первинним проектом напрямку нафтопроводу Одеса–Броди в інтересах Білорусі та України, чи тристоронню угоду між Європейським Союзом, Азербайджаном та Туркменистаном щодо будівництва газопроводу до Європи через Туреччину – в обхід Росії.

Лідерські позиції, на які претендує Росія, не можуть бути реалізованими в промислово-технологічній, технократичній площині. Тут рівень відставання від розвинених країн давно вже набув ознак нездоланності, отже джерелом сучасних технологій для країн колишнього СРСР залишатимуться країни Заходу, а також Японія, Китай, Південна Корея. Поглинання економічної інфраструктури країн колишнього СРСР російським одержавленим капіталом означає стале збільшення їхнього технологічного відставання від решти світу.

Натомість, окрім зацікавленості у російських грошах, енергоносіях і ринку збуту промислової та сільськогосподарської продукції на все ще великому російському ринку, у країнах, де традиційно є потужними русофільські настрої, могли б здійснитися саме культурно-гуманітарні проекти.

Вочевидь, що у цьому напрямі докладаються певні зусилля, і Російський культурний центр у Києві,

а також у Львові, Криму є ефективним інструментом такої діяльності. Дискусії, кінопокази, презентації сприяють особистим контактам і дискусіям представників різних професійних середовищ та дають змогу порівняти уявлення активних представників компетентної громадськості України та Росії щодо найширшого переліку суспільного буття в обох країнах.

Така діяльність повинна бути симетричною. Громадяни України мають право очікувати аналогічної активності від українських дипломатичних установ у Росії, та сприяння такій діяльності з боку російської влади.

Судове рішення, прийняте за позовом Міністерства юстиції Російської Федерації щодо ліквідації Національно-культурної автономії українців у Росії та скандали навколо Бібліотеки української літератури у Москві жодним чином не сприяють порозумінню та розвитку гуманітарних контактів між двома суспільствами.

Підсумовуючи свій виступ на презентації книжки професор Крейчі сказав: «Кепсько залишатися самому в цьому дикому економічному світі». З цим неможливо не погодитися. Лишень слід додати, що партнерство та співробітництво це завжди рух у зустрічних напрямках.

Костянтин МАТВІЄНКО

International Review № 4 (грудень 2010) «Відносини Україна–ЄС: у вимірі року»

У цьому номері квартальника публікуються результати моніторингу відносин Україна–ЄС за 2010 рік, який здійснюється Інститутом зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України.

У 2010 році у відносинах України з ЄС відбулася помітна активізація деяких напрямів діалогу. В рамках політичного діалогу України з ЄС у 2010 році відбулося чотири зустрічі на найвищому рівні, а також два раунди переговорів щодо Угоди про асоціацію. Питання, які розглядались в його рамках, можна умовно розподілити на три блоки: по-перше, питання просування двосторонніх відносин між Україною та ЄС, по-друге, питання внутрішнього розвитку України і, по-третє, питання міжнародного характеру, які представляють спільний інтерес для обох сторін.

22 листопада у Брюсселі відбулася ключова подія у відносинах України з євроінтеграційною спільнотою в цьому році – 14-й саміт Україна–ЄС. Найвагомішим досягненням саміту стало надання Україні Плану дій з лібералізації візового режиму між Україною та ЄС, кінцевою метою якого є запровадження безвізових умов короткострокових поїздок громадян України до держав-членів Євросоюзу. Під час саміту лідери України та ЄС також відзначили успіхи в переговорах щодо зони вільної торгівлі.

Співпраця України та ЄС у сфері енергетики та транспорту у 2010 році була дуже активною. Головним досягненням стало приєднання України до Європейської енергетичної спільноти, що дозволить пришвидшити реформування сектора та залучити інвесторів. Також країна отримує можливість доступу до внутрішнього ринку електричної енергії та газу ЄС.

Загалом, слід зазначити, що у 2010 році тривав процес формування політичних і практичних засад відносин між Україною та ЄС на середньострокову перспективу. Позитивною можна вважати досягнуту цього року домовленість сторін про посилення механізму політико-безпекових консультацій для забезпечення подальшого зближення позицій України та ЄС на міжнародній арені. Вдосконалення координації української та європейської дипломатії є першочерговою умовою для зміцнення міжнародної суб'єктності України.

Перші кроки української дипломатії: неупередженість і достовірність

Одними з головних ознак суверенної держави, без будь-яких сумнівів, є ефективна діяльність зовнішньополітичного відомства країни, її дипломатична присутність за кордоном та наявність зовнішньополітичної стратегії розвитку. Відновлення суверенітету України на межі 80–90-х рр. XX ст., ухвалення українським парламентом 24 серпня 1991 року Акта проголошення незалежності України, драматичний перебіг процесів подальшого державного будівництва миттєво актуалізували наукові дослідження уроків першого в минулому столітті досвіду українського національного державотворення.

Останнім часом проблемні питання зовнішньополітичної діяльності України 1917–1924 рр. стали об'єктом розгляду в цілій низці наукових досліджень, монографій та публікацій як українських, так і зарубіжних науковців. Здебільшого ці роботи базувалися на результатах праць безпосередніх учасників визвольних змагань, а також спогадах учасників української революції та вчених української діаспори, зокрема А.Марголіна, О.Шульгіна, М.Стахіва та І.Мазепи. Зазначені питання знайшли певне висвітлення і в радянській історіографії, зокрема в роботах Р.Симоненка та І.Рибалка, проте внаслідок надмірної партійної заідеологізованості її представників проблема не знайшла в їх працях об'єктивного висвітлення. Із сучасних досліджень питань зовнішньополітичної діяльності України 1917–1924 рр. слід, насамперед, виділити роботи Д.Веденєєва «Дипломатична служба Української Держави 1917–1923 роки», В.Матвієнка «Дипломатія УНР доби Директорії» та «Наради послів і голів дипломатичних місій УНР 1919–1920 рр.», І.Каменецького «УНР і українська загранична політика між двома світовими війнами», Д.Табачника «Історія української дипломатії в особах», В.Шамраєвої «Міжнародні відносини УНР доби Директорії», а також І.Дацківа, який нещодавно, а саме: у листопаді минулого року, в ході чергового засідання спеціалізованої вченої ради Дипломатичної академії України при МЗС України захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук на тему: «Дипломатія українських національних урядів у захисті державності (1917–1923 рр.)». Позитивні відгуки як в Україні, так і за кордоном отримав й оприлюднений у 2008 році двотомник під назвою «Дипломатія УНР та Української Держави в документах і спогадах сучасників».

У цьому контексті підготовлене МЗС України спільно з Державним комітетом архівів та Українським науково-дослідним інститутом архівної справи і документознавства за фінансової підтримки Генеральної дирекції Київської міської ради з обслуговування іноземних представництв хрестоматійне видання «Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917–1924 рр.): документи і матеріали» без будь-якого перебільшення є унікальним, оскільки дає змогу кожному, хто цікавиться історією розвитку української дипломатії, ознайомитися з первинними історичними джерелами, зокрема, меморандумами, листами, інструкціями меморіалами, наказами, реєстрами, телеграмами та іншими офіційними документами, пов'язаними з усіма аспектами функціонування дипломатичних установ в період з 1917 по 1924 рр. У цілому, видання містить близько 336 документів центральних державних установ і дипломатичних представництв УНР (1917–1918 рр., 1919–1924 рр.) та Української Держави (квітень–грудень 1918 р.), а також спогади громадських діячів того часу Миколи Галагана,

На презентації книжки виступає доктор історичних наук, професор Ірина Матяш, поруч – Апостольський Нунцій в Україні, архієпископ Іван Юркович

Ветерани української дипломатії Юрій Кочубей та Геннадій Удовенко

тичних представництв в Українській Державі.

У своїй роботі на основі архівних матеріалів, що додатково має гарантувати неупередженість та достовірність інформації, авторський колектив намагається відтворити перші кроки української дипломатії, її труднощі, проблеми та здобутки. Проведений авторами аналіз офіційних документів тих часів підтвердив, що однією з основних цілей зовнішньополітичної діяльності України стало прагнення репрезентувати світу новонароджену державність у важких умовах офіційного невизнання та паралельного існування радянських дипломатичних установ. Авторський колектив звернув увагу на те, що характерними рисами розвитку того часу стали активна нормотворчість та продукування ідей: практично всі реальні кроки з розбудови дипломатичної служби випали на другу половину третього етапу розвитку зовнішньої політики УНР (січень–квітень 1918 р.), вимушено переорієнтованої на Німеччину. Тобто навіть за умови оперативного вирішення організаційних питань для повноцінного розгортання роботи новим дипломатам залишалося менше, ніж півтора місяці. Тому й, на думку авторського колективу, попри очевидне прагнення УНР все-таки не вдалося стати повноцінним суб'єктом міжнародних відносин.

У рамках проведених досліджень розкривається й ціла низка цікавих і маловідомих аспектів української зовнішньополітичної діяльності, зокрема, започаткування такої форми колективного обговорення ключових питань розвитку дипломатії, як наради послів, розробка штатних розписів дипломатичних представництв за кордоном, функціонування організованих при Українському товаристві економістів спеціальних консульських курсів, заснування міжнародних українських прес-бюро в європейських країнах тощо.

У цілому, книга відповідає усім вимогам щодо таких видань, виконана на високому академічному науковому рівні та містить значну кількість матеріалів, які представляють практичну значимість для дипломатії сьогодення. Особлива ж цінність опублікованої збірки, на мою думку, полягає в тому, що оприлюднені в ній офіційні матеріали стали доступними для більш широкого кола науковців, які тепер матимуть змогу ознайомлюватися та використовувати матеріали саме оригінальних документів у власних роботах з історичного розвитку української дипломатії початку минулого століття, що надасть додаткової об'єктивності та достовірності цим дослідженням.

У зв'язку з цим хотілося б висловити вдячність редакційній колегії видання на чолі з Міністром закордонних справ України К.Грищенком, авторському колективу видання, зокрема, доктору історичних наук, проф. С.Віднянському та доктору історичних наук, проф. І.Матяш за проведений значний обсяг науково-практичної роботи з пошуку та систематизації архівних матеріалів, а також Видавництву гуманітарної літератури за чудове оформлення книжки.

Переконаний, що черговe хрестоматійне видання з серії документальних збірок МЗС України з історії української дипломатії XX століття під назвою «Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917–1924 рр.): документи і матеріали» не лише отримає визнання в українських і закордонних наукових колах, а й посяде гідне місце серед історіографічних джерел вивчення процесу заснування та розвитку української дипломатії та буде віднесене до так званого золотого запасу історії розвитку української дипломатії.

Дмитра Дорошенка, Володимира Дутка, Миколи Залізняка, Дмитра Левицького, Євгена Онацького, Олександера Севрюка, Надії Суровцевої, Володимира Трембіцького та інших, які об'єктивно відображають процес створення дипломатичної служби України, описують її перші кроки на міжнародній арені. Структурно збірка документів складається з архівних матеріалів зовнішньополітичної діяльності української Центральної Ради, Української Держави та Директорії УНР. В ній у хронологічно-тематичному порядку викладені офіційні документи українсько-російської мирової конференції, окремі результати діяльності Міністерства закордонних справ, українських посольств, дипломатичних місій та консульських установ в Німеччині, Австро-Угорщині, Болгарії, Туреччині та ряду інших країн, а також іноземних диплома-

Перший проректор Дипломатичної академії при МЗС України В'ячеслав Ціватий, генеральний директор ГДІП Павло Кривонос, Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Білорусь в Україні Валентин Величко

Рубрику веде доктор історичних наук, професор Ірина МАТЯШ

УНР – історичні документи

Документи, які публікуються нижче, містять відомості про штати та засади створення та фінансування дипломатичних установ УНР різного рівня, ілюструють діяльність зовнішньополітичного відомства, висвітлюють його організаційно-кадрові проблеми. Цінність опублікованих актів полягає передусім у тому, що вони становлять собою взірці організаційних документів закордонного відомства і відображають суспільний рейтинг посади дипломата як державного службовця. Документи публікуються зі збереженням орфографії, стилістики та пунктуації оригіналу.

Продовження. Початок у «З.С» № 9–10, 11–12 за 2010 р.

№ 209 Постанова Директорії УНР ухвалена РНМ УНР про зарахування Посольства УНР у Швейцарії до категорії посольств 1-го розряду

Київ, 24 січня 1919 р.

Посольство Української Народньої Республіки в Швайцарії зачислити до 1-го розряду.

Голова Ради Народніх Міністрів,
Міністр Закордонних Справ В. Чеховський

(В[існик] Д[ержавних] З[аконів], 29 вип[уск], 5 серпня 1919 року)

Опубл.: Храпко І. Збірник законів і постанов Українського Правительства відносно закордонних інструкцій. – Ч. 1. – Відень, 1919. – С. 25-26.

№ 210 Постанова Директорії УНР ухвалена Радою Народних Міністрів УНР про переведення українського дипломатичного представництва у Польщі до першого розряду і виділення коштів на його утримання

Київ, 26 січня 1919 р.

На зміну постанови 19 жовтня 1918 року "про утворення дипльоматичного представництва Української Держави в Польщі" (Державний Вістник 1918 року, ч[астина] 62, постановати):

1. Перечислити Українське Посольство в Польщі з другого розряду до першого з 1-го січня 1919 року.

2. Асигнувати в розпорядження Міністра Закордонних Справ з коштів Державної Скарбниці [н]а рахунок сміти 1919 року двісті шість тисяч (206.000) карбованців на переведення в життя цього закону.

Голова Ради Народніх Міністрів,
Міністр Закордонних Справ В. Чеховський
в[ласною] р[укою]

(Вісник Державних Законів, XII вип[уск], 2 березня 1919 року)

Опубл.: Храпко І. Збірник законів і постанов Українського Правительства відносно закордонних інструкцій. – Ч. 1. – Відень, 1919. – С. 29-30.

№ 211 Закон Директорії УНР ухвалений РНМ УНР про надіслання Надзвичайної делегації до Донщини та асигнування коштів на її утримання

Київ, 26 січня 1919 р.

1. Вислати до Донщини надзвичайну делегацію.

2. Доклад[е]ні до цього штати зазначеної делегації ухвалити.

3. Асигнувати з коштів Державної Скарбниці в розпорядження Міністра Закордонних Справ авансом на утримання зазначеної в п[ункті] 1-ім делегації сто тисяч (100.000) карбованців.

Голова Ради Народніх Міністрів
та Міністр Закордонних Справ В. Чеховський
в[ласною] р[укою]

Опубл.: Храпко І. Збірник законів і постанов Українського Правительства відносно закордонних інструкцій. – Ч. 1. – Відень, 1919. – С. 62.

№ 15 Вірча грамота І. Красковського – голови Надзвичайної дипломатичної місії України на Кавказі, надіслана міністром закордонних справ УНР В. Чеховським голові Ради Міністрів, міністру закордонних справ Азербайджанської Республіки Ф. Хойському

Вінниця, 8 лютого 1919 р.

От имени украинского народа Директория Демократической Украинской Республики удостоверяет настоящим, что г[осподин] Иван Красковский, бывший галицийский комиссар Центральной Рады, бывший министр внутренних дел, советник Министерства иностранных дел, управляющий делами Директории, назначен начальником Особой дипломатической миссии Украинской Демократической Республики при правительстве Азербайджанской Республики.

Я имею честь просить Ваше Высокопревосходительство оказывать г[осподину] [И.]Красковскому полное доверие во всех делах, касающихся дипломатического представителя Украинской Демократической Республики и оказывать доверие всем сообщениям, кои он будет делать от имени украинского правительства.

В надежде, что г[осподин] [И.] Красковский окажется достойным возложенной на него высокой миссии, и это письмо было ему вручено.

Министр иностранных дел В. Чеховский

Державний архів Азербайджанської Республіки, ф. 897, оп. 1, спр. 38, арк.42. Засвідчена копія.

Опубл.: Азербайджанская Демократическая Республика (1918-1920): Внешняя политика (Документы и материалы). – Баку, 1998. – С. 150.

№ 16 Донесення голови Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Італії Д. Антоновича Міністру закордонних справ УНР [В. Чеховському] про діяльність місії

[Відень], 9 лютого 1919 р.

21-го січня ц[ього] р[оку] Місія вирушила у подорож і 28-го січня прибула до Відня, шляхом Волочис[ь]к – Тарнополь – Станиславів – Лавочне – Будапешт – Відень.

Під час подорожі, яка тревала сім день, Місія зустрічала всюди найліпше відношення і, не вважаючи на порівнюючу дезорганізацію залізничного руху у Австрії, подорож була зроблена досить вигідно.

Прибувши до Відня Місією було вжито заходів до навязання звязків з представниками Італії при Австрійським Уряді з метою вияснення можливости дальшої подорожі до Італії, яко офіційного Представництва України і прелімінарного навязання дипломатичних зносин.

За відсутносттю у Австрії дипломатичного представництва Італії, Місія, за ласкавою допомогою Українського Посольства у Відню, звернулася до військового представника Італії у Відню полковника Альберті, якій в той час заступав місце постійного військового представника генерала Сегре. Голова Місії обмінявся з полковником Альберті візітами, при чому виявилося що військове представництво Італії ставиться до завдань Місії цілком прихильно, але не має в цій справі точних інструкцій від свого Уряду.

3-го цього лютого полковник Альберті зробив в цій справі запитання Італійському Уряду, відповідь на яке ще не одержана.

Голова Дипломатичної Місії Антонович
Секретар Місії Мих. Єремієв

Осередок української культури і освіти (Вінніпег, Манітоба). Архіви 206/1. Рукопис. Оригінал.

№ 18 Постанова Директорії УНР ухвалена РНМ УНР про надіслання надзвичайного посольства до урядів Кубанщини, Грузії та Республіки Союзу Народів Черкесії і Дагестану, штати дипломатичного представництва та асигнування коштів на його утримання

23 березня 1919 р.

Для завязання і скріплення певних політичних та торговельно-фінансових зносин меж Українською Народньою Республікою та Кубанщиною, Грузією і Республіканським Союзом Народів Черкесії й Дагестана делегувати до правительств цих країн надзвичайне посольство на таких підставах:

1. Права Надзвичайного Посла, який стоїть на чолі посольства, зазначаються в особистій ввірительній грамоті до кожного з правительств.

2. Послу безпосередньо і цілковито підлягають всі місії і особи, які були до часу затвердження цієї постанови делеговані до вищезгаданих правительств вищою владою Української Народньої Республіки.

3. Всі скарбові кошти, які були відпущені в розпорядження делегованних до сього часу осіб і місій, можуть витрачатися лише за згодою посла.

4. Речинець перебування посольства в зазначених країнах окреслюється в шість місяців, який може бути продовжений на представлення Голови Ради Народніх Міністрів.

5. На видатки по утриманню і подорожні посольства асигнувати в розпорядження Надзвичайного Посла з коштів Державної Скарбниці кредіт на шість місяців в сумі чотириста шістьдесят три тисячі триста п'ятьдесят (463.350) карбованців, на основі обрахунку, який вкупі з штатами посольства до цього додається.

6. Асигновану, згідно ст[атті] 5 цієї постанови, суму видати послу негайно.

7. Весь персональний склад посольства призначається послом безпосередньо.

8. Урядовці державних установ призначені до посольства, утримання по своїй постійний посаді не одержують.

Голова Кабінету Народніх Міністрів С. Остапенко
Міністр Закордонних Справ Кость Мацієвич

Додаток до ст[атті] 5

№	Назва посади	Кількість осіб	Місячне утримання в карбованцях		На шість місяців	Кляса посади
			Одному	Всім		
1.	Посол	1	2.000	2.000	12.000	III
2.	Радник	2	1.500	3.000	18.000	IV
3.	Секретарь	1	1.000	1.000	6.000	VI
4.	Заступник Секретаря	1	900	900	5.400	VII
5.	Урядовець	3	750	2.250	13.500	VII
	Всього	8	-	9.150	54.900	-

Щомісячно:

На представництво в розпорядження посла	10.000	карб[ованців]
Надзвичайні видатки	2.000	"
Найом помешкання для посла	1.000	карб[ованців]
" " " канцелярії	1.000	"
" " " радників, секретаря та урядовців	2.500	"
На канцелярські та поштові видатки	2.000	"
На пропоганду спеціяльними виданнями і в пресі	20.000	"
Допомога місцевим українським культурно-просвітним організаціям і інституціям (видається під звіт)	20.000	"
Допомога бідним громадянам У.Н.Р. (видається під звіт)	5.000	"
Разом	63.500	карб[ованців]
На шість місяців	381.000	"

Одноразово:

Під'ємних грошей в розмірі двох місячного утримання 9150x2=	18.300	карб[ованців]
На єкепіровку одномісячне утримання	9.150	"
Разом	27.450	карб[ованців]
А всього на шість місяців	463.350	"

або 926.700 гривень.

Голова Кабінету Народніх Міністрів С. Остапенко
Міністр Закордонних Справ Кость Мацієвич

(Р[ік] 1919, 19-й вип[уск], 26 червня 1919 року).

Опубл.: Храпко І. Збірник законів і постанов Українського Правительства відносно закордонних інструкцій. – Ч. 1. – Відень, 1919. – С.65-68.

Далі буде

Voces en libertad / Голоси свободи

Уперше в Україні – виставка робіт XI Міжнародної мексиканської бієнале плаката

Українська художниця-графік Ольга Селищева та директор з питань культури мексиканського посольства в Україні Ана Очоа

У січні–лютому цього року в Київській міській галереї мистецтв «Лавра» за підтримки Посольства Мексики в Україні відбулася Міжнародна бієнале плаката (International Poster Biennial of Mexico). Вона проводиться з 1989 року і є значною подією у сфері графічного дизайну, об'єднуючи сотні учасників із країн обох півкуль – як відомих дизайнерів, так і нові молоді імена. Метою її проведення є розвиток культури графічного дизайну. Завдяки використанню актуальних тем і форми плаката, відбувається безпосередня інтеграція в суспільне життя, – вважають організатори акції. На їхню думку, – мексиканська бієнале прагне об'єднати плакатне мистецтво та соціальну користь, адже плакат – це повідомлення, зведене до чіткої візуальної форми. Воно покликане привертати увагу, стимулювати до висновків і конкретних дій.

Темою одинадцятої бієнале було обрано поняття свободи, а збірна виставка об'єднала назвою Voces en libertad / Голоси свободи 110 робіт учасників із Мексики, Куби, Бразилії, Чилі, Канади, США, Іспанії, Франції, Болівії, Угорщини, Росії, Китаю, Японії та інших країн. Україна представлена роботою молодої художниці з Харкова Ольги Селищевої.

– В основу свого плаката я поклала традиційні українські орнаменти – витинанки та набійки. Для цього багато вивчала ці декоративні малюнки, які також є оберегами. Українська ідентичність була дуже важливою у моїй роботі. При створенні плаката я думала, що є свобода, і особисто для мене це – можливість вибору.

До речі, саме завдяки тому, що Ольга Селищева опинилася серед учасників, з'явилася можливість вперше представити в Києві мобільну виставку XI Міжнародної мексиканської бієнале плаката.

– Я одразу ж погодилася на персональне запрошення мексиканського організатора виставки Хав'єра Бермудеза (Xavier Bermudez), адже тема справді зацікавила. До того ж, опинитися серед 55 жінок та 55 чоловіків-графіків з усього світу, які взяли участь у цій акції, дуже почесно.

У рамках заходу також відбувся ряд освітніх подій – відкритих зустрічей із провідними графічними дизайнерами України та Росії Володимиром Чайкою, Олегом Векленком, Максимом Лесняком та іншими.

На урочистому відкритті виставки була присутня Надзвичайний і Повноважний Посол Мексиканських Сполучених Штатів в Україні пані Беренісе Рендон Талавера, інші працівники посольства, представники влади, графічні дизайнери та інші культурні діячі.

Інф. «З.С.»

